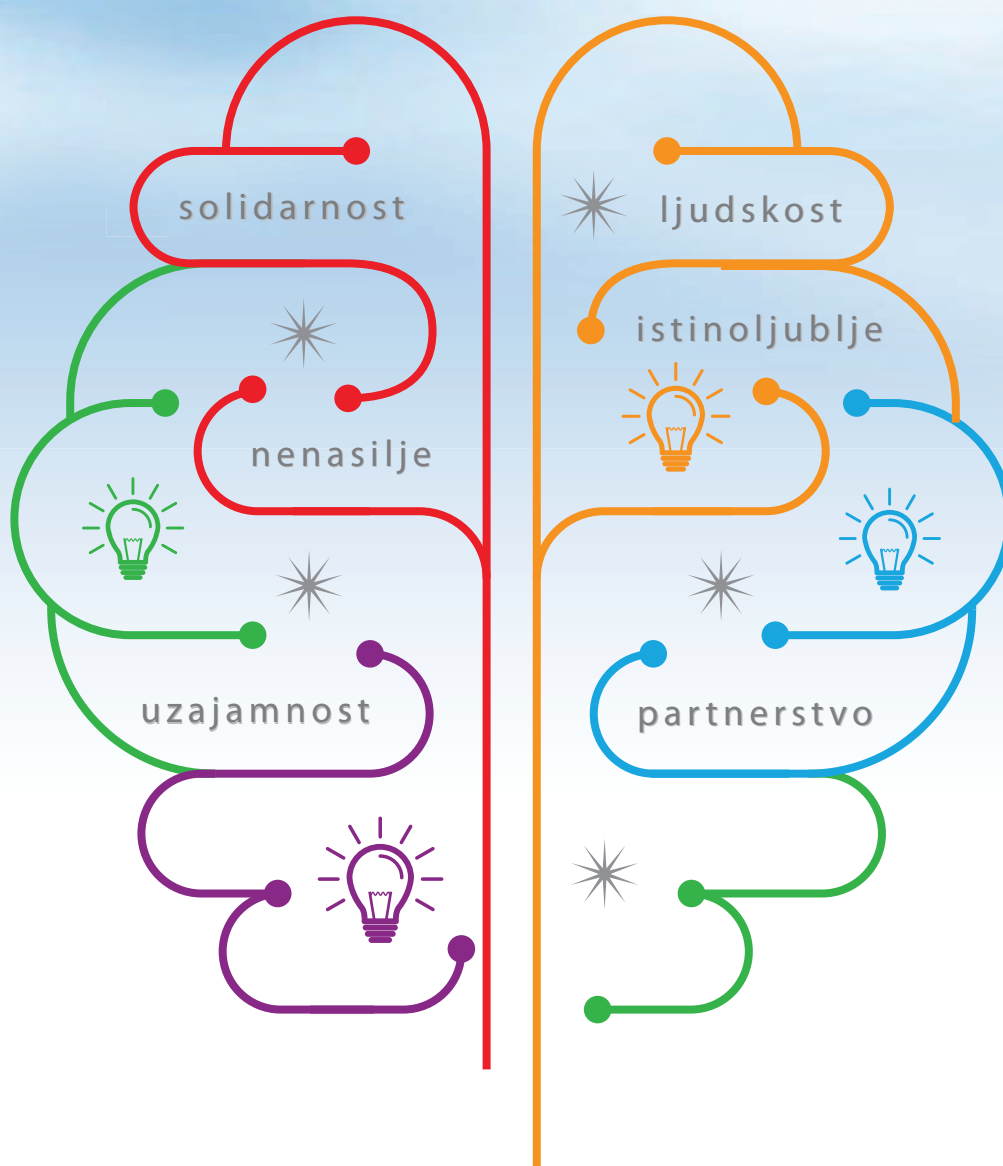

PRIRUČNIK SVJETSKOG ETOSA ZA OSNOVNE ŠKOLE

Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole

Izdavač:

TPO Fondacija

Urednik:

Alen Kristić

Recenzenti:

Nermina Baljević

Nerzuk Ćurak

Fra Iko Skoko

Lektura i korektura:

Anja Maksić

DTP dizajn:

Šejla Dizdarević

Štamparske usluge:

Dobra knjiga, Sarajevo

Sarajevo, 2016.

Tiraž: 500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

2-67:37(497.6)(035)
316.74:37(497.6)(035)

PRIRUČNIK svjetskog etosa za osnovne
škole / Alen Kristić (ur.). - Sarajevo : TPO Fondacija,
2016. - 138 str. : ilustr. ; 30 cm

Bilješke o autorima: str. 137-138

ISBN 978-9958-0386-7-9
1. Kristić, Alen
COBISS.BH-ID 23019782

Alen Kristić (ur.)

Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole

5 Sadržaj

6 Riječ urednika

**11 I. Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt:
teorijski pristup**

12 Izet Numanović, Sedžida Hadžić i Monja Šuta-Hibert: Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa

30 II. Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt: praktični pristup

32 Alen Kristić: Svjetski etos u osnovnim školama - Scenariji školskih sati s nastavnim materijalima

104 Julia Willke: „Tebe se pital!“ - Etičko ponašanje u svakidašnjici

113 Dodatak

114 Parlament svjetskih religija: Deklaracija o svjetskom etosu

127 Recenzije

128 Nermina Baljević: Svjetski etos u učionicama - sadržaj za učenje, odrastanje i življenje

132 Nerzuk Ćurak: Univerzalna etika i lokalno obrazovanje za mir

135 Fra Iko Skoko: Etički zaokret

137 Bilješke o autorima

Riječ urednika

„Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole“ namijenjen je nastavnicima osnovnih škola s ciljem približavanja koncepcije svjetskog etosa učenicima na razumljiv i zanimljiv način. Iz tog je razloga posebna pažnja posvećena kontekstualizaciji svjetskog etosa u iskustveni svijet učenika da bi se u svim školskim predmetima i školskom životu općenito dodatno osnažile sastavnice etičkog učenja, mirovnog učenja, dijaloga kultura i religija, i to uz komplementarno korištenje nereligioznih i religioznih etičko-motivacijskih resursa.

Dakle, nije riječ o pretenziji da svjetski etos postane zaseban školski predmet, nego o nastojanju da nastavnici dobrovoljno integriraju svjetski etos u vlastiti predmet. Zahvaljujući njegovom iznimno bogatom sadržaju, integracija svjetskog etosa ne samo da je moguća u svakom predmetu, nego će u okrilju svakog predmeta poprimiti niz dragocjenih specifičnosti, koje će baciti novo i za mlade ljude atraktivno svjetlo kako na sam svjetski etos tako i na sam dotični predmet.

Ta bi integracija u sebe, makar povremeno, trebala uključivati ne samo suradnju s nastavnicima drugih predmeta, nego i realizaciju projekata u kojima bi sudjelovali različiti akteri: učenici i roditelji iz jednog razreda, više razreda jedne škole, čitava škola, više škola, jedna ili više škola s akterima iz lokalne zajednice (nevladine organizacije, lokalne religijske zajednice...).

Prožimanje različitih predmeta i cjelokupnog života škole vrijednostima i načelima svjetskog etosa usmjereno je u konačnici što učinkovitijem posredovanju etičkih motivacija i kompetencija mladim ljudima kako bi u školskim klupama, a za koje desetljeće i na odgovornim društvenim pozicijama, unijeli novu etičku klimu i time omogućili humanije paradigme u sferi politike, ekonomije, religije, obrazovanja, kulture i obiteljskog života.

Objavljivanje „Priručnika svjetskog etosa za osnovne škole“ plod je nastojanja TPO Fondacije da područje projekta kontekstualne promocije svjetskog etosa u obrazovnim strukturama i procesima u našoj zemlji proširi i na područje osnovnih škola.

Podsjećamo da je taj projekt započeo 2014. godine i do sada, uz odobrenje relevantnih obrazovnih struktura, obuhvatio četiri kantona na razini srednjih škola: Tuzlanski, Sarajevski, Zeničko-dobojski i Hercegovačko-neretvanski.

U prvom se dijelu Priručnika, naslovljenom „Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt: teorijski pristup“, nalazi tekst „Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa“.

Na temelju sudjelovanja u samom projektu kontekstualne promocije svjetskog etosa i dugogodišnjeg angažmana u obrazovnim procesima u našoj zemlji, autori teksta pružaju sustavan uvid u dobrobiti učenja o etičkim vrijednostima u školama naše zemlje kroz prizmu svjetskog etosa. Kao polazište tretiraju izazove koje pred domaće obrazovne strukture postavlja naša društveno-politička zbilja, čiji je bitan segment, naročito u ovom kontekstu, zbilja našeg obrazovnog sustava. Naglasak pritom stavljaju,

dakako, na etičko oduševljenje i kompetencije potrebne učenicima za konstruktivno odnošenje s izazovima globalizacije koji dosežu i sferu školskog života.

U drugom se dijelu Priručnika, naslovljenom „Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt: praktični pristup“, nalaze dva teksta.

Kao prvo, riječ je o nastavnoj cjelini „Svjetski etos u osnovnim školama – Scenariji školskih sati s nastavnim materijalima“ osmišljenoj za upoznavanje učenika viših razreda osnovne škole sa svjetskim etosom, točnije od petog do devetog razreda. Sastoji se od osam nastavnih jedinica, odnosno trideset i sedam različitih scenarija školskih sati. Svi motivacijski tekstovi i materijali potrebni za realizaciju tih scenarija bit će dostupni na stranici www.etos.ba pod naslovom „Nastavni materijali za realizaciju nastavne cjeline ‘Svjetski etos u osnovnim školama’“.

Na toj će se stranici, kao svojevrsan dodatak Priručniku, nalaziti i tekst naslovljen „Sa svjetskim etosom u školske kupe – Nastavna jedinica svjetskog etosa za početne razrede osnovne škole“. Sastavljena od četiri modula – „Tko sam ja – zajedno na putu“, „Ljudskost: temeljni čovjekov poziv“, „Druge zemlje, drugi običaji“ i „Zlatno pravilo“, tvori osnovu za uspješnije usvajanje i primjenu načela i vrijednosti svjetskog etosa u višim razredima osnovne škole. Naravno, veliki broj scenarija školskih sati iz prve nastavne cjeline moći će se, uz poneku preinaku, realizirati i u nižim razredima osnovne škole, a moduli iz druge nastavne cjeline, iznova uz poneku preinaku, u višim razredima osnovne škole.

Pod naslovom „Tebe se pita! – Etičko ponašanje u svakidašnjici“ nalaze se vježbe s etički prijepornim situacijama iz životnog svijeta osnovnoškolaca. Osmišljene su s ciljem dodatnog osnaženja sposobnosti učenika za samostalno donošenje etičkih odabira u svijesti o njihovim posljedicama za druge i njih same.

Na koncu Priručnika nalazi se i „Deklaracija o svjetskom etosu“ kao dokument na kojem počiva pedagoška koncepcija svjetskog etosa i za kojim se nerijetko poseže u vježbama. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, koje podrazumijeva realizacija mnogih vježbi, dostupni su na našem jeziku u sjedištu TPO Fondacije ili na stranici www.etos.ba.

Nastavnike potičemo da Priručnik koriste uz punu slobodu za sve konstruktivne zahvate u materijale na koje budu poticali ili zahtijevali različiti faktori. To bi konkretno značilo da se nastavne jedinice ne moraju realizirati u punom opsegu. O tome može presuditi niz faktora, kao što su veličina razreda, uzrast učenika ili predmet u sklopu kojeg se scenarij školskog sata integrira. Ovisno o uzrastu učenika, nastavnici posjeduju punu slobodu na primjeren način prilagoditi scenarije školskih sati ili modula u svim njihovim segmentima (obim aktivnosti, pitanja za rad u skupinama ili plenumu, priče...).

Dakako, „Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole“ čini cjelinu s publikacijama „Svjetski etos: Dokumenti – utemeljenja – primjene“ (TPO Fondacija, Sarajevo, 2014.) i „Svjetski etos pod školskim krovom: Priručnik za integriranje svjetskog etosa u srednjoškolske nastavne procese“ (TPO Fondacija, Sarajevo, 2014.). Niz vježbi iz osnovnoškolskog priručnika može se, uz manje ili veće zahvate sukladne uzrastu učenika, bez poteškoća realizirati u srednjoj školi, i obratno.

U oba slučaja, sredstvo dodatne podrške predstavlja stranica www.etos.ba, i to ne samo kao izvor dodatnih znanja i kompetencija, nego i kao prostor za razmjenu iskustava, umrežavanje i osmišljavanje novih pristupa u kontekstualnoj promociji svjetskog etosa u školama Bosne i Hercegovine.

Za dobre strane Priručnika, temeljem kritičkog čitanja i niza konstruktivnih sugestija, posebnu zahvalnost dugujem Rebeki Jadranki Anić, Sedžidi Hadžić, Anji Maksić, Izetu Numanoviću, Zilki Spahić-Šiljak i Monji Šuta-Hibert.

Sarajevo, travanj 2015.
Alen Kristić

**I. SVJETSKI ETOS
KAO ODGOJNO-
OBRAZOVNI
PROJEKT:
TEORIJSKI
PRISTUP**

Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa

Izet Numanović
Sedžida Hadžić
Monja Šuta-Hibert

Bolja budućnost leži u što kvalitetnijem obrazovanju. Dakako, napredak i način života čovječanstva će uvelike ovisiti o tome koliko se obrazovanje bude uspijevalo prilagoditi izazovima i potrebama budućih generacija. „Osnovu za ocjenu kvaliteta obrazovnog procesa čine obrazovni ishodi koji obuhvataju znanje, sposobnosti, vještine i stavove učenika koji se stiču kroz formalno obrazovanje. Uspješnost obrazovanja ogleda se i u procentu učenika koji završavaju pojedine nivoe obrazovnog sistema“.¹ Poznato je da se vremena mijenjaju, pa samim tim i ciljevi obrazovanja: u svakom dobu su drugačiji. Tipovi obrazovanja za koje znamo da su nekada suvereno vladali, danas su za nas samo dio povijesti na čijem iskustvu možemo nešto naučiti. U tom smislu obrazovni sistem ima obavezu raditi na tome da odgojno-obrazovna djelatnost i učinak u obrazovanju mladih ljudi bude obogaćen razumijevanjem globalnih i univerzalnih vrijednosti putem kojih se promiče neiscrpna ljubav za životnošću čovjeka i nesebično darivanje sebe u izgradnji zaje-

dničkih vrijednosti koje omogućavaju međusobno razumijevanje, napredak i razvitak zajednice u kojoj živimo.

Odgoj i obrazovanje predstavljaju društveno odgovoran posao.

Zadaća mu je jedinstvena. Kroz odgojno-obrazovni proces, kroz proces sticanja znanja, vještina i izgradnje stavova, učenici osnovnih škola, u jednom vrlo složenom mozaiku različitih društvenih interesa, ulaze u svijet novih saznanja i, za njih prvih životnih velikih otkrića, spoznaju sebe i sve oko sebe, te se uvažavanjem drugih i drugačijih, uz iskrenu ljubav, odanost, predanost i odricanje, taj isti mladi čovjek kompletira u izraslu i zreli ličnost, osposobljenu da samostalno donosi odluke.

Dobro odgojen čovjek voli ljude, u potpunosti razumije različite potrebe

¹ „Priručnik za obuku školskih menadžment timova u demokratskom školskom menadžmentu“, II dio, „Kvalitet“ CES – PROGRAM, Pedagoški zavod Tuzla 2005.-2006., str. 40.

drugih i drugačijih, cijeni sebe i ljude oko sebe, individualno dosta daje, ima izgrađena mjerila da razumije i ono s čime se ne slaže, voli i cijeni svoju i slobodu drugih ljudi, razumije pravo na izbor kao i ličnu i kolektivnu blagodat, u činjenju dobra stvara saveze, ima izgrađenu savjest i svijest o dobru i zlu, o lijepom i ružnom, o prihvatljivom i neprihvatljivom, o dozvoljenom i zabranjenom, usmjeren je na činjenje dobra kao ključnog etičkog resursa za govor o globalnom svjetskom etosu.

Na tragu ovih nastojanja i uvjerenja, krajem 2014. godine u izdanju TPO Fondacije iz Sarajeva paralelno sa objavom „Priručnika za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese“ za nastavnike srednjih škola „Svjetski etos pod školskim krovom“ urednika Alena Kristića, rođena je ujedno i ideja o Incijativi za etičku transkulturalnu obrazovnu suradnju – odnosno Incijativi ETOS koja je nastala kao rezultat dugogodišnjeg nastojanja TPO tima da otvori inkluzivan i dostupan prostor za dijalog, kritičko promišljanje i

razmjenu informacija vezanih za probleme i specifičan kontekst u kojem se nalazi bh. obrazovni sistem. Imajući u vidu da je propitivanje određenih etičkih normi unutar obrazovnog procesa iznimno važno – posebno za postkonfliktna i tranzicijska društva kakvo je bosanskohercegovačko, koje pati ne samo od dugogodišnjih ratnih trauma, već i od mnogobrojnih ideologija i diskriminatornih praksi koje su još uvijek u značajnoj mjeri prisutne izvan i unutar obrazovnih struktura – smatrali smo da je od krucijalne važnosti pokrenuti procese integracije različitih edukativnih materijala o etičkim vrijednostima kroz što više školskih predmeta, nastavnih i izvannastavnih praksi kako bi se u kratkoročnom i dugoročnom smislu obrazovni kadar, upravljачke školske strukture, ali i učenici što češće i intenzivnije susretali ne samo s različitim teorijskim postavkama etičkih normi i standarda, već i u praktičnom smislu sprovodili u djelo određene ideje, vrijednosti i načela naspram manjinskih zajednica i pojedinaca

unutar vlastite lokalne zajednice. U tom smislu, svaki čovjek, od rođenja, u fazama svog odrastanja, ima potrebu da iskaže svoju socijalnu posebnost, privrženost i ljubav prema vlastitom životu i povezivanje sa drugim ljudima, posebno ako u tom povezivanju postoji određena sličnost. Kroz svoju posebnu povezanost, socijalnu privrženost životu i vrijednostima koje život dariva, čovjek ima potrebu za onim vrijednostima u kojima pronalazi nadahnuće i inspiraciju za svoj život, rad, učenje, sticanje materijalnog dobra i kulturnog uzdizanja. Čovjek prepoznaje vrijednosti u onim oblicima koji mogu razviti njegova znanja, interesovanja za sve drugo i drugačije, koje mogu razviti njegove sposobnosti snalaženja u svijetu u kojem živi, koje mogu razviti njegov intelekt u skladu sa okolnostima u kojima odrasta i susreće se sa drugim ljudima, drugog svjetonazora, drugih kultura, tradicija, interesovanja; sa drugim i drugačijim ljudima koji imaju sasvim drugačiji kulturni kod pripadnosti.

Jednostavno, u razumijevanju vrijednosti, onakvih kakve one jesu, neovisno od toga ko ih baštini, u susretu sa različitim spektrom različitosti među ljudima, ispravnost dječijeg odrastanja pronalazimo upravo u pravilnom razumijevanju različitosti.

Tako pravilno razumijevanje različitosti, u odrastanju djeteta, grade stil odrastanja. „Da bismo uključili bilo koje dijete ili mladog čovjeka u obrazovanje, moramo imati u vidu kompletnu ličnost“². Sve ono što razvija mogućnosti pojedinca/djeteta, što potiče i pozitivno uslovljava zajednički život čovjeka kao razumne osobe, sve ono u čemu čovjek pronalazi smisao svoga življenja i svrhu svoga djelovanja, možemo nazvati vrijednim. U tom kontekstu, obrazovanje predstavlja osnovno akciono djelovanje društva da različitim sistemima uspostavljanja kontroliranih aktivnosti, jača sposobnosti obrazovnih ustanova da odgovore na različitosti koje su prisutne u odgoju i obrazovanju mladih ljudi. Sociološki gledano, da bi pojedinac postao osoba, ličnost, on mora ostvariti aktivnosti povezivanja s drugim ljudima. Ta veza, koja se ostvaruje s drugim ljudima kao proces prenošenja i razmjene društvenih vrijednosti i normi u sociološkim teo-

² Indeks inkluzivnosti, str 7., Zenica, 2008. (Izdavač adaptiranog priručnika na bosanskom jeziku: Pedagoški zavod Zenica. Adaptirano za upotrebu u Bosni i Hercegovini. Save the Children UK, Program u Bosni i Hercegovini, mart 2008.)

rijama, a i u životu, može se nazvati socijalizacijom u najširem smislu. „Kako je rečeno, socijalizacijom se na nove generacije prenose društvene vrijednosti i norme. Norme predstavljaju smjernice za ponašanje u konkretnim situacijama, a vrijednosti općenito ukazivanje na to što je dobro ili loše“.³

Intenzitet uspostave socijalnih veza u društvu u potpunosti odlikava stanje usvojenih općih vrijednosti u društvu u kojem živimo.

Zbog toga je vrlo važno i neizbježno da se obrazovna kultura u osnovnim školama zasniva na visokom stepenu obrazovanja o razumijevanju postojanja različitosti među ljudima, te da se svaki vid razumijevanja kroz obrazovni sistem zasniva na uvažavanju i toleranciji, jer samo tako zajednica u kojoj živimo mi i učenici, budući aktivni članovi ove zajednice, možemo postaviti univerzalne vrijednosti življenja, ne kao cilj, nego kao stalnu zadaću čije razumijevanje, uvijek i iznova, moramo preispitivati.

Ključni pojmovi za razumijevanje različitosti

Kako bismo aktivno doprinijeli reformi i osnaživanju bh. obrazovnih sistema, te u naše obrazovne planove i programe uključili još više nastavnih sadržaja koji se temelje na *međusobnom poštivanju, empatiji, brizi, odgovornosti i pomirenju*, vrlo je važno

da učenici pravilno razumijevaju pojmove različitosti u njihovom punom značenju, jer samo na taj način, razumijevajući porijeklo i značenje različitosti kod drugih ljudi, učenici mogu bolje razumjeti svoju ulogu u zajednici sa ciljem promoviranja tolerancije i suprotstavljanja predrasudama. *Različitost* znači biti drukčiji, odnosno, ona pretpostavlja one ljudske osobine koje se razlikuju od naših sopstvenih i osobina grupa kojima pripadamo, ali su prisutne kod drugih pojedinaca i grupa. Također, važno je napraviti razliku između primarnih i sekundarnih dimenzija različitosti. *Primarne dimenzije* su sljedeće: starosna dob, etnička pripadnost, spol, fizičke sposobnosti/osobine, rasa i seksualna orijentacija.

Sekundarne dimenzije različitosti su one koje se mogu promijeniti, a uključuju, mada nisu ograničene samo na to, sljedeće: obrazovni nivo, geografsko područje, prihod, bračni status, vojno iskustvo, roditeljski status, vjerska uvjerenja i radno iskustvo. U osnovi današnje upotrebe ovog termina je naglasak na prihvatanju kulturnih razlika i njihovom poštovanju, uviđanjem da nijedna kultura „nije superiorna“ u odnosu na drugu.

Zašto je pojam Drugog važan za Bosnu i Hercegovinu?

U dosadašnjim obrazovnim praksama u Bosni i Hercegovini, pored kompleksnosti uspostave obrazovnih sistema na različitim nivoima, pod utjecajem vrlo visokog stepena izražene sumnje u javni odgoj i obrazovanje od strane javnosti, pitanja koja si danas moramo postaviti su:

- ② Kakvim to vrijednostima učimo učenike u našim školama?

³ Haralambos, Michael; Sociologija, str 4.-5., teme i perspektive., Golden marketing Zagreb (2002.).

- ☉ Kako, na koji način, pod kakvim utjecajima, u skladu s čim i s kojim ciljem ih podučavamo vrijednostima?
- ☉ Kako i na koji način se izboriti za pravilan kontekst razumijevanja: interkulturalizma, multikulturalizma, pluralizma, tolerancije, stereotipa, predrasuda i diskriminacije?
- ☉ Kako naučiti učenike da ne diskriminiraju druge ljude zbog spola, socijalnog porijekla, nacionalnosti, seksualnosti i seksualne orijentiranosti?

Odgovora i pristupa ovoj problematici je mnogo, međutim osnovna zadaća svih obrazovnih djelatnika bi trebala biti da prije svega nastojimo naučiti našu djecu da u osnovi svih rasizama, seksizama, snobizama, homofobije, netrpeljivosti, neuvažavanja, netrpjenja leži zajednički korijen, a to je: „Netolerancija prema različitostima i zloupotreba moći da bi se stvorile i podržale nejednakosti“. Na tom putu potrebno je razjasniti i naglasiti neke od ključnih pojmova kao što su:

- ☉ *Interkulturalizam* - označava dinamične i interaktivne veze i odnose među kulturama, više kultura koje se poznaju, uvažavaju, prožimaju i počivaju na uzajamnosti.
- ☉ *Multikulturalizam* - označava istovremeno postojanje mnogobrojnih kultura na nekoj teritoriji. Označava statičnu i kvantitativnu dimenziju višekulturalnosti.
- ☉ *Pluralizam* - „u društvenim znanostima spominje u dva oblika: a) kao *politički pluralizam*, u svezi s idejom o ograničenju državne moći,

jačanju aktivne participacije građana u procesu odlučivanja i uvođenju funkcionalno neovisnih područja vlasti i b) kao *kulturni pluralizam*, u smislu postojanja niza etničkih, nacionalnih, vjerskih, jezičnih i drugih grupa kojima građanska demokracija omogućuje očuvanje i razvoj svojih posebnih identiteta, ali i obvezu poštivanja onih kulturnih obilježja koje pripadaju društvima u cjelini.“⁴

- ☉ *Tolerancija* - prihvatanje i otvorenost prema različitim praksama, stavovima i kulturama; ne znači obavezno usaglašavanje sa razlikama.
- ☉ *Stereotip* - je jako pojednostavljena generalizacija o nekoj ljudskoj grupi, koja ne uviđa individualne razlike. Čak i pozitivni stereotipi, npr. stanovnici Azije su dobri u matematici i kompjuterskom znanju, imaju negativan uticaj.
- ☉ *Predrasuda* - je stvaranje suda unaprijed, donošenje odluke o nekoj osobi ili grupi ljudi bez odgovarajućeg znanja o njima. Mišljenje opterećeno predrasudama je zasnovano na stereotipima. Predrasuda je uvjerenje ili stav.
- ☉ *Diskriminacija* - je ponašanje koje može proisteci iz predrasuda. Diskriminacija predstavlja negiranje pravde i poštenog odnosa prema nekome na mnogim poljima, uključujući zaposlenje, stanovanje i politička prava.

S tim u vezi, vrijednosti i sistemi vrijednosti koje usvajamo kao lične principe, uvjerenja i ideali naspram kojih usklađujemo svoj rad i principe našeg individualnog ponašanja, presudni su u našem donošenju

⁴ Spajić-Vrkaš, V.; Kukoč, M. i Bašić, S. *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt "Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole, 2001., str.29.

odluka koje će označavati naš životni put. Za takav sud, pored lične opredijeljenosti, moramo se suočiti sa okolnostima u skladu sa kojima postupamo i koje u većoj mjeri, mogu spotaći ili podstaći naše dobre namjere. Prema tome: „Glavni cilj odgoja i obrazovanja nije samo sticanje akademskih znanja i vještina, već cjeloviti razvoj ličnosti. To uključuje razvoj karaktera, moralni razvoj i, posljedično, transformaciju društva ka pravičnom društvu zasnovanom na miru, solidarnosti, uzajamnom povjerenju i poštovanju.”⁵ Upravo vrijednost ovakve inicijative i obrazovnog programa „Svjetski etos u školi“ leži u tome, što uz dosljednu primjenu i edukativnu elaboraciju, može ponuditi mnogobrojne odgovore na niz spornih pitanja o potrebi uspostavljanja prepoznatljivog sistema vrijednosti u Bosni i Hercegovini, a da taj sistem vrijednosti bude zajednička paradigma odgoja i

obrazovanja učenika osnovnih škola kojim se otklanjaju svi usporivači pravilnog i istinskog razumijevanja vrijednosti kao opšteg dobra, podjednako važnog za svakog stanovnika, ma gdje i u bilo kojem dijelu Bosne i Hercegovine živio.

U namjeri da svim bosanskohercegovačkim obrazovnim djelatnicima i učenicima omogućimo produktivnu integraciju različitih edukativnih materijala i metodologija rada iz oblasti etike u što više školskih predmeta, stjecanje i unaprjeđivanje određenih kompetencija na polju etike, edukacije o univerzalnim etičkim vrijednostima i međureligijskih kompetencija, kao i motiviranje i ohrabivanje na aktivan društveni angažman zasnovan na osnovnim etičkim vrijednostima, ekspertni tim TPO Fondacije je svoje prve aktivnosti započeo dvodnevnom edukacijama iz oblasti primjene svjetskog etosa za

⁵ Radmila Rangelov Jusović, direktorica Step by Step. Kampanja za promoviranje odgoja i obrazovanja baziranog na univerzalnim vrijednostima, objavio Mi217/12/2015 (<http://www.mi2.ba/agencija/kampanja-za-promoviranje-odgoja-i-obrazovanja-baziranog-na-univerzalnim-vrijednostima>).

srednjoškolske nastavnike u Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Kantonu Sarajevo i Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Ciljevi ovih obuka su bili sljedeći: upoznati se s idejom svjetskog etosa, razumjeti važnost etičkih i religijskih kapaciteta za fenomen svjetskog etosa, upoznati se s edukativnim materijalima o svjetskom etosu, razumjeti značaj svjetskog etosa kao pedagoškog projekta, identificirati različite dimenzije učenja o svjetskom etosu, razmatrati predodžbe o etičkim i moralnim vrijednostima i uvjerenjima, proširiti znanje o ideji i sklopu zajedničkog svjetskog etosa, unaprijediti vještine učenja i podučavanja i razumjeti važnost vlastitog posredovanja.

O uspješnoj realizaciji ovih obuka najbolje govore najviše ocjene svih učesnika kao i njihove impresije. Većina je sličnog sadržaja i veoma afirmativno svjedoči o realizaciji edukacija za nastavnike. Tako primjerice u jednoj deskriptivnoj procjeni obuke o svjetskom etosu stoji: „U obrazovanju radim od 1998. g. i prisustvovala sam raznim seminarima, radionicama, okruglim stolovima, ali ovako dobro pripremljenom seminaru nisam prisustvovala do danas. Sve što sam čula, vidjela, mogu koristiti u svom budućem radu s učenicima. Naročito mi se svidjela literatura koju smo dobili i koja može služiti za sve predmete koje predajem: historiju, geografiju, građansko obrazovanje, religijsku kulturu. Predavači senzibilni, otvoreni, razumljivi, jasni i veoma pripremljeni za predavanje. Nadam se da će ovaj seminar imati svoj nastavak!“.

Očekivati je da će sadržaji koji su se afirmirali u zemljama Zapadne Evrope i u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine kod srednjoškolskih nastavnika na istu podršku naići i kod osnovnoškolskih nastavnika.

Nesumnjivo odlična prihvaćenost od srednjoškolskih nastavnika projekta svjetskog etosa u ovoj pilotnoj fazi obavezala je TPO Fondaciju da projekt proširi i na osnovne škole, pa je ovaj priručnik za nastavnike osnovnih škola prvi korak na tom putu.

Imajući u vidu želje i namjere TPO Fondacije za proširenjem projekta o svjetskom etosu i na osnovne škole u Bosni i Hercegovini nameće se potreba ispitivanja aktualne situacije u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini, kao i eventualne mogućnosti implementacije koncepta svjetskog etosa u njima. Kao rezultat kompleksne administrativne strukture⁶ ustanovljene Daytonskim mirovnim sporazumom, obrazovnim sistemom u Bosni i Hercegovini, slično drugim društvenim sektorima, upravlja se iz trinaest ministarstava od kojih svako ima vlastitu i različitu legislativu, izvršnu ulogu, a prisutan je i neizbalansiran budžet.⁷ Osnovno obrazovanje u BiH još uvijek stagnira, a nastavne metode nisu doživjele posebne promjene. Nastavnici nastavljaju s edukacijama, učenici zapisuju i onda naučeno reproduciraju usmeno ili pismeno.

⁶ UNESCO Međunarodni biro za edukaciju u izvještaju „BOSNIA AND HERZEGOVINA Regional Preparatory Workshop on Inclusive Education Eastern and South Eastern Europe“ navodi da je riječ o „apsurdnoj administrativnoj fragmentaciji“. Izvještaj dostupan na: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Inclusive_Education/Reports/sinaia_07/bosnia_herzegovina_inclusion_07.pdf od 10. 1. 2016.

⁷ <http://www.unicef.org/bih/education.html> od 9. 1. 2016.

Ocjene kojima se učenici vrednuju su jedini indikator njihovih postignuća, a ocjenjuju se jedino na osnovu procjene njihovih nastavnika.⁸

Važnost svjetskog etosa za bh. obrazovni sistem

Opće je poznato da škole u BiH sve više postaju nesigurne za učenike, a porast nasilja među učenicima je stalan (bullying, iznude novca i sl.). Romska zajednica također pati od naslijeđene diskriminacije koja je doprinijela rasprostranjenom siromaštvu, nezaposlenosti, beskućništvu i nedostatku pristupa obrazovanju. Pristup djece s tjelesnim invaliditetom nije riješen uklanjanjem fizičkih prepreka njihovom

prilazu školskim zgradama. Djeca s teškoćama u razvoju i dalje su suočena s nedostatkom kvalitetnog redovnog obrazovanja, zbog niskih kapaciteta škola i nastavnika koji bi zadovoljili specifične zahtjeve za njihovo obrazovanje. Kako se navodi na web portalu UNICEF-a BiH, primarni ciljevi obrazovnih reformi u BiH se mogu definirati s dvije riječi: kvalitet i modernizacija. Mada je napravljen pomak, kreiranje inkluzivnog i nediskriminatornog obrazovnog sistema još uvijek je izazov za obrazovne reforme. Ovdje je još uvijek rascjepkani obrazovni sistem utemeljen na političkim, religijskim i kulturnim razlikama i promovira se etnički separatizam i nepovjerenje. Kvaliteta i inkluzivnost obrazovnog procesa, kao i poboljšanje obrazovnih sadržaja uključivanjem tema vezanih za zdrav stil života i prava žena predstavlja ključnu odgovornost svih nas u rješavanju diskriminacije u osnovnim školama.

Uvođenjem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja⁹ prije dvanaest godina roditelji su očekivali modernizaciju i, što je važnije, rasterećenje učenika koje je trebalo doprinijeti njihovoj kreativnosti. Dosadašnja iskustva pokazuju da se proces prilagodbe reformskim zahtjevima vrlo teško ostvaruje. Pomaka ima, ali da bi reformski proces išao željenim tokom, potrebna je mnogo veća podrška obrazovanju. Činjenica da četrnaestogodišnjaci u devetim razredima u pet radnih dana slušaju šesnaest predmeta predstavlja pitanje za razmatranje, posebno u dijelu koji se odnosi na mogućnosti uvođenja blage profesionalne orijentacije i kvalitetnu organizaciju korištenja slobodnog vremena. Učenici su opterećeni,

⁸ Ibidem.

⁹ U Unsko-sanskom, Bosansko-podrinjskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom kantonu i Kantonu Sarajevo nastava za učenike svih devet razreda izvodi se po programu devetogodišnjeg obaveznog odgoja i obrazovanja. Federalno Ministarstvo obrazovanja i nauke od 15. 1. 2016. Dostupno na: www.fmon.gov.ba/index.php?option=com.

nezadovoljni, frustrirani, nemaju vremena za opuštanje, druženje i igru. Njihov radni dan je obilježen pritiskom i višesatnim nepomičnim sjedenjem u neudobnim školskim klupama. U ovakvim uvjetima nema opuštenosti koja je glavni uvjet znatiželje i kreativnosti. Bilo bi zanimljivo gledati u samo jednoj radnoj sedmici u vremenu od pet radnih dana kako se kreatori devetogodišnjeg osnovnog koncepta, a do danas javnost ne zna tko su oni, šesnaest puta „prebacuju“ s teme na temu, s predmeta na predmet. Čini se da i samo razmišljanje o ovome zamara i opterećuje. Upravo zbog toga, kod učenika se javlja osjećaj nezadovoljstva i primjetne frustracije, a njihovo prepubertetsko doba oskudijeva smišljenim korištenjem slobodnog vremena, opuštanjem, generacijskim druženjem i igrom. U prilog ovome govori i „tiha debata“ o nezadovoljstvu devetogodišnjim sistemom obrazovanja, a nerijetko o tome

progovaraju eksperti, javni djelatnici, nastavnici i roditelji, o čemu se može čitati u različitim stručnim izvorima i svakodnevnoj štampi. U medijima se mogu naći i sljedeći stavovi: „Neko je to samo preko noći uveo, a da prethodno nije izvršena nikakva priprema niti stručna analiza. Za sada ne postoji nijedan pokazatelj da je ovaj sistem dobar za djecu i nastavnike. Devetogodišnjim sistemom nije se smanjio fond časova niti broj predmeta. Djeca su opterećena.“¹⁰ Može li se ovo dovesti u vezu s porastom vršnjačkog nasilja koje je prisutno u većini škola? Može! Kada je riječ o socijalizaciji, većina autora se slaže da je škola bitan socijalni faktor (odmah iza obitelji) od kojeg zavisi formiranje ličnosti. Proces intelektualnog, emocionalnog, a naročito socijalnog razvoja koji je započeo u obitelji intenzivno se nastavlja u školi. Društvo, pak, naročito putem škole, nastoji kod djece razviti one

¹⁰ Direktor OŠ „Musa Ćazim Ćatić“, gospodin Hamza Dobraća u intervjuu za „Dnevni avaz“ od 24. 6. 2015.

osobine i stavove koje smatra poželjnim i prihvatljivim.¹¹

Također, važno je naglasiti da je škola, kao institucionalizirani nosilac socijalizacije, instrument i distributer znanja, vještina i stavova koje određeno društvo diktira. Znanja i stavovi su usko povezani, a riječ je o tendenciji da se reagira pozitivno ili negativno prema izvjesnim ljudima, stvarima, idejama ili situacijama. Pri tome treba imati na umu da se na ovaj sistem nužno reflektira socijalno-političko-kulturni kontekst u okviru kojeg škola djeluje. U slučaju Bosne i Hercegovine, nezaobilazna je refleksija patrijarhalnog okvira. Ovo implicira da nisu isključene i eventualne predrasude. Mada su neobjektivne, tj. nisu zasnovane na činjenicama, predrasude je teško pokolebati. Udžbenici su osnovno nastavno sredstvo čiji je sadržaj determinisan nastavnim planom i programom; u tom smislu to je programski dokument. U njemu su izražene relevantne činjenice, kao i norme, društvene vrijednosti, ideje o najpoželjnijim mogućim odnosima.¹²

Sve navedeno dovodi u pitanje mogućnost integriranja bosanskohercegovačkih građana u evropske i svjetske tokove.

Horizontalna prohodnost učenika ovim zamršenim osnovnoškolskim sistemom je vrlo problematična. Također, ovaj sistem je za našu siromašnu zemlju veoma skup. Zbog prefleksibilne udžbeničke politike roditelji su prinuđeni kupovati svake godine nove udžbenike jer se npr. samo u Kantonu Sarajevo od škole do škole razlikuju

spiskovi preporučenih udžbenika. Posuđivanje udžbenika od rođaka ili prijatelja ovdje je postalo davna prošlost.

Osnovno obrazovanje bi trebalo usmjeriti ka nuđenju formula koje preferiraju integrirajuće elemente koji teže ka pomirenju, a ne stvaranju još većih razlika i nepremostivih barijera među učenicima.

Kada je riječ o distribuciji istih sadržaja za sve učenike u Bosni i Hercegovini, rezultati su poražavajući. Različiti udžbenici se koriste od škole do škole kao da postoji više fizika, više biologija, hemija, matematika. Jedini pomak napravljen je od strane Obrazovnog centra za demokratiju i ljudska prava — CIVITAS sa predmetom građanskog obrazovanja.¹³

Imajući na umu sve gore navedeno, nameće se sljedeće pitanje: Ako nam obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini nisu ponudile jedan kvalitetan i moderan obrazovni sistem koji će doprinijeti humanizaciji i integraciji društva, šta možemo očekivati kada su u pitanju integracija u Evropsku Uniju ili globalni kontekst?

¹¹ Pals, L. Daniel. Seven Theories of Religion. New York: Oxford University Press, 1996, 97-98.

¹² Hadžić, Sedžida. „Slika“ žene u udžbenicima islamske, pravoslavne i katoličke vjeronauke: magistarski rad. Babić-Avdispahić, Jasminka, mentor, Spahić-Šiljak, Zilka, mentor. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije, 2009., 18.-23.

¹³ Naime, CIVITAS je uspio kreirati udžbenike za osnovne i srednje škole na tri službena jezika u Bosni i Hercegovini, ali sa potpuno istim sadržajima za sve učenike bez obzira o kojoj školi ili gradu se radi. I zaista, u oblasti predmeta demokratija i ljudska prava/građansko obrazovanje napravljeni su najveći iskoraci u smislu interkulturalne saradnje i unapređenja demokratije i ljudskih prava u osnovnim školama.

Odgovor na ovo pitanje i dalje ostaje otvoren i dok tragamo za mogućim rješenjima i resursima, ne treba zaboraviti značaj nevladinog sektora. Tako stručni tim TPO Fondacije¹⁴ iz Sarajeva već tri godine radi na implementaciji pedagoškog projekta „Svjetski etos pod školskim krovom“ u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini. Značaj ovog projekta i cjelokupne ETOS inicijative za naše osnovno-obrazovne institucije je višestruk. On prvenstveno nadilazi granice pojedinačnih predmeta što je i cilj uspješnih i modernih obrazovnih sistema u svijetu.¹⁵

Ovaj pedagoški projekt formulira četiri ključna parametra:

- 🌀 život u zajednici,
- 🌀 učenje i rad,
- 🌀 saradnja s roditeljima i partnerima izvan škole
- 🌀 i učenje demokratije.

Ako se ima u vidu tvrdnja uvaženog Hansa Künga, kreatora koncepta svjetskog etosa, da svi snosimo odgovornost za bolji svjetski poredak, onda je neupitna nužnost upoznavanja učenika s etičkim vrijednostima i uvjerenjima različitih kulturnih krugova i religija. „Svjetski etos“ upoznaje učenike s aktualnim izazovima i krizama našeg svijeta i učenici otkrivaju nužnost kreiranja zajedničkog etosa. „Deklaracija o svjetskom etosu“, koja je neodvojivi dio pedagoškog projekta „Svjetski etos“, nastavnicima i učenicima služi kao strukturalna pomoć za komparacije s obzirom na rezultate

učenika. Ponuđeni obrazovni plan ima dvije dimenzije: prvu, „Svijet i odgovornost“ i drugu, koja je posebno značajna za kontekst Bosne i Hercegovine jer se u njoj prožimaju svjetske monoteističke religije, a to je dimenzija „Religije i svjetonazori“. A kada je o religijama riječ ovim projektom se nudi mogućnost učenja „o“ religijama i učenje „od“ religija. Pored toga, važan dio svjetskog etosa je i zajedničko učenje o nereligijskim svjetonazorima i učenje od njih i u saradnji sa njima.

Posebna vrijednost pedagoškog projekta „Svjetski etos“ je u tome što nudi pet dimenzija cilja koji nastavnicima mogu služiti kao strukturalno usmjerenje.¹⁶ Riječ je o estetskoj, afektivnoj, kognitivnoj, duhovnoj i dimenziji usmjerenoj na aktivnost. Estetska dimenzija omogućava učenicima posmatranje i upoznavanje

¹⁴ <http://tpo.ba>.

¹⁵ Vidjeti tekst: „Finland’s new plan to change school means combining subjects“ dostupan na: www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/03/24/finlands-radical-new-plan-to-change-school.

¹⁶ „Svjetski etos pod školskim krovom: Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese“, Kristić Alen, ur. Sarajevo, TPO Fondacija, 2014., str. 45.-51.

drugih religija i nereligijskih svjetonazora bez apriornog suđenja i kompariranja s vlastitim svjetonazorom. Posebno je vrijedna afektivna dimenzija koja dolazi do izražaja kod učenja i koja u učenicima budi različite osjećaje što pojačava razumijevanje i pomaže trajnom zadržavanju naučenog. Kada su učenici usmjereni na aktivnost, stvaraju se zajednice učenja i angažmana koje se uvijek i iznova sklapaju u razredu. Rad na projektu „Svjetskog etosa“ omogućava da se potaknu nova duhovna iskustva zajedno i sa drugima kako bi se postiglo dublje razumijevanje. Kulminaciju rada čini pitanje: „Koje su to osnovne moralne vrijednosti vrijedne truda i važne?“. Učenici i nastavnici se ovdje susreću s pluralnošću mišljenja na različitim nivoima. Dakle, predmet projekta je neposredno okruženje sa svim izazovima, ali i globalne povezanosti koje se tiču društva, prirode i religije. Učenici se zajedno sa svojim nastavnicima bave krizama i problemima našeg svijeta i promišljaju o tome kojim se vrijednostima trebamo suprotstaviti tim krizama.

Svjetski etos senzibilizira učenike na probleme našeg svijeta i nudi mogućnosti za njihovo rješenje.

Radni procesi učvršćuju oblikovanje stavova i afirmiranje vlastitog identiteta u pluralnom društvu. Radeći na projektu, učenici trebaju spoznati da njihova uvjerenja i njihovi glasovi mogu biti učinkovito sredstvo u borbi protiv problema našeg svijeta. Također, u sklopu rada na projektu,

učenici saznaju o drugim religijama i od drugih religija, suprotstavljaju se predrasudama i razvijaju i unapređuju toleranciju. Ako se promišlja o važnosti projekta „Svjetskog etosa“ za bosanskohercegovačke osnovne škole, potrebno je imati u vidu multikulturalni društveni kontekst. Refleksije globalnih dešavanja prisutne su u našoj sredini kako u pogledu krupnih, tako i u pogledu sitnih problema. Uvijek iznova nastaju napetosti i sukobi zato što se ljudi iz različitih kultura susreću nepripremljeni i bez znanja o drugima i njihovim vrijednostima i svjetonazorima. Mada je nevladin sektor veoma aktivan i važan, potrebno je napraviti i institucionalni okvir kako bi svjetski etos zaživio u svim osnovnim školama u našoj zemlji. Potrebno je da učenici steknu znanja o ljudima iz drugih kultura, a taj proces upoznavanja drugih unaprijedit će njihovo razumijevanje vlastite kulture i identiteta. Ovdje se slobodno može reći da ovaj pedagoški projekt koji su razvijali njemačko–austrijski eksperti u periodu od deset godina nudi formule za mijenjanje kolektivne svijesti iz stanja ekskluzivnosti u stanje inkluzivnosti koje afirmira različite društvene vrijednosti i uči življenju istih.

Stanje u našem društvu pokazuje da u školama već odavno nema više i manje važnih predmeta. Matematika ili fizika jesu važne, ali je učenje etičkom ponašanjem imperativ ukoliko želimo formirati stabilne i zdrave ličnosti. Važno je da djeca još u osnovnoj školi uče da je svoje interese bolje ostvarivati bez agresivnosti i nasilja, da povjerenje nastaje tek kada smo iskreni jedni prema drugima, da je ponekad potrebno odreći se vlastite koristi radi općeg dobra, da se ljudi ne smiju vrijeđati niti omalovažavati radi boje kože, hendikepa,

socijalnog statusa ili neke druge razlike, da je potrebno s drugima postupati ljudski...

Važno je da ideje „svjetskog etosa“ ugradimo u naše učenike od najranije dobi jer jedino tako će se i kasnije ponašati odgovorno, prema usvojenim i uvježbanim obrascima.

Osnovni uvjet života u zajednici jeste znanje jednih o drugima.

U prilog važnosti prisutnosti i inkorporiranja projekta „svjetskog etosa“ u osnovnim školama govori i tekst „Deklaracije o svjetskom etosu“ jer insistira na odgoju i obrazovanju kroz poruke:

„Zato bi mladi trebali već u obitelji i školi:

- ☉ učiti da nasilje ne smije biti sredstvo razračunavanja sa drugima
- ☉ učiti da vlasništvo obavezuje. Njegova uporaba treba istodobno služiti općem dobru.
- ☉ vježbati sebe istinoljubivom mišljenju, govorenju i djelovanju.
- ☉ učiti da spolnost nije neka negativna ni razorna, nego stvaralačka i pozitivna snaga¹⁷.

U velikoj mjeri sa ovim priručnikom donosi se priča, ne o novoj idejnosti, nego o stalnoj potrebi i obavezi čovjeka da svoj život usklađuje, ne samo naspram svojih trenutnih potreba u vrlo kratkom životu koji živi, nego i zarad dobrobiti

trećih generacija koje trebaju svoj životni projekat realizirati na osnovama koje smo za njih pripremili. Svjetski etos kao globalni projekat nudi daleko više od same etike u tradicionalnom i svakodnevnom smislu, nudi daleko više od razumijevanja morala kao puke činjenice koja se pod utjecajem raznovrsnog ljudskog djelovanja i suvremenog shvatanja ljudskog ponašanja sve više svodi na bonton.

Svjetski etos u skladu sa ovim priručnikom predstavlja svjetski, pedagoški, državni, regionalni, školski, institucionalni, nacionalni, kulturološki i civilizacijski projekat koji je nastao i prije no što ga aktuelizujemo. Etičko djelovanje ljudi je u sistem ostvarivanja socijalnih veza uvedeno iz razloga potrebe čovjeka da snagom zdravog razuma inkorporira u svoj mentalni sklop potrebu da promišlja o pitanjima koja su od izuzetne važnosti za njegov opstanak. Svjetski etos upućuje na takav sistem vrijednosti u kojem je čovjek čovjeku čovjek.

U odgojno-obrazovnoj praksi koju treba da polučiti primjena ovog priručnika, učenici osnovnih škola treba da osvijeste svoja uvjerenja, da sutra kao aktivni članovi društva mogu i trebaju znati da će njihovi stavovi, znanja i vještine biti od presudnog značaja za razvoj njihovih života, interesovanja i profesija, a samim tim da će, opremljeni standardima koje promovira svjetski etos, biti uzoriti članovi društva od kojih će oni, njihove porodice i zajednica u cjelini imati koristi.

S obzirom da se radi o etosu kao globalnom etičkom projektu, na prostorima Bosne i Hercegovine on uključuje sve historijske religijske i nereligijske perspektive na kojima se temelji.

¹⁷ „Deklaracija o svjetskom etosu“ dostupna na: <http://www.oscbih.org/education/cro/role.asp>, 9-13.

Koncept svjetskog etosa zasnovan je na provociranju pitanja, na koja je potrebno, ne dati odgovor, nego zauzeti ispravan stav u davanju odgovora na njih.

Koncepcija svjetskog etosa ne leži isključivo u naglašavanju religijskih i nereligijskih vrijednosti kao moralnog uzora u ponašanju ljudi. Istina, religijski posebno, i nereligijski izvori predstavljaju neiscrpan izvor etičkih normi iz kojih se crpi moralna pouka i ocjena moralno prihvatljivog i moralno neprihvatljivog ponašanja. Podrazumijevajući religijske norme i vrijednosne sadržaje koje nude nereligijski izvori, svjetski etos se ne zadržava samo na pukoj interpretaciji tako uspostavljenih vrijednosti i na njihovom tradicionalnom razumijevanju kao takvih. Svjetski etos u skladu sa ovim priručnikom ide korak dalje sa temeljnim pitanjem: Kako u sistemima cjelokupnog ljudskog djelovanja osvijestiti potrebu za etičkim normama, etički senzibilnim i općemoralno-prihvatljivim ponašanjem i u svakom segmentu tog sistema osvijestiti potrebu za ugradnjom osnovnih normi moralnog djelovanja i odnosa.

Pitanja svjetskog etosa također ne zastaju samo na teorijski dobro utvrđenim pretpostavkama o potrebi izgradnje etičnog društva. Principi etičkog treba da budu uspostavljeni podjednako u teoriji, a praksa njihove primjene bit će najbolji pokazatelj osviještenosti ljudi.

Obrazovanje u duhu svjetskog etosa

predstavlja nužnost i potrebu suvremenog načina življenja, posebno imajući u vidu da suvremeni obrazovni sistemi i kod nas nude liberalno-demokratske koncepte koji su otvoreni za svaku vrstu sadržaja kao posljedica prava na izbor. Poučavanjem učenika o svjetskom etosu, o „Deklaraciji o svjetskom etosu“, o načelima svjetskog etosa, o novom poretku sa svjetskim etosom, o svjetskom etosu kao ljudskosti, o poštivanju života i životnog dobra, o obvezivanju na kulturu solidarnosti i pravednog privrednog poretka, o kulturi i životu, toleranciji i istinoljubivosti, o ravnopravnosti i partnerstvu muškarca i žene, o promjeni svijesti i pogledu na svjetski etos kao šansu; ovaj obrazovni program zapravo doprinosi pouzdanom gomilanju socijalnog kapitala učenika, gdje su ishodi našeg rada u poučavanju: „osviještena i zrela ličnost u društvu.“

Svjetski etos nije projekat koji se pojavljuje po potrebi, on nije teorija sa ekskluzivnim i povremenim izlascima u svijet ljudskih svakodnevnih potreba. Svjetski etos je napor da kao teorija i praksa uđe u sve pore ljudskog društva i da u načelu svog nauka tamo i ostane kao svakodnevna, ne više nasušna potreba, nego moralni imperativ. Cilj svjetskog etosa u školi je da se učenici, koji će jednom sami biti nosioci odgovornosti u društvu, društvenim institucijama i državnim organima, preduzećima, privredi i u društvu općenito, senzibiliziraju za etička pitanja i na praksi blizak način pripreme za njihovu kasniju profesionalnu svakodnevnicu. Riječ je o tome:

- ☉ da im se pokaže koji su to etički izazovi prisutni danas u društvu;
- ☉ da im se predoče načini na koje se – pozitivno ili negativno – danas u praksi ophodi s takvim pitanjima;

- ☉ da im se pomogne da razviju vlastita stajališta i unutarnji stav spram tih pitanja kako bi na taj način bili pripremljeni za etičke izazove u svom kasnijem pozivu u jednom sve više i više globaliziranom svijetu.

Stoga i posredovanje globalnog privrednog etosa, kao i tematskog sklopa svjetskog etosa sveukupno, na svoj način predstavlja složen „pedagoški“ projekt, koji se treba ostvariti u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini i koji naglašava važnost tematskog sklopa svjetskog etosa za naše suvremeno društvo. U tom smislu: „Uticaj na kvalitet obrazovnog procesa je ograničen, ali se zato ulaz i izlaz obrazovnog sistema mogu odrediti do izvjesnog stepena, i to putem ciljeva obrazovanja i očekivanih rezultata učenja. To bi upravo trebala učiniti država i društvo. Ona stoji na ulazu i izlazu obrazovnog sistema, a obrazovnim procesom treba da se bave struka i nauka”.¹⁸

Svjetski etos za sve nastavnike

„Nastavni plan i program osnovne škole koncipiran je tako da omogućava kvalitetno obrazovanje za sve. Kao takav, on prepoznaje, priznaje, uvažava i odgovara na obrazovne potrebe, iskustva i interese svih učenika, bez obzira na pol, uzrast, etničku, socijalnu i vjersku pripadnost, sposobnosti, mogućnosti i ograničenja, uvažavajući, poštujući i razvijajući ljudska, dječija i obrazovna prava, obaveze i odgovornosti. On osigurava koheziju sistema osnovnog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, a lokalna komponenta daje

mogućnost školama, općinama i kantonima da razviju vlastite programe, birajući sadržaje i područja učenja. Reforma sistema odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini zahtijeva promjene u svim važnim segmentima tog sistema: promjenu nastavnih planova, osmišljeniji izbor sadržaja programa, usmjeravanje pažnje na sadržaje koji su važni u temeljnom obrazovanju (kao priprema za život i osnova za nastavak školovanja u srednjoj školi), promjenu metoda rada u nastavnom i vannastavnom radu, poboljšanje kvaliteta komunikacije među svim učesnicima odgojno-obrazovnog procesa. Reforma u prvi plan stavlja dječiju dobrobit, dobrobit zajednice, humaniziranje škole i razvijanje senzibiliteta u pristupima djetetu.¹⁹ U realizaciji NPiP, ključnu odgovornost imaju nastavnici. Od stepena njihove obrazovanosti i spremnosti potpunog uključenja u realizaciju nastavnog procesa, u najvećoj mjeri će zavisiti da li će učenici steći odgovarajuće kompetencije sa kojima će moći preuzeti ulogu odgovornih i

¹⁸ Osnove demokratskog školskog menadžmenta, CES Programme, Finnish Co-operation in the Education Sector of Bosnia and Herzegovina 2003-2006, Sarajevo, oktobar 2006., str. 273.

¹⁹ OKVIRNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine (<http://www.sobih.ba>)

etičnih ljudi u društvu. Svjetski etos nije teorija koja je namijenjena samo uskom dijelu nastavnog osoblja i školske zajednice. Sadržaji svjetskog etosa nisu profilirani i usmjereni za izučavanje u samo određenoj predmetnoj oblasti.

Svjetski etos po svom sadržaju, kao globalni pedagoški projekat, nije poučavanje koje pripada području društvene grupe predmeta ili religijskog obrazovanja. Po svojoj vokaciji on nužno pripada i tamo. Opći moralni zakoni kontroliraju ljude, bez obzira kojom se djelatnošću bave. Svaki nastavnik, kao pretpostavku svog djelovanja u poučavanju, ima izgrađene opće metodičke postupke i aspekte sa kojim ciljevima realizira određenu nastavu. Obavezu u poučavanju o svjetskom etosu, kroz poučavanje o sadržajima, podjednako imaju svi nastavnici. Sve čemu se poučavaju učenici u osnovnim školama, prožeto je mogućnostima sagledavanja sadržaja kroz temeljne principe svjetskog etosa. Svjetski etos je društvena, religijska, ekološka, privredna, historijska, prirodna, ljudska tema koja mora biti prisutna u uzročno-posljedičnom djelovanju čovjeka bez obzira na segment djelatnosti. Historijske teme se razmatraju sa akcentima koliko su određeni događaji donijeli dobra ili zla. Ekologija se bavi pitanjima zaštite čovjekove okoline sa naglaskom zaštite čovjeka i njegovog okruženja. Teme etosa u ekologiji promoviraju i podstiču lijepe, prihvatljive i obvezujuće ljudske postupke. Privreda je ključan faktor za opstanak čovjeka gdje ljudi moraju izgraditi standarde u kojoj mjeri da iskorištavaju prirodne resurse, a da ne naruše granice koje vode uništenju općih prirodnih dobara. U predmetima u kojima se potiče proizvodnja, obavezno se podučavaju učenici o obavezama ljudi da se proizvodnjom ne ugrozi ljudsko zdravlje. Zaštita bilja i životinja su pitanja etosa i

morala društva i društvenih organizacija.

Proučavanje etosa izvodi se iz individualnog i društvenog djelovanja. Svi predmeti u školi kroz koje se podučavaju učenici, nužno su prožeti potrebom da se sadržaji o kojima se podučava budu izloženi etičkoj analizi njihovog značenja.

Sadržaji svjetskog etosa bi trebali biti obvezujući u smislu njihove inkorporacije i integriranja u sadržaje predmeta koji se izučavaju.

Dakle, svjetski etos, iako nije uspostavljen kao poseban predmet proučavanja u školama, u svakodnevnoj edukaciji učenika i nastavnika, u nastavnom procesu, on se provlači kao osnovna nit kroz sve pojave koje se proučavaju ili sve društvene i prirodne pojave koje su predmet proučavanja.

Na koncu, bez zainteresiranih i posvećenih nastavnika osnovnih škola koji će artikulirati rad svojih učenika, bez obzira na sve prednosti i dobro koje nosi, svjetski etos neće zaživjeti. Ako je suditi prema iskustvima nastavnika srednjih škola, nema posebnih razloga za brigu. Može se očekivati potpuna prihvaćenost i jednak uspjeh i u osnovnim školama.

Imajući na umu da je korištenje Mreža i online alata za učenje neodvojivo dio obrazovnog sistema u razvijenim

zemljama širom svijeta, te da je pojam *e-learning*²⁰ evoluirao u različite koncepte kolaborativnog učenja, koje se danas najčešće izražava kroz pojam *learning commonsa*,²¹ kao prostora zajedničkog učenja i podučavanja svih obrazovnih djelatnika, učenika i roditelja, uloga i značaj promocije i korištenja interaktivnih tehnologija za učenje, za učenje, postali su neki od ključnih segmenata ETOS inicijative. Ovako skrojen obrazovni program omogućava učeniku da bude u središtu obrazovnog procesa koji zajedno sa nastavnikom, ali i roditeljima postepeno preuzima aktivnu ulogu i odgovornost za ishod obrazovnog procesa. U ovom procesu, savremene informacijske i komunikacijske tehnologije se koriste zarad stvaranja „prilagodljivog virtualnog okruženja“²². U tom smislu posebna prednost nastavnika koji budu uključeni u obuke ETOS inicijative je činjenica da je projektni tim TPO Fondacije kreirao online platformu za učenje www.etos.ba koja predstavlja interaktivnu platformu za učenje i rad, online prostor za razmjenu različitih obrazovnih materijala iz oblasti mirovnog obrazovanja, međureligijskog dijaloga, religijskog obrazovanja, filozofskog i etičkog obrazovanja itd. Nastavnici su time dobili mogućnost da kroz zajedničku platformu postanu dio lokalne i regionalne mreže učenja o etičkim vrijednostima. Ovim je otvoren prostor za razmjenu korisnih

informacija i znanja o različitim oblastima odgoja i pedagoškog rada, ali ujedno i informacija o realizaciji nastave na teme iz oblasti „svjetskog etosa.“²³ Još preciznije rečeno, ovakvim pristupom nastojimo omogućiti sljedeće:

- ☉ Široku dostupnost i istovremeno učešće velikog broja korisnika, odnosno učenika;
- ☉ Stalan pristup materijalima za učenje što ujedno omogućava efikasno korištenje vremena za rad;
- ☉ Interaktivnu komunikaciju i razmjenu između svih lokalnih i regionalnih nastavnika. Svaki pojedinac jednako značajno doprinosi nastavi pokretanjem, odnosno učestvovanjem u raspravama koje se tiču učenja o etičkim vrijednostima;
- ☉ Poticanje i razvijanje određenih sposobnosti i znanja koji se ubrajaju u temeljnu pismenost 21. stoljeća.

U konačnici, imajući na umu da je glavni cilj obrazovnih procesa razvijanje znanja, određenih moralnih i etičkih vrijednosti i shvatanja koja se dotiču skoro svih životnih područja i korištenjem različitih obrazovnih materijala Inicijative ETOS, nastavnici i druge obrazovne strukture mogu doprinijeti kreiranju specifičnog programa u čijem je fokusu obrazovanje trajnog karaktera, a škole jedinstven

²⁰ „E-learning u prijevodu znači elektronsko učenje i u obrazovanju je prisutno već desetak godina, a definiše se kao učenje olakšano i pojačano korištenjem informacione i komunikacione tehnologije.“ Vidjeti više: Vraneš, Aleksandra. Savremena školska biblioteka. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije. 2007. Str. 12.

²¹ Learning commons definiramo kao multifunkcionalni prostor kolaborativnog informacijskog opismenjavanja koji potiče i podržava suradničke inicijative u kreiranju znanja i poticanju inovativnosti. Vidjeti više: Weiner, Sharon. Doan, Tomalee. Kirkwood, Hal. The Learning Commons as a Locus for Information Literacy. Libraries Research Publications. (2010). Dostupno na: http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=lib_research (29.10.2012).

²² Naime: „Evropska komisija u svojim dokumentima (e-learning Action Plan 2004-2006) snažno je podržala razvoj učenja na daljinu, odnosno e-obrazovanja u svim državama članicama EU. Mnogi programski dokumenti, kao što su e-Europe, Information Society itd. I rezolucija Evropskog saveta daju ovakvom vidu obrazovanja značajan prioritet u daljem razvoju obrazovanja u EU. Vidjeti više: Pejičić, Aleksandra. E-learning. Beograd: Univerzitet Singidunum. 2011. Str. 6.

²³ www.etos.ba.

prostor tzv. autonomnog ponašanja, tačnije kritičke pozicije, sa zadatkom izgradnje kritički osviještenih ličnosti koje bi jednog dana mogle usloviti nastajanje pozitivnih promjena u društvu.

Škole sa predznakom svjetskog etosa bi na taj način mogle postati i biti istinski prostor socijalizacije koji pak podrazumijeva:

„Slobodu mišljenja,
samostalnost,
dugoročno usvojeno
znanje,
odgovornost,
otvorenost,
prostor u kojem se
ukazuje na alternativna
znanja, razjašnjavaju
pojmovi i termini i
prostor u kojem je učenik
središte“.²⁴

U takvom kontekstu učenje o etičkim vrijednostima, kao i sadržaji svjetskog etosa, bi trebali biti obavezujući u smislu njihove inkorporacije i integriranja u sadržaje predmeta koji se izučavaju. Različiti pristupi i metode podučavanja i učenja o etičkim vrijednostima nije samo društveno-humanistička niti samo religijska tvorevina, to bi zapravo trebao biti kategorički imperativ, duboko involviran u sve pore ljudskog djelovanja i jedino pouzdano mjerilo koje odgovara na pitanje: “Da li je to što čovjek radi dobro ili loše za njega, ali i za čovječanstvo“.

²⁴ Špirenac, Sonja i Mihaela Banek Zorica, Informacijska pismenost. Teorijski okvir i polazišta. Zagreb: Zavod za informacijske studije. 2008. Str. 16.

**II. SVJETSKI ETOS
KAO ODGOJNO-
OBRAZOVNI
PROJEKT:
PRAKTIČNI
PRISTUP**

Svjetski etos u osnovnim školama

Scenariji školskih sati s nastavnim materijalima

Alen Kristić

Uvod

Nastavna cjelina „Svjetski etos u osnovnim školama“ namijenjena je u prvom redu nastavnicima viših razreda osnovne škole, pobliže od petog do devetog razreda.

Osmišljena je s ciljem približavanja koncepcije svjetskog etosa učenicima na razumljiv i zanimljiv način. Iz tog je razloga posebna pažnja posvećena kontekstualizaciji svjetskog etosa u iskustveni svijet učenika.

Prije osvrta na strukturu dotične nastavne cjeline i sugestija u vezi s njezinim korištenjem, podsjetit ćemo sažeto na to što je to svjetski etos i zbog čega je relevantan za škole.

I. Što je to svjetski etos?

Civilizacijska kriza

Živimo u vremenu sveobuhvatne civilizacijske krize koja prožima sva područja ljudskog djelovanja od obiteljskog života preko ekonomije, znanosti i tehnike do politike i religije.

Sve više ljudi uočava da za njezino nadvladavanje neće biti dovoljne samo nove strukture, ustanove i zakoni. Sve to neće vrijediti ništa ako se u nutrim ljudi, na razini osobne savjesti ili srca, ne dogodi promjena koja će uroditi osnaženom etičkom motivacijom da dobrovoljno prihvaćaju nove zakone.

Trebamo etički osviještene ljude koji će biti zagovornici i nositelji strukturalnih promjena.

Zato nije pogrešno reći da je suvremena civilizacijska kriza u biti duboka kriza vrednota i morala, refleks oslabljene ili zamrle etičke svijesti u ljudskoj nutrim, jednom riječju etička kriza.

Pred ljudima je sve više izazova, a stare vrijednosti, ustanove i autoriteti ne čine se više privlačni i uvjerljivi. Posvuda se, naročito kod mladih, osjeća orijentacijsko-vrijednosna kriza: u kojem smjeru upraviti vlastiti život, na temelju kojih vrijednosti ga oblikovati, čijem autoritetu dopustiti da na nas utječe.

Sve u svemu, suvremena civilizacija, uz nužne promjene ekonomskih, političkih i religioznih struktura, pod hitno treba svojevrsnu etičku evoluciju ili, s obzirom na obim i pogubnost nagomilanih problema, etičku revoluciju. Jedino će ona, razbuktavajući u ljudima iznova etičku svijest, mijenjajući njihove mentalitete i temeljne stavove i izazivajući obraćenje srca, omogućiti pokretanje nužnih strukturalnih promjena i osigurati njihovu održivost.

Polazeći upravo od tog uvida, ali i svijesti o povijesnim promašajima svjetskih religija,

predstavnici velikih svjetskih religija stavili su 4. rujna 1993. godine u Chicagu za vrijeme zasjedanja „Parlamenta svjetskih religija“ svoj potpis ispod jedinstvenog dokumenta u ljudskoj povijesti: „Deklaracije o svjetskom etosu“.

„Deklaracija o svjetskom etosu“

Potpisujući „Deklaraciju o svjetskom etosu“, predstavnici svjetskih religija obvezali su sebe i pripadnike svojih religija da će se ubuduće zajedno suprotstavljati svim oblicima nečovječnosti i zla u svijetu. U duhu samokritičnosti, priznali su sukrievnju religioznih muškaraca i žena za nečovječnost i zlo u svijetu. Religiozni nisu bolji od nereligioznih!

Smatrajući ljudski rod svojom obitelji, izrazili su potom uvjerenje da religije na jedinstven način mogu pridonijeti etičkoj

obnovi čovječanstva bez koje se ne može nadvladati suvremena civilizacijska kriza. Podsjetili su da se unutar tradicija svjetskih religija krije prastara mudrost zajednička svim religijama. Riječ je o zaboravljenoj srodnosti – bratstvu i sestrinstvu – religija u području etičkog koja suvremeno čovječanstvo može izvesti na spasonosni put izlaska iz krize kakvu dosadašnja povijest ne poznaje.

No, nisu se zaustavili na tome!

Podsjetili su i na to da ta prastara mudrost zajednička svim religijama prožima i sve filozofijske i etičke tradicije humanističkog usmjerenja.

Srodnost u području etičkog ne uključuje samo različite religije, nego i različite filozofijske i etičke tradicije!

„Deklaracija o svjetskom etosu“ tu je fundamentalnu etičku srodnost strukturirala u dva načela:

- *Načelo humanosti kao temeljni zahtjev:* Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski!
- *Načelo uzajamnosti ili „zlatno pravilo“:* „Ono što ne želiš da drugi čine tebi, to ni ti ne čini drugima!“ Ili pozitivno: „Ono što želiš da drugi čine tebi, to i ti čini drugima!“

– a potom, tragajući za time što znači biti čovjek u globaliziranom svijetu, ta načela eksplicira u četiri bitna područja ljudskog života:

- *Obvezivanje na kulturu nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom:* Ono se izražava u prastarj smjernici, zajedničkoj svim religijskim, etičkim i filozofijskim tradicijama: Ne ubij! Ili pozitivno: Poštuj život!
- *Obvezivanje na kulturu solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka:* Ono se izražava u prastarj smjernici, zajedničkoj svim religijskim, etičkim i filozofijskim tradicijama: Ne kradi! Ili pozitivno: Djeluj pravedno i pošteno!
- *Obvezivanje na kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti:* Ono se izražava u prastarj smjernici, zajedničkoj svim religijskim, etičkim i filozofijskim tradicijama: Ne laži! Ili pozitivno: Govori i djeluj istinito!
- *Obvezivanje na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene:* Ono se izražava u prastarj smjernici, zajedničkoj svim religijskim, etičkim i filozofijskim tradicijama: Ne zloupotrebljavaj seksualnost!

Ili pozitivno: Poštujte i ljubite jedni druge!

Dakako, „Deklaracija o svjetskom etosu“ ne predstavlja ni nadomjestak ni protivnost „Općoj deklaraciji o ljudskim pravima“ i etikama pojedinih religija. Njezina je nakana poduprijeti i „Opću deklaraciju o ljudskim pravima“ i etike pojedinih religija, i to u prvom redu ističući ne samo ono što je već sada zajedničko u sferi etosa svjetskim religijama, nego i različitim koncepcijama religiozno i nereligiozno utemeljenog etosa.

Religiozni ne bi smjeli poricati da ljudi i bez religije mogu raspolagati temeljnim etičkim usmjerenjem i voditi moralan život.

Zapravo, tijekom novog vijeka često su se više nereligiozni, nego religiozni ljudi zalagali za ljudsko dostojanstvo i prava, za slobodu savjesti i vjere, pa tako postali uzorom čak i za religiozne ljude.

Čovjeku kao razumskom biću priliči istinska ljudska autonomija, koja mu omogućuje i bez vjere u Boga realizirati temeljno povjerenje u zbilju i uvidjeti svoju odgovornost za svijet. Filozofima već stoljećima polazi za rukom na temelju uma razvijati i realizirati etičke ciljeve, prioritete i vrijednosti, iznalaziti kriterije za ispravno i pogrešno. Naprosto, ljudskost, kao kruna moralnosti, nije monopol ni religioznih ni nereligioznih!

To pak znači da „Deklaracija o svjetskom etosu“, na tragu „Opće deklaracije o ljudskim pravima“, priznaje i podupire

religijsku slobodu, i to u njezinom punom opsegu: s jedne strane kao *slobodu za religiju*, a s druge strane i kao *slobodu od religije*. A budući da i religiozni i nereligiozni mogu zastupati i štititi humani etos, pobliže ljudsko dostojanstvo i ljudska prava, u sklopu svjetskog etosa se i na vjerovanje i na nevjerovanje (ateizam, agnosticizam...) gleda kao na etičke izbore dostojne čovjeka ukoliko su plod zrelog promišljanja i refleks osobne odgovornosti, odnosno ukoliko su umjesto ideološkom ostrašćenošću prožeti uzajamnim poštovanjem. Upravo takav stav omogućuje koaliciju religioznih i nereligioznih za izgradnju humanijeg svijeta koja se nalazi u samom središtu svjetskog etosa.

Koalicija za izgradnju humanijeg svijeta

Globalnim prijetnjama moći ćemo ovladati isključivo suradnjom različitih društvenih skupina. Sebi više ne možemo priuštiti tradicionalna neprijateljstva poput onog nereligiozni protiv religioznih ili konzervativni protiv liberalnih.

Svi su ljudi nositelji zajedničke odgovornosti za društva i čovječanstvo. A to zahtijeva uspostavu zajedničkog moralnog temelja kao osnovice za donošenje zajedničkih izbora i zajedničkog angažmana.

Dakako, to neće biti složen etički sustav nego nekoliko općenito priznatih osnovnih i glavnih etičkih normi, oko kojih se mogu okupiti svi ljudi i na osnovi kojih ćemo u različitim kontekstima uvijek iznova morati uz pomoć domišljatosti i mašte zajedno osmišljavati i pokretati humanizacijske procese. To je pokazala i „Deklaracija o svjetskom etosu“.

Unatoč dogmatskim i obrednim razlikama religija, bez obzira na stanovite razlike

nereligioznih i religioznih etičkih resursa s obzirom na njihovo porijeklo, utemeljenje i motivaciju, neovisno o stanovitim prijedporima različitih svjetonazora, političkih i ekonomskih programa, pred praznom rukom gladnog, pred zabrinutim licem nezaposlenog, pred suzama seksualno zlostavljanog, pred nesigurnim korakom prognanog, pred razorenom prirodom, naprosto pred suvremenim obličjima neljudskosti i njihovim žrtvama različite religijske, etičke i filozofijske tradicije od muškaraca i žena očekuju isto, neovisno o njihovoj religioznoj, političkoj, nacionalnoj, kulturalnoj, profesionalnoj ili svjetonazorskoj pripadnosti.

Svjetski etos predstavlja platformu koja poziva i pruža polazište muškarcima i ženama da to „isto“ zajedno razaberu i zajedno pretoče u praksu, i to bez straha od gubljenja ili okrnjivanja vlastitog (ne)religioznog, nacionalnog, političkog, kulturalnog, profesionalnog ili svjetonazorskog identiteta.

Zapravo, o izvršenju „istog“ ovisi hoće li naši identiteti biti područje realizacije i zrenja naše ljudskosti na dobro drugih ili će se, kao grobnice naše ljudskosti, pretvoriti u prijetnju drugima. Iz tog razloga u projektu svjetskog etosa nije riječ ni o mijenjanju različitih religija, ni o stvaranju neke jedinstvene umjetne nad-religije, ni o skrivenom misionarstvu, usmjerenom ka prijelazu iz jedne religije, stranke ili svjetonazora u drugi, ni o dokidanju razlike religioznog i sekularnog, nego o ljudskom življenju onoga što već jesmo, i to u svijesti da je ljudskost naš, ne samo zajednički, nego i primarni poziv.

Dakle, kao realistična koncepcija, svjetski etos ne poriče postojeće razlike bilo da se radi o religioznim, svjetonazorskim, nacio-

nalnim, kulturalnim ili političkim. Naprotiv, podsjećajući na fundamentalnu etičku srodnost religijskih, etičkih i filozofijskih tradicija humanističke orijentacije, svjetski etos nas osposobljava za nov odnos prema razlikama i na temelju toga suradnju oko općeg dobra naspram razlika.

Lišavajući nas straha iz kojeg izvire potreba za ignoriranjem ili apsolutiziranjem razlika, svijest o fundamentalnoj etičkoj srodnosti osposobljava nas da iznova razaberemo i praktično realiziramo zajedničku odgovornost za izgradnju humanijeg svijeta. U toj avanturi, na koju „Deklaracija o svjetskom etosu“ poziva sve ljude, bili oni religiozni ili ne, razlike ne samo da prestaju biti prepreka suradnje, nego se

često mnoge od njih pokazuju kao prednost u oduševljavanju ljudi za svjetski etos kao polazišta za izgradnju humanijeg svijeta. Različiti etički resursi, bilo po porijeklu (iz sekularne sfere, različitih religija, umjetnosti ili kultura...), bilo po formi (molitve, rituali, glazba, deklaracije, film, fotografije, poezija...) ne moraju se konstelirati jedni protiv drugih, kako se to nerijetko činilo do sada.

Različite etičke resurse, za što se zauzima „Deklaracija o svjetskom etosu“, moguće je konstelirati i u smislu uzajamne korekcije, osnaženja, nadahnuća i upotpunjenja.

Na koncu, područje nepremostivih razlika, bilo da je riječ o religioznoj, političkoj ili svjetonazorskoj sferi, koju treba prihvaćati s poštovanjem ukoliko se ne protive “Općoj deklaraciji o ljudskim pravima”, obuhvaća daleko manje područje zbilje od područja zajedničke obveze izgradnje humanijeg svijeta, koja izvire iz fundamentalne etičke srodnosti na koju podsjeća „Deklaracija o svjetskom etosu“, a koja obuhvaća ne samo svjetske religije, nego i sve filozofijske i etičke tradicije humanističkog kova.

Usud čovječanstva ovisi o našoj sposobnosti zaokreta od fanatične fiksiranosti na nepremostive razlike ili, što je još češće, razlike, čija je tobožnja nepremostivost plod neznanja ili manipulacije usmjerene začinjanju novih konflikata, prema fundamentalnoj etičkoj srodnosti ljudske civilizacije, koja nam – svima bez razlike – nalaže zajedničko nastojanje oko humane preobrazbe društva.

II. Relevantnost svjetskog etosa za školu

Škola kao laboratorij suživota

Škole predstavljaju svojevrsan društveni laboratorij ili, drugačije formulirano, mikrokozmos u kojem se već zarana vrlo konkretno nameće izazov suživota ljudi različitih kultura, religija i nacija. Već se iz te konstatacije mogu razbrati dva usko povezana razloga relevantnosti svjetskog etosa za školu.

Kao prvo, to znači da se u kompetencije nastavnika – ne samo nastavnika konfesionalnog vjeronauka ili religijske kulture! – nužno ubraja sposobnost dijaloga kultura i religija, i to s obzirom na njezinu kognitivnu dimenziju (konkretno znanje o različitim religijama i kulturama), društvenu dimenziju (susretanje lišeno straha, zajedničko iskustvo religioznih i kulturnih mjesta, obreda, običaja, zajedničko slavljenje blagdana) i etičku dimenziju (usvajanje svijesti o zajedničkoj odgovornosti i motivaciji za zajedničko djelovanje).

Sposobnost dijaloga kultura i religija u suvremenom kontekstu mora prožimati sve pore školskog života, pobliže sve nastavne predmete i svekoliku metodologiju učenja i poučavanja.

Svojevrsna je to priprava učenika ne samo za uspješne radne i poslovne odnose – suvremena su poduzeća djelatna u kulturno-religijski različitim podnebljima i u njima rade ljudi iz različitih kulturnih, a time i religijskih krugova – nego i na to da u globalnim uvjetima, u sklopu kojih je nekoć daleki „stranac“ postao prvi „susjed“, budu tvorci uspješnog i funkcionalnog zajedništva, koje je nezamislivo bez minimalnog znanja o Drugome.

Naravno, iz perspektive svjetskog etosa pritom nije riječ samo o zamjećivanju i prihvaćanju raznolikosti, nego i o zamjećivanju zajedničkog u različitim kulturama i religijama, i to naročito u području etičkog kao osnovice za zajedničko djelovanje, koje je senzibilno za druge, i to baš s obzirom na njihovu drugost.

Kao drugo, to znači da izazovu suživota u školi nisu izloženi samo nastavnici, nego i sami učenici. Kako bismo učenike osposobili za kreativno uzvratanje na taj izazov, moramo učiniti sve da im posredujemo kompetencije iz sfere etike, dijaloga kultura i dijaloga religija, oslanjajući se na ono pozitivno što u tom smislu već baštine iz obiteljskog i vrtićkog okruženja. U sklopu tog nastojanja ne utiče se pozitivno samo na kvalitetu školskog života, nego i na kvalitetu sutrašnjeg društvenog života jer su sadašnji učenici sutrašnji nositelji procesa u različitim sferama društva od politike i ekonomije, preko tehnike i religije do školstva i obitelji.

Dva su bitna preduvjeta kako bi se realizirala potencijalna relevantnost svjetskog etosa za škole.

S jedne strane, bitno je sadržaje svjetskog etosa „prevesti“ u „etos neposrednog okruženja“ učenika. Dakle, bitno je osposobiti

učenike da načela i vrijednosti svjetskog etosa znaju kontekstualizirati u školskoj stvarnosti. Ukoliko ne osjete da je svjetski etos relevantan za školsku zbilju, kao njihovo neposredno okruženje, teško je očekivati da će učenici svjetski etos dubinski razumjeti i dugoročno usvojiti.

S druge strane, nije dovoljno da učenici isključivo slušaju teorijska razmatranja o etosu. Kroz osmišljavanje maštovitih scenarija školskih sati, od presudne je važnosti učenicima posredovati mogućnost da etos dožive i prakticiraju. Na primjer jedino ako dožive da se sukob može pozitivno riješiti i bez tuče, učenici će uvijek iznova pokušavati sukobe rješavati nenasilno.

Pedagoške sastavnice svjetskog etosa

Naravno, nezaobilazno je pitanje zbog čega upravo svjetskom etosu, prokušanom u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, ali i izvan Europe, od Kolumbije i Meksika do Indije i Kine, dati prednost pred drugim pedagoškim projektima u Bosni i Hercegovini.

U prvom redu zato što svjetski etos u sebe uključuje usko povezana pedagoška nastojanja – interkulturalno i međureligijsko učenje, mirovni odgoj i etičko učenje odnosno odgoj za vrijednosti – koja izravno korespondiraju s fundamentalnim problemima našeg društva, obilježenog ratnim, poratnim i tranzicijskim traumama.

S obzirom na hibridnu strukturu bosanskohercegovačke kulture čije pozitivne domete još uvijek ni izbliza nismo ostvarili, robujući još uvijek uzajamnim predrasudama u sjeni nerijetko precijenjenog poznavanja, pedagoški projekt s interkulturalnom sastavnicom izgleda više nego dobrodošao.

Sve to dodatno, jer je interkulturalna sastavnica svjetskog etosa pojačana sastavnicom dijaloga religija, koja je nezaobilazna u pokretanju pozitivnih procesa u našem društvu duboko obilježenom višestoljetnom nazočnošću i doticanjem – nekad miroljubivim, a nekad ratničkim – katoličke, islamske, pravoslavne i židovske tradicije.

A s obzirom na ratnu prošlost bosansko-hercegovačkog društva, u sklopu koje su i religije korištene za legitimiranje i potpirivanje kulturnih i nacionalnih omraza, sve do faktičnog potiranja drugačijeg, pedagoški projekt u čijem se središtu nalazi odgoj za mir, i to uz podjednako uvažavanje religioznih i sekularnih resursa, čini se prijeko potrebnim.

Nadalje, nesumnjivo je da su tranzicijske traume našeg društva, koje se reflektiraju u nizu društvenih devijacija političkog, ekonomskog i religijskog profila – a sve su one, da stvar bude gora, u biti već postale normalne u svijesti većine – iz temelja nagrizle ne samo poznavanje, nego i vjeru u moralne vrijednosti. U tom bi kontekstu bilo šteta, makar bez pobližeg upoznavanja i praktičnog propitivanja, vrata vlastite škole zatvoriti pedagoškom projektu, čija

je okosnica upravo odgoj za vrijednosti, odnosno etičko učenje.

Svjetski etos kao školski etos

Kao svaki oblik ljudskog zajedništva, škole trebaju etički okvir oko kojeg se učitelji i učenici mogu sporazumjeti i koji sudionike školskog života može osposobiti za kreativno postupanje jednih prema drugima, pa i s obzirom na njihove kulturne, religiozne, nacionalne i rodne različitosti. Važnost svjetskog etosa u tom kontekstu jezgrovito je formulirala Stefanie Schnebel:

„Škole same ne mogu stvarati vrijednosti. One trebaju etički program, koji će im biti u stanju služiti kao fundament za postavljene odgajateljske zadaće. Te etičke smjernice ne možemo prepustiti na volju predstavi pojedinog učitelja ili pojedine učiteljice. Njih moraju pronaći svi sudionici školskog života tijekom postizanja konsenzusa. Svjetski etos u tom pogledu može pružiti koncepciju koja je sposobna za konsenzus. Budući da počiva na razumijevanju različitih religioznih i nereligioznih etničkih skupina i da je u suglasju s temeljnim zakonom, svjetski etos predstavlja mogućnost konsenzusa oko vrijednosti, koji škola može učiniti svojim temeljnim zakonom. Svoj napor oko etičkog odgoja nastavni kadar može usmjeravati prema načelima svjetskog etosa i time zadobiti načela po kojima mogu ravnati svoje vlastito ponašanje, ali i nastavne sadržaje i nastavne metode.“

Dakako, scenariji koncipiranja razrednog ili školskog etosa na tragu „Deklaracije o svjetskom etosu“ su vrlo raznoliki. A škole koje učine korak više, opredijelivši se za trajnu realizaciju svjetskog etosa u svim sferama školskog života, mogu postići status „škola svjetskog

etosa“. Sve obavijesti o tome moguće je pronaći na web stranici www.etos.ba ili www.weltethos.org/weltethos-schulen. Tamo se nalaze i kriteriji za školu svjetskog etosa koje je precizno definirala sama Zaklada. Uz ostalo, škole svjetskog etosa trebaju se isticati time što:

- ④ naročito uzimaju u obzir različite obrazovne pretpostavke svojih učenika, kao što su to kulturno, religijsko i nacionalno porijeklo, i doprinose izjednačenju zapostavljenih,
- ④ svako dijete opažaju, poštuju, podupiru i promiču s obzirom na njegovu jedinstvenost,
- ④ realiziraju projekte, koji obogaćuju i olakšavaju ljudski suživot, kao što su multikulturalni i međureligijski forumi,

- ④ promiču i realiziraju smisao za zajedništvo tijekom nastave, u školi i izvan škole.

Nesumnjivo je da projekt „škola svjetskog etosa“ predstavlja konstruktivan izazov i za škole u Bosni i Hercegovini. U njemu bi mogle pronaći izvor dodatne snage za vlastiti školski život, a sudionici školskog života dodatnu motivaciju za kvalitetne ljudske odnose.

III. Osvrt na nastavnu cjelinu

Sadržaj i struktura

Nastavna cjelina „Svjetski etos u osnovnim školama“, osmišljena za upoznavanje učenika viših razreda osnovne škole sa svjetskim etosom, sastoji se od osam nastavnih jedinica, s tim da se jedna od njih u biti sastoji od tri problemski usko povezana područja, koja se unatoč tome mogu promatrati i kao samostalne nastavne jedinice:

1. Ljudskost: temeljni poziv svakog čovjeka
2. Uzajamnost: „zlatno pravilo“ u sferi ljudskoga
3. Kultura nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom
 - 3.1. Mirotvorstvo – Nenasilje – Pomi-
renje
 - 3.2. Ekologija: susretište vjerničke i
građanske odgovornosti
 - 3.3. Vršnjačko nasilje

4. Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka
5. Kultura tolerancije i života u istinoljubivosti
6. Kultura ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene
7. Svjetski etos kao platforma izrade razrednog i školskog etosa
8. Dijalog religija: nužan prilog svjetskom miru i blagostanju

Struktura svih nastavnih jedinica je identična:

- A. Teorijska pozadina
- B. Motivacija
- C. Scenariji

Kroz takvu strukturu posreduje se proces učenja strukturiran od sljedećih etapa:

- 🌀 motivacija
- 🌀 istraživanje
- 🌀 dijalog
- 🌀 otkrivanje
- 🌀 razmišljanje
- 🌀 djelovanje

U svakoj se nastavnoj jedinici nalaze tri ili četiri različita scenarija školskih sati, točnije trideset i sedam različitih scenarija školskih sati.

Pored toga, svi motivacijski tekstovi i materijali potrebni za realizaciju scenarija školskih sati (priče, pitanja za kviz, sažeci različitih deklaracija...) dostupni su na stranici www.etos.ba pod naslovom „Nastavni materijali za realizaciju nastavne cjeline ‘Svjetski etos u osnovnim školama’“.

Sugestije za korištenje

Nastavnike potičemo da nastavne jedinice koriste uz punu slobodu za sve konstruktivne zahvate u materijale na koje budu poticali

ili zahtijevali različiti faktori: specifičnost predmeta u kojem to budu činili, uzrast učenika s kojima budu radili, profil škole u kojoj su zaposleni, kulturno-političko okruženje u kojem se škola nalazi, ali i njihove specifične sklonosti ili iskustva iz dosadašnjeg rada.

To bi konkretno značilo da se nastavne jedinice ne moraju realizirati u punom opsegu. Izboru nastavnika prepušteno je hoće li realizirati sve ponuđene scenarije školskih sati – kroz četiri školska sata ili četiri dvostruka školska sata – ili će realizirati jedan ili dva scenarija školskih sati – iznova kroz jedan ili dva školska sata ili jedan ili dva dvostruka školska sata. O tome može presuditi niz faktora, kao što su veličina razreda, uzrast učenika ili predmet u sklopu kojeg se scenarij školskog sata integrira.

Ovisno o uzrastu učenika, nastavnik posjeduje punu slobodu na primjeren način prilagoditi scenarije školskih sati u svim njihovim segmentima (obim aktivnosti, pitanja za rad u skupinama ili plenumu, priče...), a to znači da se uz primjerene izmjene neki od školskih scenarija mogu zasigurno bez problema realizirati i u nižim razredima osnovne škole. S druge strane, veliki broj scenarija školskih sati moguće je uz neznatne izmjene realizirati u nižim razredima srednje škole.

Pored toga, moguće je metodu učenja na kojoj počiva scenarij školskog sata iz jedne nastavne jedinice primijeniti i u sklopu druge nastavne jedinice, primjerice kampanju kao metodu učenja moguće je primijeniti ne samo kad je u pitanju nastavna jedinica „Vršnjačko nasilje“, nego i u nizu drugih nastavnih jedinica, kao što su primjerice „Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka“ ili „Kultura ravnopravnosti i partnerstva

muškarca i žene“. Slično važi i za druge korištene metode učenja, kao što su kviz, dramatizacija, debata.

Na tragu konstatacije da „Deklaracija o svjetskom etosu“ nije ni nadomjestak ni protivnost, nego osnaženje „Opće deklaracije o ljudskim pravima“, važno je istaknuti kako bi bilo poželjno da nastavnici pri realizaciji scenarija školskih sati pored spomenutih koriste i druge dokumente, deklaracije, proglose i manifeste, kao što su:

- Agenda za mir Ujedinjenih naroda: Preventivna diplomacija, mirotvorstvo i očuvanje mira, https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf,
- Agenda za održivi razvoj do 2030. Ujedinjenih naroda: Preobrazimo naš svijet, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>,
- Konvencija o pravima djeteta, http://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf,
- Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena Ujedinjenih naroda (CEDAW), https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/UN%20Konvencija%20o%20uklanjanju%20svih%20oblika%20diskriminacije%20%C5%BEena_%203%20izdanje.pdf,
- Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1325 „Žene, mir i sigurnost“, <http://www.peacewomen.org/sites/default/files/1325Bosnian.pdf>.

Pod naslovom „*Teorijska pozadina*“ nastavnici će pronaći nekoliko uputa na literaturu koju mogu koristiti tijekom pripreme za realizaciju dotične nastavne jedinice kao izvor temeljnih obavijesti i zanimljivih primjera. U pravilu će biti riječ o publikacijama TPO Fondacije koje su dostupne u njezinom sjedištu, odnosno na njezinoj stranici www.tpo.ba ili na stranici www.etos.ba.

Pod naslovom „*Motivacija*“ nalaze se naslovi tekstova različitog profila (priče, molitve, citati iz svetih spisa religija...) koji nastavnicima mogu pomoći pri motivaciji učenika za propitivanje odabranih tema. Izboru nastavnika prepušteno je na koji će se način dotični tekstovi prezentirati (uz glazbu ili ne, putem čitanja od strane jednog ili više učenika ili pak samog nastavnika, uz pomoć dramatizacije i sl.). Tekstovi su dostupni na stranici www.etos.ba pod naslovom „Nastavni materijali za realizaciju nastavne cjeline ‘Svjetski etos u osnovnim školama’“.

Dakako, predloženi tekstovi nisu obvezujuće prirode. Nastavnicima je ostavljena puna sloboda koristiti se ne samo drugim tekstovima, nego i drugim metodama za motivaciju učenika. S obzirom na književno, religiozno, glazbeno, dakle općenito kulturno bogatstvo naše zemlje, pa i regije, to ne bi smjelo predstavljati nikakav problem.

Neovisno o odabranom scenariju školskog sata, posebnu pažnju uvijek iznova treba posvećivati kontekstualizaciji propitivanog načela ili vrijednosti svjetskog etosa u školskoj zbilji učenika i osmišljavanju zajedničkog angažmana učenika na tragu dotičnog načela ili vrijednosti u području škole ili lokalne zajednice (projekti, kampanje...).

Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, čije je korištenje

planirano u velikom broju scenarija školskih sati, sada su dostupni i na našem jeziku, a mogu se nabaviti u sjedištu TPO Fondacije ili preuzeti na web stranici www.etos.ba.

Kad je riječ o debatskim karticama, karticama mirovnih vijesti ili pitanjima za kviz, nastavnici mogu kreativnim preinakama dotične sadržaje ne samo prilagoditi uzrastu učenika ili dodatno senzibilizirati za dotični kontekst – proširivanjem ili skraćivanjem – nego i osmisлити posve nove. A kad je riječ o pričama koje se javljaju u kontekstu učenja na osnovi primjera iz stvarnog života, od nastavnika se izričito traži da sačine skraćene verzije dotičnih priča primjerene uzrastu učenika s kojima rade. Dakako, u slučaju primjene dotičnih priča u srednjoj školi, to neće biti potrebno. Na koncu treba spomenuti da su početne zamisli nekih scenarija školskih sati preuzeti iz publikacije „Učiti živjeti zajedno – Interkulturalni i međureligijski program za obrazovanje o etici“ (GNRC i drugi, Sarajevo, 2008.).

IV. Nastavne jedinice

1. Ljudskost: temeljni poziv svakog čovjeka

A. Teorijska pozadina

1. André Chouraqui, *Deset zapovijedi danas*, Konzor, Zagreb, 2005.
2. Alen Kristić, *Etika - Dobročinstvo i religije*, u: Zilka Spahić-Šiljak & Dino Abazović (ur.), *Monoteističko troglasje - Uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*, Rabić & TPO Fondacija, Sarajevo, 2009., str. 45.-80.
3. Alen Kristić & Spahija Kozlić (ur.), *Religija i etika*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2008.
4. Hans Küng, *Ljudska prava i ljudske dužnosti*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 80.-87. (dostupno i na <http://etos.ba/dok/1434890595.pdf>)
5. Christian Moe & Spahija Kozlić (ur.), *Ljudska prava i religija*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2008.

B. Motivacija

- *Samo konj*, židovska priča nepoznatog autora
- *Buda o dobroti*, Sutta Niptata, 145

C. Scenariji

1. Ljudskost kao jezgra etičke baštine čovječanstva

Ciljevi: Učenicima posredovati spoznaju da cjelokupna etička baština čovječanstva, neovisno o tome je li riječ o njezinom religioznom ili nereligioznom krilu, u biti smjera realizaciji, očuvanju i obrani ljudskosti svakog čovjeka: „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski!“. U tu svrhu učenike upoznati s dva temeljna stupa etičke baštine čovječanstva u kojima ljudskost, zahtijevana kroz različite smjernice i realizirana u različitim vrijednostima, zauzima središnje mjesto, konkretno s „Dekalogom“, odnosno „Deset zapovijedi“ i „Općom deklaracijom o ljudskim pravima“. Kroz komparaciju „Dekaloga“ u židovsko-kršćanskoj, islamskoj i sekularnoj varijanti i komparaciju „Dekaloga“ i „Opće deklaracije o ljudskim pravima“, osnažiti spremnost učenika na prakticiranje ljudskosti.

Materijali: „Usporedni prikaz uputa iz ‘Dekaloga‘“, „Deset velikih sloboda“, sažetak „Opće deklaracije o ljudskim pravima“, plakat „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Potaknite učenike da iznesu ono što već znaju o „Dekalogu“. Nakon toga otkrijte tabelu „Usporedni prikaz uputa iz ‘Dekaloga‘“. Ranije izaberite polja koja će biti prazna, a njihov sadržaj zabilježite na kartice, čija će prazna strana biti okrenuta prema učenicima. Zamolite učenike da izaberu po jednu karticu i pokušaju je zalijepiti na odgovarajuće mjesto u tabeli. Nakon što popune tabelu, učenike potaknite na plenumsku raspravu, pri čemu se mogu koristiti i ova pitanja:

- ☞ Koga oslovljava i kome pripada etičko blago sadržano u „Dekalogu“?
- ☞ Što za dijalog religija znači da se upute iz „Dekaloga“ mogu naći u svetim spisima židovstva, kršćanstva i islama, ali i u svetim spisima drugih svjetskih religija, a što za suradnju religioznih i nereligioznih činjenica da se upute iz „Dekaloga“ mogu izreći i sekularnim jezikom?
- ☞ Što motivira religiozne, a što nereligiozne ljude da slijede upute iz „Dekaloga“?
- ☞ Postoji li povezanost nepoštivanja uputa iz „Dekaloga“ i problema suvremenog svijeta?
- ☞ U kakvom su odnosu upute iz „Dekaloga“ i naše različite pripadnosti (religiozna, nacionalna, kulturna, politička...)?
- ☞ Štite li ili ograničavaju upute iz „Dekaloga“ ljudsku slobodu i što nam govore o odnosu slobode i odgovornosti?

Uz pomoć tabele „Deset velikih sloboda“, potaknite učenike nakon toga na iznošenje svog shvaćanja uputa iz „Dekaloga“. Bilo bi dobro da makar neke od tih uputa kontekstualiziraju u sferi školskog i obiteljskog života.

Zamolite potom učenike da uz pomoć sažetka „Opće deklaracije o ljudskim pravima“ potraže dodirne točke „Dekaloga“ i „Opće deklaracije o ljudskim pravima“. U tu svrhu možete oformiti i skupine koje rezultate rada mogu prezentirati na različite načine (narativno, izradom plakata ili tabela i sl.).

2. Dobrovoljnim izvršavanjem ljudskih dužnosti do učinkovitije obrane ljudskih prava

Ciljevi: Upoznati učenike s činjenicom da u ljudsko dostojanstvo ne spadaju samo ljudska prava, nego i ljudske dužnosti. Osnažiti spremnost učenika da dobrovoljnim izvršavanjem ljudskih dužnosti doprinose učinkovitijoj obrani ljudskih prava, počevši od područja školskog života.

Materijali: Sažetak „Opće deklaracije o ljudskim pravima“ i sažetak „Opće deklaracije o ljudskim dužnostima“.

Aktivnosti: Učenike upoznajte sa sadržajem sažetka „Opće deklaracije o ljudskim pravima“ i sažetka „Opće deklaracije o ljudskim dužnostima“. Nakon toga učenike podijelite u skupine kako bi diskutirali o kršenju ljudskih prava, i to iz perspektive povezanosti izvršavanja ljudskih dužnosti i obrane ljudskih prava. Za svaku skupinu odredite po jednog moderatora. Kako bi diskusije u skupinama bile što dinamičnije, moderatorima možete kao poticaj dati listu s pitanjima:

- ☞ Koja su temeljna ljudska prava, a koje temeljne ljudske dužnosti?
- ☞ U kakvom je odnosu poštivanje ljudskih prava i izvršavanje ljudskih dužnosti?
- ☞ Koja su vaša osobna iskustva s izvršavanjem ljudskih dužnosti i poštivanjem ljudskih prava?
- ☞ Što bismo trebali učiniti kad svjedočimo da se nekome uskraćuje poštovanje njegovih ljudskih prava i u kakvoj je to vezi s obranom naših ljudskih prava?
- ☞ Koje se ljudske dužnosti, a koja ljudska prava naročito tiču sudionika školskog života?
- ☞ Što bismo iz povezanosti poštivanja ljudskih prava i izvršavanja ljudskih dužnosti mogli naučiti s obzirom na kvalitetu odnosa u sferi školskog i obiteljskog života?

Uz pomoć moderatora, učenici u svakoj skupini trebaju prikupiti konkretne sugestije o načinima bolje zaštite ljudskih prava unutar razreda, i to polazeći od dobrovoljnog izvršavanja ljudskih dužnosti. Na osnovi plenumske razmjene učeničkih sugestija, s učenicima osmislite razrednu deklaraciju od četiri do osam programskih odrednica u svrhu bolje zaštite ljudskih prava unutar razreda iz perspektive dobrovoljnog izvršavanja ljudskih dužnosti. Dotičnu deklaraciju možete objesiti na vidnom mjestu u učionici.

3. Osaženje ljudskosti primjerima iz stvarnog života

Ciljevi: Upoznati učenike s ljudima koji su se u situacijama krajnje neljudskosti odvažili stati u obranu ljudskog dostojanstva ugroženih i po cijenu vlastitog života. Na toj osnovi, osnažiti svijest učenika o bezuvjetnoj obvezi branjenja ljudskog dostojanstva ugroženih. Učenicima pojasniti da niti jedan autoritet nema pravo od nas tražiti da se prema drugim ljudima ponašamo neljudski i da nitko od nas nema pravo pokoriti se takvom zahtjevu.

Materijali: Priča o Mariji Elizabeti Skobtsovoj i Aristidu de Sousa Mendesu. Plakat „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina neka dobije skraćenu verziju jedne od priča koju ste, sukladno uzrastu učenika, ranije oblikovali, ali tako da još uvijek oslikava cjelinu životnog puta dotične ličnosti.

Nakon što u skupinama pročitaju i analiziraju dobivenu priču, učenike okupite u plenumu. Omogućite plenumsko predstavljanje i jedne i druge priče, a potom plenumsku raspravu o njima. Na prezentacijskom listu bilježite sažeto ono što učenici podijele u plenumu kako bi bolje mogli vizualizirati i usvojiti naučeno.

Za usmjeravanje diskusije u skupinama – jedan učenik ili učenica neka preuzme ulogu moderatora – ali i nakon toga u plenumu, mogu poslužiti i ova pitanja:

- 🌀 Što je dovelo do opisane situacije krajnje neljudskosti i tko je za to bio odgovoran?
- 🌀 Koja i čija su se ljudska prava pritom kršila i pod kojim izgovorom?
- 🌀 Kako se prema tome ponijela opisana ličnost i iz čega je crpila snagu za svoje postupke?
- 🌀 Kako se prema tome ponijela većina i zbog čega?
- 🌀 Na koji način opisanu ličnost možemo povezati s našim životom i što od nje možemo naučiti?
- 🌀 Jeste li čuli za neke slične primjere, nadasve iz vašeg neposrednog okruženja iz posljednjeg ili nekog ranijeg rata?

Tražeci dodirne točke ličnosti opisanih u pričama i sadržaja plakata „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, učenike na koncu podsjetite na bezuvjetnu dužnost ljudskog postupanja sa svakim čovjekom kao uvjetom i očitovanjem vlastite ljudskosti. Učenicima na koncu podijelite cjelovite verzije obje priče kako bi se s njima zajedno s roditeljima upoznali kod kuće.

Ukoliko to zahtijeva uzrast učenika ili neki drugi faktor, scenarij ovog školskog sata može se realizirati i uz analizu samo jedne od ponuđenih priča.

4. Vježbanje ljudskosti pomaganjem ugroženim

Ciljevi: Na osnovi iskustva pomaganja ljudima, čija su ljudska prava i ljudsko dostojanstvo ugroženi, učenike upoznati s pogubnim posljedicama kršenja ljudskih prava i ugrožavanja ljudskog dostojanstva u društvu. Kroz geste praktične solidarnosti s ugroženima, u učenicima osnažiti spremnost na ljudsko postupanje sa svakim čovjekom. Podsjetiti učenike na to da jezgru cjelokupne etičke baštine čovječanstva, neovisno o tome je li riječ o njezinom religioznom ili nereligioznom krilu, u biti smjera realizaciji, očuvanju i obrani ljudskosti svakog čovjeka.

Materijali: Plakat „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: S učenicima sastavite listu organizacija i ustanova u vašem mjestu, koje se bave radom s marginaliziranim skupinama ili slučajevima kršenja ljudskih prava (javna kuhinja, sigurna kuća, starački dom, prihvatilište za izbjeglice, azilantsko utočište, sirotište...).

Izaberite potom jednu od njih i kontaktirajte je s ciljem organiziranja posjeta učenika. Zamolite voditelja odabrane organizacije da tijekom posjeta učenicima održi kraće predavanje o radu svoje organizacije. Sukladno uzrastu učenika i profilu odabrane organizacije, bilo bi važno da učenici razgovaraju ne samo s radnicima u toj organizaciji, nego i s ljudima koji se toj organizaciji obraćaju za pomoć, a potom i da se učenici volonterski uključe u jedan od segmenata dnevnog programa dotične organizacije (posluživanje ručka, podjela pošte ili opranog rublja, čišćenje...).

Nakon posjeta organizirajte panel u kojem će učenici razgovarati o doživljenom, pri čemu mogu poslužiti i ova pitanja:

- 🌱 Kako ste se osjećali pomažući drugima?
- 🌱 Koje ste promjene zapazili u sebi nakon posjeta?
- 🌱 Jeste li osjetili želju raditi u toj ili sličnoj organizaciji?
- 🌱 Zašto je većina ravnodušna spram problema marginaliziranih i ugroženih skupina?
- 🌱 Što bi različiti društveni akteri trebali učiniti da se spriječi ugrožavanje ljudskih prava i ljudskog dostojanstva?

Uz pomoć plakata „Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, učenike potom podsjetite na dužnost ljudskog postupanja sa svakim čovjekom kao uvjetom i očitovanjem vlastite ljudskosti.

U drugom dijelu panela s učenicima osmisliti aktivnost iz koje će se razviti mogućnost pružanja pomoći radu organizacije koju ste posjetili (skupljanje priloga, odjeće, slikovnica, knjiga...) i aktivnost koja će osnažiti osjećaj ljudskog dostojanstva ljudi kojima ta organizacije pomaže (uvježbavanje dramskog ili glazbenog programa, pomoć pri kupovini, pisanje pisma...). Ta se aktivnost može protegnuti na više razreda ili čitavu školu uz suradnju roditelja i lokalne zajednice.

2. Uzajamnost: „zlatno pravilo“ u sferi ljudskog

A. Teorijska pozadina

1. Martin Bauschke, *Zlatno pravilo kao svjetska kulturna baština*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 185.-191. (dostupno i na <http://etos.ba/dok/1435351166.pdf>)
2. Alen Kristić, *Etika - Dobročinstvo i religije*, u: Zilka Spahić-Šiljak & Dino Abazović (ur.), *Monoteističko troglasje - Uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*, Rabic & TPO Fondacija, Sarajevo, 2009., str. 45.-80.
3. Božo Lujčić, *Zlatno pravilo ponašanja*, u: *Svjetlo riječi*, XXV(2007.)2, str. 10.-11.
4. Zorica Maros, *Zlatno pravilo u kršćanstvu i islamu*, u: *Dijalogom do mira - Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešiću*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2005., str. 272.-282.
5. Mato Zovkić, *'Zlatno pravilo' kao jedan od biblijskih temelja za ljudska prava*, u: *Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije*, CXX(2003.)11, str. 715.-719.

B. Motivacija

- Dorothy Law Nolte, *Djeca uče iz onog s čim žive*
- Martin Bauschke, *„Zlatno pravilo“ kroz prizmu prava i odgovornosti*

C. Scenariji

1. Tvoja je silueta moja

Ciljevi: Osnažiti sposobnost učenika da razumiju stavove drugih putem uživljanja u njihovu situaciju što je središnja pretpostavka „zlatnog pravila“. Upoznati učenike s religioznim i nereligioznim formulacijama „zlatnog pravila“ kao pokazatelja srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa i time osnovice suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva. Na toj pozadini osnažiti spremnost učenika na empatično ponašanje, počevši od sfere školskog života.

Materijali: Listovi papira u prirodnoj veličini čovjeka – za to mogu poslužiti prezentacijski papiri ili pozadina iskorištenih tapeta – i markeri. Plakati „Zlatno pravilo“ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo“ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u parove. Svaki učenik dobije po jedan veliki papir. Nakon što papire stave na pod, učenici na njima nacrtaju siluetu svog partnera. Potom zamolite učenike da na svojoj silueti napišu:

- ☉ na glavi neku misao,
- ☉ na grudima jedno osjećanje,
- ☉ na stomaku jednu potrebu,
- ☉ na rukama neku planiranu aktivnost,
- ☉ na nogama jednu aktivnost u kojoj uživa.

Nakon što završe, zamolite učenike da svom partneru ili partnerici opišu zabilježenu misao, osjećanje, potrebu, planiranu aktivnost i aktivnost u kojoj uživaju, ali bez obrazloženja zašto. Potom zamolite učenike da legnu u siluetu svog partnera, zatvore oči i zamisle da su ta druga osoba. Da bi učenicima pomogli pri pokušaju uživljanja u situaciju partnera, koračanju kroz njegove misli, osjećanju njegovih potreba, u pozadini možete pustiti laganu glazbu. Prije plenuma pružite učenicima pet minuta za osobno razmišljanje, a aktivnost uživljanja u situaciju drugog možete završiti tako što će svaki učenik u znak uzajamnog razumijevanja zagrliti svog partnera ili partnericu.

U plenumu omogućite učenicima da izraze ono što su doživjeli za vrijeme vježbe i o njihovim slutnjama o važnosti uživljanja u poziciju drugog u svim sferama ljudskog života s naglaskom na obiteljskom i školskom životu.

Kao nit vodilja u tome vam mogu poslužiti i ova pitanja:

- ☉ Jeste li se do sada uživljavali u situaciju drugog prije nego biste mu izrekli neku kritiku ili kad bi se s nekim sukobili oko nečega?
- ☉ Može li uživljanje u situaciju drugog poboljšati ljudske odnose: ublažiti sukobe i potaknuti pomirenje?

2. Radost uzajamnog uvažavanja

Ciljevi: Osnaženjem samopoštovanja pridonijeti radosti uzajamnog uvažavanja na kojoj počiva „zlatno pravilo“. Upoznati učenike s religioznim i nereligioznim formulacijama „zlatnog pravila“ kao pokazatelja srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa i time osnovice suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva. Na toj pozadini osnažiti spremnost učenika na empatično ponašanje, počevši od sfere školskog života.

Materijali: Svaki učenik i učenica treba dobiti po dvije plastične čaše, i to jednu praznu, a drugu napunjenu zrnima graha ili kukuruza. Plakati „Zlatno pravilo“ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo“ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike pozovite da sjednu u krug. Neka zatvore oči i duboko dišu, zaboravljajući sve ono što su tog dana doživjeli i radili. Svima podijelite po dvije plastične čaše. Jedna je prazna, a druga puna zrna graha ili kukuruza.

Zamolite učenike da razmisle o dobrim djelima, na koje su doživjeli uzvrat upravo u onom području u kojem su „slabi“ i potrebiti pomoći. Na primjer, ako su novom učeniku ili učenici iz susjedstva pomogli u snalaženju na putu od kuće do škole, a potom od nje ili njega zauzvrat doživjeli pomoć pri izradi zadaće u predmetu s kojim ne izlaze baš tako lako na kraj. Za svako dobro djelo koje je izazvalo novo dobro djelo učenici trebaju staviti po jedno zrno graha ili kukuruza iz pune u praznu čašu.

Nakon što svi učenici iznesu makar po nekoliko primjera, zamolite svakog učenika u krugu da ispriča nešto o svom iskustvu činjenja dobrih djela. Za to vrijeme drugi učenici trebaju vježbati pomno slušanje – s empatijom i bez predrasuda.

Nakon toga u plenumu pitanjem kao što je – „Što bi ta iskustva mogla značiti za probleme u društvu u kojem žive ili neposrednom obiteljskom i školskom okružju?“ – diskusiju učenika usmjerite na dobrobiti logike „zlatnog pravila“ koja, pogotovo pozitivno formulirano, smjera tome da druge preduhitrimo dobrom koje očekujemo od njih.

Ključna točka, o kojoj bi se trebali očitovati svi učenici što je moguće konkretnije, neka bude: Kako bi se ta logika na dobro svih mogla konkretno realizirati u njihovom razredu?

Pri koncu plenumske rasprave učenike upoznajte s formulacijama „zlatnog pravila“ u svjetskim religijama i filozofiji uz pomoć plakata „Zlatno pravilo“ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo“ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Potaknite učenike da na osnovi postojanja religioznih i nereligioznih formulacija „zlatnog pravila“ zapaze srodnost i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa kao temelja suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva.

3. Priča za dušu

Ciljevi: Potaknuti učenike da na osnovi priča dokuče dobrobiti koje proizlaze iz „zlatnog pravila“ kao osnove ljudskih odnosa i „zlatno pravilo“ kontekstualiziraju u sferi školskog života. Upoznati učenike s religioznim i nereligioznim formulacijama „zlatnog pravila“ kao pokazatelja srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa i time osnovice suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva. Na toj pozadini osnažiti spremnost učenika na empatično ponašanje, počevši od sfere školskog života.

Materijali: Priče „Raj i pakao“ i „Lisica i roda“. Prezentacijski papir i markeri. Plakati „Zlatno pravilo“ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo“ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike razvrstajte u nekoliko skupina. Svaka skupina neka dobije jednu od dvije priče. Pozovite učenike da u svojoj skupini pročitaju priču i razgovaraju o njezinoj poruci. Zamolite da svaka skupina opiše nekoliko stvarnih situacija iz školskog okruženja (razred, školsko dvorište, put od kuće do škole...) u kojima bi primjena „zlatnog pravila“ pomogla svima. Ukoliko je to moguće, neka svaka skupina uvježba kratki dramski prikaz analizirane priče – koju će odigrati prije diskusije u plenumu – ili opisane školske situacije iz školskog okruženja – koju će odigrati nakon diskusije u plenumu.

U plenumu potaknite skupine da iznesu svoja zapažanja o pričama i opišu detektirane situacije iz školskog okruženja u kojima bi primjena „zlatnog pravila“ pomogla svima.

U svrhu vizualizacije i sumiranja učeničkih uvida možete koristiti prezentacijski papir, a kao osnova za plenumski razgovor mogu vam poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Čemu nas poučavaju ove priče i koje su njihove dodirne točke?
- ☞ U kojim biste situacijama u svom razredu ili kod kuće mogli primijeniti mudrost koju prezentiraju te priče?
- ☞ Što te priče znače za život u jednom gradu, jednoj državi, jednom kontinentu...?
- ☞ Možete li navesti neko umjetničko djelo (priču, dramu, pjesmu...), citat iz spisa neke svjetske religije, nekog filozofa ili umjetnika, koji zagovara središnju poruku tih priča?
- ☞ Koji problemi suvremenog svijeta izravno proizlaze iz nepoštivanja središnje poruke tih priča?

Pri koncu plenumske rasprave učenike upoznajte s formulacijama „zlatnog pravila“ u svjetskim religijama i filozofiji uz pomoć plakata „Zlatno pravilo“ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo“ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Potaknite učenike da na osnovi postojanja religioznih i nereligioznih formulacija „zlatnog pravila“ zapaze srodnost i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa kao temelja suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva.

4. S drugima dijeliti slike svijeta

Ciljevi: Osnajiti uvid učenika da se u korijenu globalnih problema krije bijeg od primjene „zlatnog pravila“. Upoznati učenike s religioznim i nereligioznim formulacijama „zlatnog pravila“ kao pokazatelja srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa i time osnove suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva. Na toj pozadini osnažiti spremnost učenika na empatično ponašanje, počevši od sfere školskog života.

Materijali: Stare novine, škare, ljepilo, oko dva metra dugačak komad papira ili tkanine, markeri i netoksični sprej u boji. Plakati „Zlatno pravilo’ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo’ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Na zid postavite dugački komad papira ili tkanine. Crnim markerom nacrtajte cigle i druge detalje kako bi komad papira ili tkanina ličila na ulični zid. Nakon što učenicima podijelite novine, zamolite ih da naprave kolaž o svijetu u kojem živimo. Na zid mogu vješati vijesti s fotografijama iz novina, ali i bilježiti riječi, odnosno crtati grafite ili crteže koji po njima odražavaju svijet kakav je danas. Učenici to mogu raditi sami, u parovima ili skupinama. Kad kolaž bude završen, okupite učenike u plenum. Svi zajedno prvo promatrajte „zid“, a potom možete pokrenuti diskusiju u panelu, služeći se i ovim pitanjima:

- 🕒 Je li to svijet u kakvom želimo živjeti i ostaviti budućim generacijama?
- 🕒 U kakvom su odnosu detektirani problemi i „zlatno pravilo“?

Nakon toga diskusiju u panelu polagano usmjerite na stanje u društvu u kojem žive učenici, a potom na njihovo neposredno obiteljsko i školsko okruženje. Potaknite ih na iznošenje onoga što su sami doživjeli iz perspektive primjene, odnosno bijega od primjene „zlatnog pravila“. Pokušajte prikupiti sugestije učenika koje bi na tragu „zlatnog pravila“ poboljšale odnose u obitelji i razredu, a u tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

- 🕒 Kako bi se logikom „zlatnog pravila“ mogli poboljšati odnosi u sferi obiteljskog života?
- 🕒 Kako bi „zlatno pravilo“ moglo pridonijeti boljim odnosima u razredu i boljim školskim rezultatima svakog pojedinog učenika?

Na kraju plenumske rasprave učenike upoznajte s formulacijama „zlatnog pravila“ u svjetskim religijama i filozofiji uz pomoć plakata „Zlatno pravilo’ u svjetskim religijama“ i „Zlatno pravilo’ u filozofiji“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Potaknite učenike da na osnovi postojanja religioznih i nereligioznih formulacija „zlatnog pravila“ zapaze srodnost i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa kao temelja suradnje religioznih i nereligioznih oko humanizacije ljudskog društva.

3. Kultura nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom

A. Teorijska pozadina

1. Dževad Hodžić, *Islamski religijski osnovi za svjetsku ekološku etiku*, u: Dževad Hodžić (ur.), *Etika - Uvod u islamsko i zapadno etičko mišljenje*, FIN, Sarajevo, 2005., str. 267.-278.
2. Alen Kristić, *Graditeljice mira – društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2012.
3. Alen Kristić, *Prognani u zaborav - Fragmenti o pozitivnom potencijalu religioznog, Synopsis*, Sarajevo & Zagreb, 2015.
4. Simone Morandini, *Teologija i ekologija*, KS, Zagreb, 2013.
5. "Priroda (Ekologija)", u: *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, Prometej, Zagreb, 2005., str. 385.-388.
6. Zilka Spahić-Šiljak, *Sjaj ljudskosti - Životne priče mirotvorki u Bosni i Hercegovini*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2013.
7. Zilka Spahić-Šiljak & Sabiha Husić (ur.), *Dijalogom protiv nasilja*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2010.
8. Mato Zovkić, *Odgoj za mir u monoteističkim religijama*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 225.-239.

B. Motivacija

- Rajinder Singh Ji Maharja, *Molitva za mir*
- *Graditelj mostova*, nepoznati autor
- Mahmud Šabestari, *Svijet je zrcalo*
- Franjo Asiški, *Pjesma stvorova*

C. Scenariji

I. Mirotvorstvo – Nenasilje – Pomirenje

1. Upoznavanje s rasprostranjenošću i posljedicama nasilnih sukoba u svijetu

Ciljevi: Učenike upoznati s uzrocima, rasprostranjenošću i posljedicama nasilnih sukoba u svijetu. Razgovorom o mogućnosti, preduvjetima i dobrobitima nenasilnog rješavanja sukoba osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti nenasilja i poštovanja svekolikog života, počevši od područja školskog života.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o nasilnim sukobima i njihovim pogubnim posljedicama (broj trenutnih ratova u svijetu, broj djece ratnika, broj civila, naročito žena i djece koje su žrtve ratova, raskorak u iznosu novca uloženog u naoružanje i novca uloženog u obrazovanje i zdravlje, broj žrtava nagaznih mina, broj prognanih i izbjeglih uslijed ratova, broj ratnih zločina...). Prikupljeni materijal učenicima možete prikazati u kompjuterskoj prezentaciji, u formi izložbe na zidu školske učionice (prikupljeni materijal zalijepiti na dugački komad papira ili tkanine) ili tako što ćete prikupljeni materijal staviti na pod učionice. Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive. Pored plakata „Poštuj život“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- 🌐 www.amnesty.org
- 🌐 www.fidh.org
- 🌐 www.icmpd.org
- 🌐 www.iip5.webnode.com
- 🌐 www.minorityrights.org
- 🌐 www.mreza-mira.net
- 🌐 www.msf.org
- 🌐 www.nansen-dialogue.net
- 🌐 www.nobelprize.org
- 🌐 www.portail-eip.org
- 🌐 www.savethechildren.net
- 🌐 www.tpo.ba

Aktivnost: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledavanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide dati materijal.

Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

- 🌱 Koji su glavni uzroci ratova i jesu li oni neizbježni dio ljudske prirode?
- 🌱 Rješavaju li ratovi probleme zbog kojih se vode i tko od njih zapravo profitira?
- 🌱 Kakva bi mogla biti uloga medija, svjetovnih ustanova i religija uoči, tijekom i nakon ratnih sukoba?
- 🌱 Kako su se prema nasilju odnosili utemeljitelji svjetskih religija, nadasve Isus i Muhamed, i što to znači za religije danas?
- 🌱 Poznajete li neki primjer nenasilnog sprječavanja ili rješenja ratnog sukoba?
- 🌱 Poznajete li neko antiratno umjetničko djelo, antiratno očitovanje neke ugledne ličnosti iz svijeta znanosti, politike, umjetnosti ili svjetskih religija?
- 🌱 Je li područje školskog života lišeno nasilnih sukoba i kako se s njima nositi?
- 🌱 Možete li zamisliti neke konkretne akcije u društvu ili školi koje bi pomogle razvoj kulture nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom?

Na koncu pred učenicima raskrijte plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Nakon što skupe antiratna očitovanja iz svetih spisa, različitih deklaracija i uglednika iz svijeta religije, politike, filozofije i umjetnosti, učenici mogu napraviti antiratni kolaž koji će objesiti na vidnom mjestu u učionici.

Bilješke:

2. Dramatizacijom do nenasilnog rješavanja sukoba

Ciljevi: Kroz dramatizaciju i medijaciju učenike upoznati sa strukturiranim načinom nenasilnog rješavanja sukoba smještenih u kontekst školskog života. Na taj način osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti nenasilja i poštovanja svekolikog života u njihovom neposrednom okruženju.

Materijali: Prezentacijski papir „Koraci u procesu nenasilnog rješavanja problema“ i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike obavijestite o tome da će se upoznati s nenasiljem kao alternativom nasilnom rješavanju sukoba. Zamolite ih da zamisle niz sukoba do kojih može doći ili dolazi u kontekstu škole (prepirka oko školskog pribora ili udžbenika, zadirivanje zbog oblačenja ili izgleda, iznuda novca, vraćeni udžbenik ili pribor je oštećen, nagovaranje da se sudjeluje u nečemu protiv vlastite volje...). Neka bude riječ o sukobima u kojima sudjeluju dvije osobe! Nakon toga potaknite učenike da izaberu jedan od tih sukoba i da ga dva dobrovoljca uvjerljivo odglume pred cijelim razredom. U plenumskoj raspravi potaknite učenike da osmisle način na koji bi se sukob mogao riješiti nenasilnim putem i na obostrano zadovoljstvo sukobljenih strana. Budući da time preuzimaju ulogu medijatora, tijekom potrage za prihvatljivim rješenjem smiju postavljati pitanja sukobljenim stranama kad ocijene da je to nužno (u čemu se sastoji problem, što žele, koje su rješenje spremni prihvatiti...).

Nakon toga pred učenicima otkrijte prezentacijski papir „Koraci u procesu nenasilnog rješavanja problema“. Sve korake prokomentirajte s učenicima, a onda s njima kritički propitajte rješenje odglumljenog problema do kojeg su učenici došli u plenumu. Ovisno o rezultatima kritičkog propitivanja, predloženo rješenje poboljšajte ili osmislite posve novo. U narednoj fazi rada podijelite učenike u nekoliko skupina – četiri do pet učenika – kako bi uz pomoć uputa s prezentacijskog papira – nakon pripreme dramatizacije – osmislili rješenje za po jedan od preostalih sukoba o kojima je bilo riječi ranije u plenumu. Budući da opet preuzimaju ulogu medijatora, slobodni su postavljati pitanja sukobljenim stranama.

Po okončanju rada u skupinama, u plenumu svaka skupina treba odglumiti i predstaviti rješenje odglumljenog sukoba. Ostale skupine trebaju kritički propitati održivost tog rješenja u stvarnom životu.

Na koncu pred učenicima otkrijte plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Nakon što skupe antiratna očitovanja iz svetih spisa, različitih deklaracija i uglednika iz svijeta religije, politike, filozofije i umjetnosti, učenici mogu napraviti antiratni kolaž koji će objesiti na vidnom mjestu u učionici.

3. Mirovne vijesti

Ciljevi: Učenike potaknuti na osmišljavanje nenasilnog rješenja u situacijama u kojima izostaje poštovanje i razumijevanje. Na taj način osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti nenasilja i poštovanja svekolikog života u njihovom neposrednom okruženju.

Materijali: Kartice mirovnih vijesti, prezentacijski papir „Vještine za preobrazbu sukoba“ i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u nekoliko skupina. Svakoj skupini dodijelite jednu karticu mirovnih vijesti. Svaka skupina za dotični problem treba pronaći rješenje i izvijestiti o njemu na televiziji kao udarnoj vijesti. Svaka skupina raspolaže s pola sata kako bi osmislila rješenje i pripremila vijest za televizijske vijesti. Vijest može sadržavati i kratke razgovore s ljudima koji su uključeni u dotični sukob. Ukoliko je to moguće, svaka skupina može i odglumiti problem opisan na kartici s mirovnom viješću.

Nakon nastupa svake pojedine skupine (čitanje kartice mirovne vijesti, gluma, predstavljanje osmišljenog rješenja i prezentacija televizijskog izvještaja), održite plenumsku raspravu pri čemu se možete poslužiti i ovim pitanjima:

- ④ Čija su se i koja prava kršila u dotičnoj situaciji?
- ④ Krši li predloženo rješenje nečija prava i je li ono jedino?
- ④ Što je ključno da bi posredovanje u sukobu bilo uspješno?
- ④ Koje sposobnosti i obilježja mora posjedovati posrednik u sukobima kako bi sukobljenim stranama mogao pomoći da stignu do rješenja i pomirenja?

Kad sve skupine prezentiraju rezultate svog rada u plenumu, učenicima predstavite prezentacijski papir „Vještine za preobrazbu sukoba“. Sve vještine prokomentirajte s učenicima. U tom svjetlu kritički propitajte osmišljena rješenja problema s kartica mirovnih vijesti za vrijeme rada u skupinama. Ovisno o rezultatima kritičkog propitivanja, predložena rješenja poboljšajte ili osmislite posve novo u plenumu.

Na koncu pred učenicima otkrijte plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Nakon što skupe antiratna očitovanja iz svetih spisa, različitih deklaracija i uglednika iz svijeta religije, politike, filozofije i umjetnosti, učenici mogu napraviti antiratni kolaž koji će objesiti na vidnom mjestu u učionici.

4. Osaženje mirotvorne svijesti i vrijednosti primjerima iz stvarnog života

Ciljevi: Primjerima iz stvarnog života učenike upoznati s realističnom vizijom mirotvornog rješavanja sukoba. Analizom tih primjera osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti nenasilja i poštovanja svekolikog života, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor mirotvornog angažmana.

Materijali: Priča o Berthi von Suttner, Abdul Ghaffar Khanu, Franku Buchmanu i Nikkyou Niwanu. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina neka dobije skraćenu verziju jedne od priča koju ste, sukladno uzrastu učenika, ranije oblikovali, ali tako da još uvijek oslikava cjelinu životnog puta dotične ličnosti.

Nakon što u skupinama pročitaju i analiziraju dobivenu priču, učenike okupite u plenumu. Omogućite plenumsko predstavljanje analiziranih priča, a potom plenumsku raspravu o njima. Na prezentacijskom listu bilježite sažeto ono što učenici podijele u plenumu kako bi bolje mogli vizualizirati i usvojiti naučeno.

Za usmjeravanje diskusije u skupinama – jedan učenik ili učenica neka preuzme ulogu moderatora – ali i nakon toga u plenumu mogu poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Što je glavnog lika navelo i iz čega je crpio snagu za mirotvorni angažman?
- ☞ Koje je konkretne mirovne akcije izveo i s kojim se poteškoćama susretao u svom mirotvornom radu?
- ☞ Kako analiziranu priču možemo povezati s našim životom, nasilnim sukobima u svijetu i nasilnom prošlošću naše regije?
- ☞ Koje su sličnosti, a koje razlike analiziranih likova s obzirom na njihov mirotvorni angažman i motivaciju?
- ☞ Poznajete li i neke druge slične likove, nadasve mirotvorce iz naše zemlje ili vaše lokalne zajednice, ili neka mirotvorna umjetnička djela ili mirotvorna očitovanja uglednika iz svijeta politike, religije, gospodarstva ili sporta?

S učenicima možete napraviti mirotvornu izložbu s crtežima, fotografijama i citatima analiziranih ličnosti, a pritom vam kao primjer, odnosno izvor dodatnih sadržaja mogu poslužiti i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

Učenicima na koncu podijelite cjelovite verzije analiziranih priča kako bi se s njima zajedno s roditeljima upoznali kod kuće. Ukoliko to zahtijeva uzrast učenika ili neki drugi faktor, scenarij ovog školskog sata može se realizirati i uz analizu samo jedne, odnosno dvije ili tri priče.

II. Ekologija: susretište vjerničke i građanske odgovornosti

1. Upoznavanje s ekološkim prijetnjama

Ciljevi: Učenike upoznati s uzrocima, oblicima i posljedicama ekoloških prijetnji. Osnažiti spremnost učenika za ekološki osviješteno ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor ekološkog angažmana.

Materijali: Prezentacijski papiri s „Ekološkim dekalogom“ (i u religioznom i u nereligioznom diskursu). Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o ekološkim prijetnjama i njihovim pogubnim posljedicama (klimatske promjene, efekt staklenika, problem pitke vode, onečišćenje zraka, sječa šuma, izumiranje biljnih i životinjskih vrsta, posljedice nuklearnih katastrofa poput one u Černobilu ili Fukushimi, izlivanje nafte iz tankera u oceane...). Prikupljeni materijal učenicima možete prikazati u kompjuterskoj prezentaciji, u formi izložbe na zidu školske učionice (prikupljeni materijal zalijepiti na dugački komad papira ili tkanine) ili tako što ćete prikupljeni materijal staviti na pod učionice. Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive. Pored plakata „Poštuj život“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- www.czzs.org
- www.eea.europa.eu
- www.ekoakcija.com
- www.ekofondrs.org
- www.ekoforumzenica.ba
- www.ekologija.ba
- www.ekotim.ba
- www.greenpeace.org
- www.iisd.org
- www.social-ecology.org
- www.viadinarica.com

Aktivnosti: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide dati materijal. Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

2. Ekološki kviz

Ciljevi: Kroz kviz, protkan zabavom, upoznati učenike s temeljnom ekološkom terminologijom. Osnažiti spremnost učenika za ekološki osviješteno ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor ekološkog angažmana.

Materijali: Listovi ili kartice s pitanjima ekološkog kviza, prezentacijski papiri s “Ekološkim dekalogom” (i u religioznom i u nereligioznom diskursu). Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike potaknite na razgovor o ekološkim prijetnjama. U razgovor uvrstite što je moguće više termina na kojima počiva ekološki kviz. U zgodnom trenutku prekinite razgovor s obaviješću da će učenici pristupiti ekološkom kvizu.

Kviz možete realizirati na različite načine, no bitno je da protekne u opuštenom ozračju. Jedan od načina je da za svako pitanje iz ekološkog kviza napravite po jednu karticu i da te kartice zalijepite na ploču. Na praznoj strani kartice, koja će biti okrenuta prema učenicima, zapišite broj pitanja. Učenici mogu izabrati broj i pokušati odgovoriti na izvučeno pitanje. Nakon svakog odgovora s učenicima prodiskutirajte ono čemu je dotično pitanje posvećeno. Pored toga, prije pristupanja izvlačenju pitanja, učenike možete podijeliti u dva ili tri tima. Svaki tim, naizmjenično, bira i odgovara na jedno pitanje. I u ovom slučaju, nakon svakog odgovora s učenicima prodiskutirajte ono čemu je dotično pitanje posvećeno.

Moderator kviza i u jednom i u drugom scenariju može biti nastavnik, odnosno nastavnica ili netko od učenika.

Ovisno o uzrastu učenika i pretpostavci o znanju koje već posjeduju, pitanja se mogu sastojati samo od upitne rečenice ili s njima mogu biti posredovana i tri različita odgovora od kojih je jedan točan.

Nakon kviza, pred učenicima otkrijte prezentacijske listove s “Ekološkim dekalogom” – i u religioznom i u nereligioznom diskursu. S učenicima prodiskutirajte svaku zapovijed, tragajući za njihovom konkretizacijom i dodirnim točkama kao osnovom ekološke suradnje religioznih i nereligioznih.

S učenicima možete napraviti ekološku izložbu, koristeći se „Ekološkim dekalogom“ u oba diskursa. Pritom vam kao primjer, odnosno izvor dodatnih sadržaja mogu poslužiti i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

3. Priča za dušu

Ciljevi: Pričama dodatno osnažiti ekološku svijest učenika. Osnažiti spremnost učenika za življenje ekoloških vrijednosti, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor ekološkog angažmana.

Materijali: Priče „Neki čudan glas“, „Malo po malo“ i „Saditi za budućnost“. Prezentacijski papiri s Ekološkim dekalogom (i u religioznom i u nereligioznom diskursu). Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike razvrstajte u skupine. Svaka skupina treba dobiti jednu od tri priče, pročitati je i analizirati, tragajući za njezinom porukom i posljedicama te poruke za naše ponašanje. Pored toga, svaka skupina treba opisati nekoliko stvarnih situacija iz školskog okruženja (razred, školsko dvorište, put od kuće do škole...) u kojima se naročito važnim pokazuje poštivanje ekoloških vrijednosti.

Ukoliko je moguće, skupine mogu uvježbati dramski prikaz analizirane priče – koju će odigrati prije diskusije u plenumu – ili jedne od opisanih situacije iz školskog okruženja – koju će odigrati nakon diskusije u plenumu.

Nakon što sve skupine pročitaju ili odglume analiziranu priču, učenici u plenumu trebaju iznijeti vlastita zapažanja o analiziranim pričama i opisati detektirane situacije iz školskog okruženja u kojima je važno prakticirati ekološke vrijednosti. U svrhu vizualizacije i sumiranja učeničkih promišljanja možete koristiti školsku ploču ili prezentacijski papir.

Kao osnova za rad u skupinama – u svakoj skupini odaberite moderatora – ali i za plenumski razgovor mogu poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Koja je temeljna poruka analizirane priče?
- ☞ Kako je analizirana priča utjecala na vaš stav o ekologiji?
- ☞ Kako se izostanak ekološke osviještenosti reflektira na život jedne obitelji, lokalne zajednice, države ili regije?
- ☞ Koje su dodirne točke analiziranih priča i kako bi se njihova poruka mogla primijeniti u obiteljskom i školskom životu?
- ☞ Poznajete li neko drugo ekološki profilirano umjetničko djelo, ekološko očitovanje neke ugledne ličnosti iz svijeta znanosti, politike, umjetnosti ili svjetskih religija?

Pri koncu plenumske rasprave, pred učenicima raskrijte prezentacijske listove s „Ekološkim dekalogom“ – i u nereligioznom i u religioznom diskursu. S učenicima prodiskutirajte svaku zapovijed u svjetlu analiziranih priča i pokušajte detektirati dodirne točke oba „Ekološka dekaloga“.

Nakon toga, učenici mogu napraviti ekološku izložbu, koristeći se „Ekološkim dekalogom“ u oba diskursa i analiziranim pričama. Pritom vam kao primjer, odnosno izvor dodatnih sadržaja mogu poslužiti i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

4. Osaženje ekološke svijesti i vrijednosti primjerom iz stvarnog života

Ciljevi: Primjerom iz stvarnog života učenike upoznati s važnošću ekološki profiliranog angažmana u društvu. Analizom tog primjera osnažiti spremnost učenika za prakticiranje ekoloških vrijednosti, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor ekološkog angažmana.

Materijali: Priča o Dorothy Stang. Prezentacijski papiri s “Ekološkim dekalogom” (i u religioznom i u nereligioznom diskursu). Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina neka dobije skraćenu verziju priče koju ste, sukladno uzrastu učenika, ranije oblikovali, ali tako da još uvijek oslikava cjelinu životnog puta dotične ličnosti.

Nakon što u skupinama pročitaju i analiziraju priču, učenike okupite u plenumu. Na prezentacijskom listu bilježite sažeto uvide i promišljanja učenika o analiziranoj priči kako bi bolje mogli vizualizirati i usvojiti naučeno.

Za usmjeravanje diskusije u skupinama – jedan učenik ili učenica neka preuzme ulogu moderatora – ali i nakon toga u plenumu, mogu poslužiti i ova pitanja:

- ☉ Što je glavnog lika navelo i iz čega je crpio snagu za ekološki angažman?
- ☉ S kojim su drugim nepravdama i zločinima bile povezane ekološke nepravde protiv kojih se borio glavni lik?
- ☉ Koje je konkretne ekološke akcije izveo i s kojim se poteškoćama susretao u svom ekološkom radu?
- ☉ Kakvu poruku odašilje ova priča o ekološkim vrijednostima i vjerničkoj zrelosti, ali i o mogućnosti suradnje religioznih i nereligioznih u području ekologije?
- ☉ Kako analiziranu priču možemo povezati s našim životom, ekološkim problemima u svijetu, ali i u našoj regiji?
- ☉ Poznajete li i neke druge slične likove, nadasve ekologe iz naše zemlje ili vaše lokalne zajednice, ili neka ekološki profilirana umjetnička djela ili ekološka očitovanja uglednika iz svijeta politike, religije, gospodarstva ili sporta?
- ☉ Što biste u svom ponašanju mogli promijeniti na tragu analizirane priče, a koje ekološki profilirane akcije pokrenuti u svom razredu, školi ili lokalnoj zajednici?

Pri koncu plenumske rasprave, učenicima pokažite prezentacijske listove s „Ekološkim dekalogom“ – i u nereligioznom i u religioznom diskursu. S učenicima prodiskutirajte svaku zapovijed u svjetlu analizirane priče i pokušajte detektirati dodirne točke oba „Ekološka dekaloga“. Nakon toga, učenici mogu napraviti ekološku izložbu, koristeći se „Ekološkim dekalogom“ iz oba diskursa i analiziranom pričom. Pritom vam kao primjer, odnosno izvor dodatnih sadržaja mogu poslužiti i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

Učenicima na koncu podijelite cjelovitu verziju analizirane priče kako bi se s njom zajedno s roditeljima upoznali kod kuće.

III.

Vršnjačko nasilje

1. Upoznavanje s problemom vršnjačkog nasilja

Ciljevi: Učenike upoznati s uzrocima, oblicima i posljedicama vršnjačkog nasilja. Razgovorom o načinima prevencije i smjernicama primjerenog ponašanja u slučaju vršnjačkog nasilja, osnažiti spremnost učenika na nenasilno ponašanje i komunikaciju s vršnjacima.

Rezultati: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o vršnjačkom nasilju i njihovim pogubnim posljedicama (statistički podaci o rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja u svijetu, regiji i kod nas, različiti oblici vršnjačkog nasilja, česti uzroci vršnjačkog nasilja, posljedice vršnjačkog nasilja za počinitelje i žrtve, opisi konkretnih slučajeva vršnjačkog nasilja s naglaskom na primjere iz regije i naše zemlje, osnovne smjernice za ponašanje u slučaju vršnjačkog nasilja za roditelje, nastavnike i vršnjake...). Prikupljeni materijal učenicima možete prikazati u kompjuterskoj prezentaciji, u formi izložbe na zidu školske učionice (prikupljeni materijal zalijepiti na dugački komad papira ili tkanine) ili tako što ćete prikupljeni materijal staviti na pod učionice. Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive.

Pored plakata „Poštuj život“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- 🌐 www.acr-int.org
- 🌐 www.aacap.org
- 🌐 www.childtrends.org
- 🌐 www.childwelfare.gov
- 🌐 www.defenceforchildren.org
- 🌐 www.djeca.rs.ba
- 🌐 www.iicrd.org
- 🌐 www.mhrr.gov.ba
- 🌐 www.unicef.org
- 🌐 www.zastitimodjecuodnasilja.org

Aktivnosti: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide ponuđeni materijal. Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

2. Vježbom zamišljanja do detektiranja vršnjačkog nasilja

Ciljevi: Vježbom zamišljanja osnažiti sposobnost učenika da detektiraju različite oblike vršnjačkog nasilja i osvijeste njegove pogubne posljedice. Na taj način osnažiti spremnost učenika na nenasilno ponašanje i komunikaciju s vršnjacima i primjereno postupanje u slučaju vršnjačkog nasilja.

Materijali: Prezentački list „Nedavno kad sam prolazio školskim dvorištem...” i prezentački listovi za izradu smjernica za ponašanje u slučaju vršnjačkog nasilja.

Aktivnosti: Učenicima izložite sadržaj prezentačkog lista „Nedavno kad sam prolazio školskim dvorištem...”. Zamolite učenike da nastave započetu listu primjera različitih oblika vršnjačkog nasilja koristeći maštu, ali i vlastita iskustva, odnosno zapažanja s obzirom na zbivanja u njihovom školskom dvorištu. Učenici mogu raditi u skupinama ili pojedinačno. Nakon što dopune započete liste, na pozadini prikupljenih primjera s učenicima započnite plenumsku raspravu o problemu vršnjačkog nasilja. Promišljanja i uvide učenika pokušajte sistematizirati i vizualizirati na školskoj ploči. Pritom bi bitne kategorije trebale biti definicija nasilja, oblici vršnjačkog nasilja s konkretnim primjerima (fizičko, psihičko...), razlozi vršnjačkog nasilja, mjere protiv vršnjačkog nasilja...

Na temelju prikupljenih bilješki na školskoj ploči s učenicima osmisliti osnovne smjernice – makar po pet – za ponašanje vršnjaka, nastavnika i roditelja u slučaju vršnjačkog nasilja. Smjernice mogu biti formulisane iz perspektive očekivanja žrtve vršnjačkog nasilja od vršnjaka, nastavnika i roditelja. Smjernice možete objesiti na vidnom mjestu u razredu ili amfiteatru škole.

Bilješke:

3. Kampanja protiv vršnjačkog nasilja

Ciljevi: Podići svijest o problemu vršnjačkog nasilja u svim njegovim segmentima (uzroci, posljedice, primjereno reagiranje, kontinuirana prevencija). Osnažiti spremnost učenika na nenasilno ponašanje i komunikaciju s vršnjacima i primjereno postupanje u slučaju vršnjačkog nasilja.

Materijali: Prezentacijski listovi za izradu plakata i letaka. Ružičaste majice, boje za slikanje na tekstilu, boje za slikanje na papiru, kistovi različitih veličina, flomasteri.

Aktivnosti: Potaknite učenike na razgovor o problemu vršnjačkog nasilja. Posebnu pažnju posvetite tome da učenici uvide kako je kobno pred ovim problemom zatvarati oči i smatrati kako se taj problem uvijek tiče nekog drugog: druge škole, drugog razreda, drugog učenika ili učenice... U pogodnom momentu pozovite učenike da zajedno učine nešto za podizanje svijesti o problemu vršnjačkog nasilja, i to tako što će organizirati kampanju protiv vršnjačkog nasilja.

U plenumu se dogovorite s učenicima od kojih će se i koliko aktivnosti sastojati kampanja. U svakom slučaju, neka se kampanja sastoji makar od četiri kombinirane aktivnosti: a) izrada plakata, b) izrada letaka, c) oslikavanje majica, d) uvježbavanje igrokaza ili snimanje video klipa.

Način pripreme pojedinih aktivnosti iz kampanje možete povjeriti pojedinim skupinama, koje ćete oformiti u razredu sukladno željama i darovima učenika. No, i cjelokupan razred može biti angažiran na pripremi svih aktivnosti od kojih će se na koncu sastojati kampanja. Pomoću aktivnosti iz kampanje trebale bi biti posredovane temeljne poruke o uzrocima vršnjačkog nasilja, o njegovim posljedicama, o važnosti primjerenog reagiranja na njegovu pojavu i njegove kontinuirane prevencije.

Na primjer, na plakatima bi se mogle nalaziti osnovne smjernice za ponašanje učenika, nastavnika i roditelja u slučaju vršnjačkog nasilja, odnosno očekivanja učenika u slučaju da budu žrtva vršnjačkog nasilja od strane vršnjaka, nastavnika i roditelja.

Na lecima bi se, primjerice, mogli nalaziti statistički podaci o rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja, o njegovim uzrocima, pogubnim posljedicama i različitim oblicima.

Na majice bi se, primjerice, mogli oslikati kratki, ali upečatljivi slogani protiv vršnjačkog nasilja uz prikladne simbole ili očitovanja uglednih osoba iz svijeta glazbe, filma, književnosti, sporta ili politike protiv vršnjačkog nasilja.

Pomoću igrokaza (ili video klipa), čiji bi se scenarij trebao ticati školskog života, trebalo bi dodatno ojačati svijest o pogubnosti vršnjačkog nasilja, no glavni naglasak u igrokazu (ili video klipu) može biti predmet učeničkog izbora (ravnodušna šutnja većine, odvažnost vršnjaka koji stanu na stranu žrtve vršnjačkog nasilja, odvratanje nasilnika od nasilnog ponašanja...).

Pri pripremi odabranih aktivnosti u sklopu kampanje protiv vršnjačkog nasilja možete prakticirati suradnju različitih predmeta (glazba, vjeronauk, kultura religija, likovna kultura...).

4. Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka

A. Teorijska pozadina

1. "Dobročinstvo", u: Leksikon temeljnih religijskih pojmova, Prometej, Zagreb, 2005., str. 111.-114.
2. "Društveni nauk Crkve", u: Suvremena katolička enciklopedija, Laus, Split, 1998., str. 197.-199.
3. Hans Küng, *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb, 2007.
4. Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 160.-171.
5. Husein Đozo, *Islamske dužnosti prema siromašnima*, u: Husein Đozo, *Islam u vremenu - Izabrana djela (I)*, El-Kalem & FIN, Sarajevo, 2006., str. 125.-129.

B. Motivacija

- Raoul Follereau, *Prepoznati Krista?*
- Attar, *Oprano srce*

C. Scenariji

1. Upoznavanje s različitim oblicima i posljedicama socijalne nepravde

Ciljevi: Učenike upoznati s uzrocima, oblicima i posljedicama socijalne nepravde. Osnažiti spremnost učenika za solidarno ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor solidarnog ponašanja i izgradnje pravednog ekonomskog poretka.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o socijalnim nepravdama i njihovim pogubnim posljedicama (stopa nezaposlenosti u svijetu i pojedinim zemljama, broj ekonomski izrabljeni ljudi, socijalno marginaliziranje različitih skupina, razlike bogatih i siromašnih u svijetu i u pojedinim zemljama, stopa siromaštva u pojedinim zemljama, broj djece koja smrtno stradaju od nehranjenosti i gladi svakog dana, izrabljivanje prirodnih resursa siromašnih zemalja od strane bogatih zemalja, raspodjela bogatstva u svijetu...). Prikupljeni materijal učenicima možete prikazati u kompjuterskoj prezentaciji, u formi izložbe na zidu školske učionice (prikupljeni materijal zalijepiti na dugački komad papira ili tkanine) ili tako što ćete prikupljeni materijal staviti na pod učionice. Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive.

Pored plakata „Postupaj pravedno i pošteno“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- 🌐 www.antislavery.org
- 🌐 www.coe.int
- 🌐 www.ifsw.org
- 🌐 www.i-p-o.org
- 🌐 www.isjr.org
- 🌐 www.oecd.org
- 🌐 www.oxfam.org
- 🌐 www.poverty.com
- 🌐 www.survivalinternational.org
- 🌐 www.tpo.ba

Aktivnosti: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide ponuđeni materijal. Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

- 🌀 Koji su glavni uzroci i oblici socijalne nepravde u suvremenom svijetu?
- 🌀 S kojim je drugim globalnim problemima povezano zlo socijalne nepravde?
- 🌀 Kakva bi mogla biti uloga medija, svjetovnih ustanova i religija s obzirom na socijalnu nepravdu u svijetu?
- 🌀 Kako su se prema pitanju socijalne pravde odnosili utemeljitelji svjetskih religija, nadasve Isus i Muhamed, i što to znači za religije danas?
- 🌀 Poznajete li neko umjetničko djelo, očitovanje neke ugledne ličnosti iz svijeta znanosti, politike, umjetnosti ili svjetskih religija koje se bavi obranom socijalno ugroženih i uspostavom socijalne pravde u društvu ili nekog borca ili borkinju za socijalna prava koja danas uživamo?
- 🌀 Možete li zamisliti neke konkretne akcije u društvu, školi ili obitelji koje bi pomogle socijalno ugroženim i osnažile spremnost ljudi na solidarnost?
- 🌀 Što bi ste u svom ponašanju mogli promijeniti u smjeru veće solidarnosti?

Učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost solidarnosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice i pribilježene na plakatu objesiti u razredu.

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao primjer i izvor dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja svih aktera školskog života na odrješitije prakticiranje vrijednosti solidarnosti. Kao izvor motivacije koristite i religiozne i nereligiozne resurse kako bi učenici zapazili njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u obrani socijalno ugroženih i izgradnji pravednih struktura gospodarstva. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

Bilješke:

2. Priče za dušu

Ciljevi: Potaknuti učenike da na osnovi priča dokuče važnost prakticiranja solidarnosti. Na pozadini tih priča dodatno osnažiti spremnost učenika za solidarno ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor solidarnog ponašanja i izgradnje pravednog ekonomskog poretka.

Materijali: Priče „Uslišano hodočašće“, „Žena i pas“ i „Dobro se dobrima vraća“. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike razvrstajte u nekoliko skupina. Svaka skupina neka dobije jednu od tri priče. Pozovite učenike da u svojoj skupini pročitaju priču i razgovaraju o njezinoj poruci. Zamolite da svaka skupina opiše nekoliko stvarnih situacija iz života u kojima je prakticiranje solidarnosti izuzetno važno. Ukoliko je to moguće, neka svaka skupina uvježba kratki dramski prikaz analizirane priče – koju će odigrati prije diskusije u plenumu – ili opisane situacije iz života – koju će odigrati nakon diskusije u plenumu.

U plenumu potaknite skupine da iznesu svoja zapažanja o pričama i opišu detektirane situacije iz života u kojima je prakticiranje solidarnosti izuzetno važno. U svrhu vizualizacije i sumiranja učeničkih uvida možete koristiti prezentacijski papir, a kao osnova za plenumski razgovor mogu vam poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Čemu nas poučavaju ove priče i koje su njihove dodirne točke?
- ☞ U kojim biste situacijama u svom razredu, obitelji ili lokalnoj zajednici mogli primijeniti mudrost koju prezentiraju te priče?
- ☞ Što te priče govore o odnosu praktične solidarnosti s ugroženima i izvanjskog izvršavanja religioznih propisa (molitva, hodočašće, post...), a što o odnosu praktične solidarnosti i ljudskosti općenito?
- ☞ Možete li navesti neko umjetničko djelo (priču, dramu, pjesmu...), citat iz spisa neke svjetske religije, očitovanje nekog filozofa, umjetnika, političara, religijskog poglavara ili sportaša, koje zagovara središnju poruku tih priča?
- ☞ Koji problemi suvremenog svijeta izravno proizlaze iz nepoštivanja središnje poruke tih priča?

Učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost solidarnosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice, napisati ih na plakat i objesiti u razredu.

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao uzora i izvora dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja svih aktera školskog života na odrješitije prakticiranje vrijednosti solidarnosti. Kao izvor motivacije koristite i religiozne i nereligiozne resurse kako bi učenici zapazili njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u obrani socijalno ugroženih i izgradnji pravednih struktura gospodarstva. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

3. Kolaž solidarnosti

Ciljevi: Upoznati učenike s nereligioznim i religioznim motivacijsko-etičkim resursima za solidarno ponašanje i izgradnju pravednih ekonomskih struktura. Pomoći učenicima da zapaze njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u obrani socijalno ugroženih i izgradnji pravednih struktura gospodarstva. Na toj pozadini dodatno osnažiti spremnost učenika za solidarno ponašanje, počevši od područja školskog života.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, ulomci iz „Opće deklaracije o ljudskim dužnostima“, „Deklaracije o svjetskom etosu“ i „Manifesta globalnog gospodarskog etosa“, sažetak „Opće deklaracije o ljudskim pravima“, Kur'an, Biblija, prazni prezentacijski listovi, flomasteri, sprej, bojice, papiri u boji.

Aktivnosti: Učenike upoznajte s materijalima i podijelite u skupine. Skupine iz materijala trebaju izabrati ulomke, religioznog i nereligioznog profila, za koje smatraju da mogu motivirati na solidarno ponašanje i izgradnju pravednih ekonomskih struktura. Koristeći te ulomke, trebaju osmisliti i izraditi kolaž solidarnosti koji će na upečatljiv način posredovati uvid o važnosti solidarnosti u svim sferama društva.

Pri izradi kolaža učenici se mogu koristiti različitim tehnikama prikazivanja izabranih ulomaka (slova u boji, grafiti...) i različitim tehnikama koje će pratiti izabrane ulomke (crteži, karikature, grafiti, simboli...). Konfiguracija kolaža trebala bi upućivati na kompatibilnost religioznih i nereligioznih motivacijskih resursa.

Kad dovrše kolaže, učenike okupite u plenumu. Promotrite kolaže, a nakon što svaka skupina predstavi i obrazloži svoj kolaž, započnite plenumsku diskusiju u kojoj se možete osvrnuti i na ova pitanja:

- ☞ Zašto ste izabrali upravo te ulomke (citate, smjernice, maksime, deklaracijske članke...)?
- ☞ U kakvom su odnosu nereligiozni i religiozni motivacijsko-etički resursi i što to znači za suradnju religioznih i nereligioznih u obrani socijalno ugroženih i izgradnji pravednih ekonomskih struktura?
- ☞ U kakvom su odnosu izabrani ulomci i stanje u suvremenom svijetu s obzirom na razvoj kulture solidarnosti?
- ☞ Kako bi se poruka izabranih ulomaka mogla konkretno primijeniti u razredu, školi, obitelji ili lokalnoj zajednici?

Na koncu s učenicima osmislite i realizirajte jednu akciju solidarnosti sukladno izazovima dotične škole ili lokalne zajednice. To možete učiniti na razini razreda uz suradnju roditelja ili na razini škole uz suradnju s lokalnim nevladinim organizacijama i religijskim zajednicama. Kolaže predstavite u različitim razredima ili postavite u amfiteatru škole.

4. Dramatizacijom do osnaženja kulture solidarnosti

Ciljevi: Dramatizacijom produbiti uvid učenika o važnosti prakticiranja solidarnosti. Na toj pozadini dodatno osnažiti spremnost učenika za solidarno ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor solidarnog ponašanja i izgradnje pravednog ekonomskog poretka.

Materijali: Priče za dramatizaciju – „Bezuvjetno gostoprimstvo“ i „Milosrdni Samaritanac“ – i, ukoliko je moguće, jednostavna kostimografsko-scenska oprema. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina treba dobiti jednu od priča. Nakon čitanja i razgovora o dobivenoj priči, učenici se trebaju posvetiti njezinoj dramatizaciji (podjela uloga, priprema glumačkih kostima, postavljanje scene i uvježbavanje igrokaza).

Nakon što uvježbaju igrokaze, učenici se okupljaju u plenumu. Svaki igrokaz završava plenumskom diskusijom, u sklopu koje se možete osvrnuti i na ova pitanja:

- ☞ Koja je središnja poruka odabrane priče?
- ☞ Što nam ta priča poručuje o odnosu praktične solidarnosti s ugroženima i izvanjskog izvršavanja religioznih propisa (molitva, hodočašće, post...), a što o odnosu praktične solidarnosti i ljudskosti općenito?
- ☞ Je li solidarnost kao bitan refleks ljudskosti monopol religioznih ili nereligioznih ili je ona područje njihove zajedničke suradnje i odgovornosti?
- ☞ Što bi poruka odabrane priče mogla konkretno značiti za život u obitelji, razredu ili lokalnoj zajednici?

Nakon što su odglumljene obje priče, učenike potaknite na plenumsku raspravu o dodirnim točkama tih priča i njihovih poruka. Zamolite i glumce da izreknu svoje dojmove o tome kako su se osjećali glumeći pojedine likove i jesu li dotične uloge utjecale na promjenu njihovog stava prema solidarnosti.

Nakon toga potaknite učenike na razgledanje plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Zamolite ih da prikupe ulomke, i religioznog i nereligioznih profila, koji su u suglasju s porukom odglumljenih priča, kako bi se uvjerali u njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u obrani socijalno ugroženih.

Na koncu s učenicima osmislite i realizirajte jednu akciju solidarnosti sukladno izazovima dotične škole ili lokalne zajednice. To možete učiniti na razini razreda uz suradnju roditelja ili na razini škole uz suradnju s lokalnim nevladinim organizacijama i religijskim zajednicama.

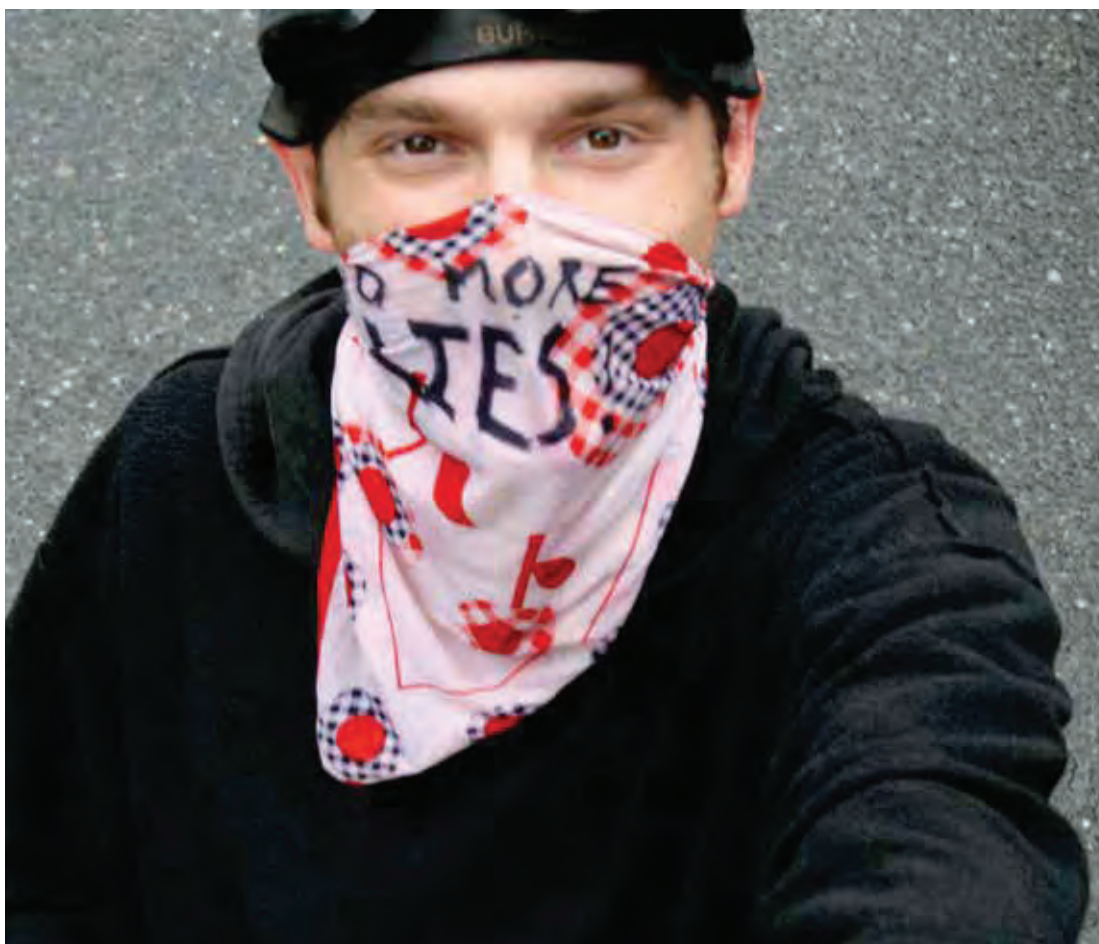
5. Kultura tolerancije i života u istinoljubivosti

A. Teorijska pozadina

1. Maja Brkljačić & Sandra Prlenda, *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing & Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
2. Hans Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb, 2007.
3. Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 147.-159.
4. Srđan Sremac & Zoran Grozdanov & Nikola Knežević (ur.), *Opasna sjećanja i pomirenje*, Ex libris, Rijeka, 2012.
5. Entoni Šeperić (ur.), *Religija i politika*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2008.

B. Motivacija

- *Dječak i cvijet*, kineska narodna priča
- Stjepan Lice, *Nemoj govoriti loše o drugima niti dobro o sebi*

C. Scenariji

1. Upoznavanje s različitim manifestacijama kulture laži

Ciljevi: Učenike upoznati s različitim uzrocima, oblicima i posljedicama kulture laži. O snažiti spremnost učenika za ponašanje sukladno vrijednosti istinoljubivosti, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor istinoljubivog ponašanja.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o manifestacijama kulture laži i njihovim pogubnim posljedicama (laži u svijetu masovnih medija, u sferi umjetnosti, književnosti i znanosti, laži od strane političara i političkih stranaka, laži od strane biznismena i koncerna, laži od strane predstavnika religija...). Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive.

Pored plakata „Govori i djeluj istinoljubivo“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- 🌐 www.cpj.org
- 🌐 www.esf.org
- 🌐 www.gopacnetwork.org
- 🌐 www.hri.ca
- 🌐 www.iaca.int
- 🌐 www.rsf.org
- 🌐 www.transparency.org
- 🌐 www.unglobalcompact.org

Aktivnosti: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide ponuđeni materijal. Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

- 🌐 Koji su glavni uzroci, oblici i područja manifestacije kulture laži u suvremenom svijetu?
- 🌐 S kojim je drugim globalnim problemima povezana kultura laži?
- 🌐 Kakva bi mogla biti uloga medija, svjetovnih ustanova i religija s obzirom na razvoj kulture istinoljubivosti?
- 🌐 Kako su se prema pitanju istine odnosili utemeljitelji svjetskih religija, nadasve Isus i Muhamed, i što to znači za religije danas?

2. Priče za dušu

Ciljevi: Potaknuti učenike da na osnovi priča dokuče važnost prakticiranja vrijednosti istinoljubivosti. Na pozadini tih priča dodatno osnažiti spremnost učenika za istinoljubivo ponašanje, počevši od područja školskog života. Upoznati učenike s opasnošću predodžbe o posjedovanju apsolutne istine. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor istinoljubivog ponašanja u društvu.

Materijali: Priče „Dječak i vuk“ i „Istina koja to nije“. Prezencijski papir „Pojam ‘istine’ u spisima svjetskih religija“. Plakat iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike razvrstajte u nekoliko skupina. Svaka skupina neka dobije jednu od priča. Pozovite učenike da u svojoj skupini pročitaju priču i razgovaraju o njezinoj poruci. Zamolite da svaka skupina opiše nekoliko stvarnih situacija iz školskog života u kojima je prakticiranje istinoljubivosti izuzetno važno. Ukoliko je to moguće, neka svaka skupina uvježba kratki dramski prikaz analizirane priče – koju će odigrati prije diskusije u plenumu – ili opisane situacije iz školskog života – koju će odigrati nakon diskusije u plenumu. U plenumu potaknite skupine da iznesu svoja zapažanja o pričama i opišu detektirane situacije iz školskog života u kojima je prakticiranje istinoljubivosti izuzetno važno. U svrhu vizualizacije i sumiranja učeničkih uvida možete koristiti prezencijski papir, a kao osnova za plenumski razgovor mogu vam poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Čemu nas poučavaju ove priče i koje su njihove dodirne točke?
- ☞ U kojim biste situacijama u svom razredu, obitelji ili lokalnoj zajednici mogli primijeniti mudrost koju prezentiraju te priče?
- ☞ Što te priče govore o posljedicama laži za ljudske odnose, a što o posljedicama pretenzije na posjedovanje apsolutne istine za društvo?
- ☞ Možete li navesti neko umjetničko djelo (priču, dramu, pjesmu...), citat iz spisa neke svjetske religije, očitovanje nekog filozofa, umjetnika, političara, religijskog poglavara ili sportaša, koje zagovara središnju poruku tih priča?
- ☞ Koji problemi suvremenog svijeta izravno proizlaze iz nepoštivanja središnje poruke tih priča?

Učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost istinoljubivosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice i pribilježene na plakatu objesiti u razredu, a mogu biti formulirane i u smislu učeničkih očekivanja od svih aktera školskog života (učenici, nastavnici i roditelji).

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao uzora i izvora dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja svih aktera školskog života na odrješitije prakticiranje vrijednosti istinoljubivosti. Kao izvor motivacije koristite i religiozne i nereligiozne resurse kako bi učenici zapazili njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u razvoju kulture istinoljubivosti. U tu svrhu možete koristiti i prezencijski papir „Pojam ‘istine’ u spisima svjetskih religija“. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

3. Etičkim dilemama do osnažene spremnosti na kulturu istinoljubivosti

Ciljevi: Etičkim dilemama iz područja školskog života učenicima približiti izazov govorenja ili prešućivanja istine u etički prijepornim situacijama. Na taj način dodatno osnažiti spremnost učenika za istinoljubivo ponašanje, počevši od područja školskog života, i njihovu sposobnost samostalnog donošenja etičkih izbora. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor istinoljubivog ponašanja u društvu.

Materijali: Kartice se etičkim dilemama – „Bijeg iz škole“, „Čitanje domaće zadaće“, „Izrada referata“, „Ukradeni novac“ i „Laž na facebooku“. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u pet skupina. Svaka skupina treba dobiti jednu etičku dilemu. Na osnovu rasprave, svaka skupina konsenzusom treba doći do opredjeljenja treba li ili ne u navedenom slučaju javno izreći istinu. Pri obrazloženju svog stava, učenici bi se u skupinama trebali osvrnuti na ova pitanja:

- 🍃 Kako će na druge, a kako na njega ili nju utjecati taj izbor?
- 🍃 Kako će utjecati na odnose u neposrednom okruženju?
- 🍃 Na osnovi kojih uvjerenja, vrijednosti i iskustava je donesen taj izbor?
- 🍃 Koje je strahove, a koje rizike potrebno preuzeti za taj izbor?
- 🍃 Okrnjuje li taj izbor nečije ljudsko dostojanstvo i kako utiče na buduće odnose?
- 🍃 Pridonosi li taj izbor rješavanju ili zataškavanju problema?

Po okončanju rada u skupinama, predstavnici skupina u plenumu predstavljaju rezultate rada svoje skupine: sadržaj etičke dileme, etički izbor do kojeg je skupina došla i njegovo obrazloženje. Učenici se trebaju kritički osvrnuti na etičke izbore drugih skupina.

Nakon toga, učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost istinoljubivosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice i pribilježene na plakatu objesiti u razredu, a mogu biti formulirane i u smislu učeničkih očekivanja od svih aktera školskog života (učenici, nastavnici i roditelji).

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao uzora i izvora dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja svih aktera školskog života na odrješitije prakticiranje vrijednosti istinoljubivosti. Kao izvor motivacije koristite i religiozne i nereligiozne resurse kako bi učenici zapazili njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u razvoju kulture istinoljubivosti. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

4. Debatom do osnažene spremnosti na kulturu istinoljubivosti

Ciljevi: Debatom, kao vježbom konstruktivne rasprave u kontroliranom okruženju, učenicima dodatno približiti složenost etičkog izazova govorenja ili prešućivanja istine u javnoj sferi. Na taj način skrenuti pažnju učenicima na važnost osobnog doprinosa izgradnji kulture istinoljubivosti i dodatno osnažiti njihovu spremnost za istinoljubivo ponašanje, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenicima na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor istinoljubivog ponašanja u društvu.

Materijali: Debatske kartice „Emirova dilema“ i „Ivanina dilema“. Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Zamolite učenike da odaberu jednu od dvije debatske kartice. Potom oformite tri skupine učenika: dva debatska tima, moderatora debate i publiku.

Svaki debatski tim raspolaže s tri govornika. Svaki tim treba odrediti red kojim će nastupiti govornici. Prije debate svaki tim moderatora debate mora obavijestiti tko su govornici i kojim će redom nastupiti.

Jedan debatski tim zastupa tezu kako Emir, odnosno Ivana treba prešutjeti otkriveno, a drugi tim tezu kako o otkrivenom treba obavijestiti javnost. Ovisno o tezi koju tim zastupa, u sklopu debate treba propitati i ova pitanja:

- ② Kako će se dotični izbor reflektirati na Emirovu karijeru, odnosno Ivaninu? Kako na ugled i poslovanje njihovih tvrtki? Kako na njihove obitelji, a kako na ljude iz mjesta u kojem je smještena termoelektrana, odnosno na bolesnike koji će konzumirati spomenuti lijek?
- ② U čemu Emir, odnosno Ivana crpe nadahnuće i opravdanje za odabrani izbor?
- ② Kako će na svoj odabir Emir, odnosno Ivana gledati u budućnosti?

Nakon prvog govornika iz prvog tima govori govornik drugog tima, izlažući repliku na teze prvog govornika iz prvog tima. Dotični se scenarij ponavlja dok ne nastupe sva tri govornika iz oba tima. Vrijeme za govore i replike je, ovisno o uzrastu učenika, četiri do šest minuta. Tijekom debate govoriti smiju samo govornici iz svakog tima što na početku debate treba istaknuti moderator debate. Za vrijeme debate govornici ne smiju komunicirati s publikom. U pripremi govornika za debatu sudjeluje cjelokupni debatski tim.

Nakon što se završi debata, pozovite publiku da glasa o tome koji je debatski tim bio uvjerljiviji i za koju su se tezu opredijelila. U plenumu zamolite učenike iz publike da iznesu svoje dojmove i svjedočanstva o tome na osnovi kojih vrijednosti su zauzeli svoj stav. Učenike potom potaknite na razgovor o tome koliko su u stvarnom životu česti slučajevi predstavljeni na debatskim karticama. Ukoliko s njim nisu upoznati, pojasnite učenicima fenomen „zviždača“, uz posredovanje nekih konkretnih primjera i umjetničkih prikaza njihovih životnih priča.

Na koncu, učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost istinoljubivosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice i

6. Kultura ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene

A. Teorijska pozadina

1. Zilka Spahić-Šiljak, *Porodica i religija*, u: Zilka Spahić-Šiljak & Dino Abazović (ur.), *Monoteističko troglasje - Uvod u judaizam, kršćanstvo i islam*, Rabic & TPO Fondacija, Sarajevo, 2009., str. 99.-126.
2. Zilka Spahić-Šiljak & Rebeka Jadranka Anić, *I vjernice i građanke*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2009.
3. Zilka Spahić-Šiljak & Rebeka Jadranka Anić (ur.), *Rod i religija*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2008.
4. Zilka Spahić-Šiljak & Sabiha Husić (ur.), *Dijalogom protiv nasilja*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2010.
5. Monja Šuta-Hibert (ur.), *Rodni stereotipi: Zvuči poznato?*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2015.

B. Motivacija

- 🌱 Khalil Gibran, *O djeci*
- 🌱 Khalil Gibran, *O bračnom zajedništvu*

C. Scenariji

1. Upoznavanje s različitim oblicima i posljedicama rodno utemeljenih nepravdi

Ciljevi: Učenike upoznati s različitim uzrocima, oblicima i posljedicama rodno utemeljenih nepravdi. Osnažiti spremnost učenika za ponašanje sukladno vrijednosti rodne ravnopravnosti, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor rodno ravnopravnog ponašanja u ozračju partnerstva.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kratki članci, slike, plakati, statistike ili karikature o rodno utemeljenim nepravdama (seksualno izrabljivanje, spolna diskriminacija, obiteljsko nasilje, nezastupljenost žena u strukturama upravljanja u sferi obrazovanja, politike, ekonomije i religije, razlika u cijeni rada muškarca i žene, seksualno uznemiravanje...). Bilo bi važno da se dio prikupljenih materijala odnosi na društvo i lokalnu zajednicu u kojoj učenici žive.

Pored plakata „Poštujte i ljubite jedni druge“ iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, tiskanih, odnosno internetskih novinskih, enciklopedijskih i statističkih izvora, tragajući za materijalima možete se osloniti i na:

- 🌐 www.domesticviolenceroundtable.org
- 🌐 www.eige.europa.eu
- 🌐 www.equalitynow.org
- 🌐 www.fondacijacure.org
- 🌐 www.medicazenica.org
- 🌐 www.nobelwomensinitiative.org
- 🌐 www.sezamweb.net
- 🌐 www.sigurnamreza.ba
- 🌐 www.soc.ba
- 🌐 www.tpo.ba
- 🌐 www.vivezene.ba
- 🌐 www.zenezenama.org

Aktivnosti: Ukoliko se niste opredijelili za kompjutersku prezentaciju, prikupljeni materijal, prije nego učenici stignu u razred, stavite na zid ili pod učionice. Dok učenici promatraju dotični materijal, u pozadini možete pustiti glazbu, koja će dodatno osnažiti dojam prikupljenog materijala na učenike. Nakon razgledanja zamolite učenike da se vrate na svoja mjesta: školske stolice poredane u krug ili polukrug tako da učenici i dalje vide ponuđeni materijal. Poslije razdoblja šutnje, započnite plenumski razgovor s učenicima o tome što su osjećali i što ih se posebice dojmilo dok su promatrali prikupljeni materijal. U tome vam mogu pomoći i ova pitanja:

- 🌐 Koji su glavni uzroci, oblici i područja očitovanja rodno utemeljenih nepravdi u suvremenom svijetu?

2. Osnaženje kulture rodne ravnopravnosti i partnerstva primjerom iz stvarnog života

Ciljevi: Primjerom iz stvarnog života učenike upoznati s važnošću kulture rodne ravnopravnosti i partnerstva. Analizom tog primjera dodatno osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti rodne ravnopravnosti i partnerstva, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor rodno ravnopravnog ponašanja u ozračju partnerstva.

Materijali: Priča o Shirin Ebadi i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina neka dobije skraćenu verziju priče koju ste, sukladno uzrastu učenika, ranije oblikovali, ali tako da još uvijek oslikava cjelinu životnog puta dotične ličnosti. Nakon što u skupinama pročitaju i analiziraju priču, učenike okupite u plenumu. Na prezentacijskom listu bilježite sažeto uvide i promišljanja učenika o analiziranoj priči kako bi bolje mogli vizualizirati i usvojiti naučeno.

Za usmjeravanje diskusije u skupinama – jedan učenik ili učenica neka preuzme ulogu moderatora – ali i nakon toga u plenumu, mogu poslužiti i ova pitanja:

- ☞ Što je glavnog lika navelo i iz čega je crpio snagu za promociju važnosti kulture rodne ravnopravnosti u ozračju partnerstva?
- ☞ S kojim su drugim nepravdama i zločinima bile povezane rodno utemeljene nepravde protiv kojih se borio glavni lik?
- ☞ Koje je konkretne akcije izveo i s kojim se poteškoćama susreo glavni lik boreći za rodno senzibilne odnose u svom društvu?
- ☞ Kakvu poruku odašilje ova priča o odnosu kulture rodne ravnopravnosti u ozračju partnerstva i vjerničke zrelosti, a time i o mogućnosti suradnje religioznih i nereligioznih pri razvoju kulture partnerstva muškarca i žene?
- ☞ Kako analiziranu priču možemo povezati s našim životom, problemom rodne ravnopravnosti u svijetu, ali i u našoj regiji?
- ☞ Poznajete li i neke druge slične likove, nadasve borce i borkinje za rodnu ravnopravnost iz naše zemlje ili vaše lokalne zajednice, ili neka umjetnička djela ili očitovanja uglednika iz svijeta politike, religije, gospodarstva ili sporta koja naglašavaju važnost kulture rodno ravnopravnih odnosa u ozračju partnerstva?
- ☞ Što biste u svom ponašanju mogli promijeniti na tragu analizirane priče, a koje akcije pokrenuti u svom razredu, školi ili lokalnoj zajednici u smjeru razvoja kulture rodno senzibilnih odnosa?

Učenike potaknite na iznošenje konkretnih sugestija o tome kako u razredu prakticirati vrijednost rodne ravnopravnosti. Sugestije možete uobličiti u programske smjernice i pribilježene na plakatu objesiti u razredu.

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao uzora i izvora dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja

3. Dramatizacijom do osnažene spremnosti na kulturu rodno senzibilnih odnosa

Ciljevi: Dramatizacijom situacija iz različitih sfera života učenicima približiti važnost kulture rodne ravnopravnosti u ozračju partnerstva. Na taj način dodatno osnažiti spremnost učenika za rodno senzibilne odnose, počevši od područja školskog života. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor rodno ravnopravnog ponašanja u ozračju partnerstva.

Materijali: Dramatizacijske kartice na koje će učenici zapisati različite scenarije i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Potaknite učenike na razgovor o rodno utemeljenim nepravdama u različitim područjima života. U pogodnom momentu učenike podijelite u skupine. Svaka skupina treba izabrati jedno područje – razred, škola ili školsko dvorište, obitelj ili radno mjesto (ured, tvornica, sveučilište...) – a potom zamisliti situaciju u kojoj se u tom području krši vrijednost ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene. Izmišljenu situaciju trebaju opisati na dramatizacijskoj kartici. Ako je riječ o razredu, to može biti slučaj učenika, koji se ističe ili bavi nečim „ženskim“ (balet, ples...), ili učenice, koja se ističe ili bavi nečim „muškim“ (nogomet, hrvanje...), pa zbog toga nailaze na ismijavanje, omalovažavanje ili maltretiranje učenika, pa čak i nastavnika. Ako je riječ o školi ili školskom dvorištu, to može biti slučaj ismijavanja, omalovažavanja ili maltretiranja učenika ili učenice zbog nekog od segmenata ponašanja koji se ne uklapaju u viziju „muškog“ i „ženskog“ većine: način odijevanja, snalaženje u nekim aktivnostima, društvo u kojem se kreće, izgled, boja glasa, hobiji... Ako je riječ o obitelji, to se može odnositi na podjelu obiteljskih obveza partnera ili napetosti s obzirom na karijeru i obiteljske obveze. Ako je riječ o radnom mjestu, to se može odnositi na razliku u visini plaće uposlenika na istoj poziciji zbog različitog spola ili poteškoćama na koje nezaposleni nailaze pri potrazi za poslom, a koje su vezane uz rodne predrasude.

Učenici u skupinama potom trebaju izabrati dva glumca, koji će odigrati za dotičnu situaciju karakterističnu i kratku scenu. Svi učenici sudjeluju u osmišljavanju te scene, pomažući glumcima da je odigraju na uvjerljiv način. No, osmišljena se scena odigrava dva puta, pri čemu glumci zamjenjuju uloge.

Po okončanju rada u skupinama, učenici se okupljaju u plenumu. Svaka skupina treba predstaviti izmišljenu situaciju i potom dva puta odglumiti za nju karakterističnu scenu. Nakon svake scene slijedi kratka plenumska diskusija u kojoj se možete osvrnuti i na ova pitanja:

- 🌀 O kojoj je rodno utemeljenoj nepravdi riječ?
- 🌀 Kako bi se dotična situacija mogla riješiti na dobro svih u nju upletenih?
- 🌀 Što doprinosi dubokoj ukorijenjenosti rodni predrasuda?
- 🌀 Što bismo trebali poduzeti u svrhu zaštite žrtava rodni predrasuda i što nas u tome nerijetko sprečava?

Zamolite glumce da u plenumu opišu kakve je dojmove i osjećaje u njima izazvala zamjena uloga, a potom učenike potaknite na razmišljanje o tome u kojoj bi nam mjeri logika

4. Osaženje kulture rodne ravnopravnosti i partnerstva studijom pojedinačnih slučajeva

Ciljevi: Studijom pojedinačnih slučajeva učenike upoznati s važnošću kulture rodne ravnopravnosti i partnerstva. Analizom tih slučajeva dodatno osnažiti spremnost učenika za prakticiranje vrijednosti rodne ravnopravnosti i partnerstva, počevši od područja školskog života, ali i sposobnost učenika da blagovremeno detektiraju i izbjegnu rodno utemeljene nepravde i opasnosti ili pruže primjeren savjet vršnjacima izloženim takvim nepravdama i opasnostima. Skrenuti pažnju učenika na nereligiozne i religiozne resurse kao jednako vrijedan i kompatibilan izvor rodno ravnopravnog ponašanja u ozračju partnerstva.

Materijali: Kartice s opisom tri pojedinačna slučaja i diskusijskim pitanjima (Fadilina priča, Rahelina priča, Martina priča), prezentacijski listovi i plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

Aktivnosti: Nakon što se opredijelite hoćete li raditi s jednom, dvije ili tri priče, učenike podijelite u skupine. Svaka skupina treba diskutirati o jednom pojedinačnom slučaju. U svakoj skupini odredite moderatora ili moderatoricu koja se u usmjeravanju diskusije može osloniti i na diskusijska pitanja s kartice s pojedinačnim slučajevima. Svoja promišljanja, uvide i nedoumice svaka skupina treba zabilježiti na prezentacijskom papiru i izabrati učenika ili učenicu koja će rezultate njihovog rada predstaviti u plenumu.

Po okončanju rada u skupinama, učenike okupite u plenumu.

Ukoliko su sve skupine analizirale isti slučaj, prvo dopustite svim skupinama da predstavite rezultate svog rada, a potom kroz diskusiju potaknite učenike da usporede rezultate svog rada i na temelju komparacije upotpune svoje spoznaje i zaključke. Ukoliko su skupine vršile analizu različitih slučajeva, dopustite predstavniku svake skupine prvo da pročita karticu s opisom dotičnog slučaja, a tek potom neka predstavi rezultate rada u skupini. Nakon toga omogućite učenicima iz drugih skupina da postavljaju dodatna pitanja.

Nakon što sve skupine predstavite rezultate svog rada i odgovore na pitanja učenika iz drugih skupina, potaknite učenike na plenumsku diskusiju u kojoj će zajedno pronaći zajednička obilježja svih slučajeva u svim njihovim segmentima: ponašanje žrtve, ponašanje okoline, ponašanje počinitelja... Pokušajte osmisliti zajedničke smjernice za ponašanje u slučaju konfrontacije s takvim situacijama, i to za same žrtve i osobe iz njezine neposredne okoline (roditelje, nastavnike, prijatelje, lokalnu zajednicu...). Smjernice možete objesiti u razredu ili amfiteatru škole.

Pored toga, uz pomoć plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, kao uzora i izvora dodatnih sadržaja, s učenicima možete napraviti izložbu s ciljem poticanja svih aktera školskog života na odrješitije prakticiranje rodno senzibilnih odnosa. Kao izvor motivacije koristite i religiozne i nereligiozne resurse kako bi učenici zapazili njihovu kompatibilnost i dobrodošlo polazište za suradnju religioznih i nereligioznih u razvoju kulture partnerstva muškarca i žene. Izložbu možete predstaviti u različitim razredima ili postaviti u amfiteatru škole.

7. Svjetski etos kao platforma izrade razrednog i školskog etosa

A. Teorijska pozadina

1. Günther Gebhardt, *Svjetski etos za međureligijsko i etičko učenje*, u: Novi Muallim, XVI(2015.)61, str. 78.-83.
2. Sedžida Hadžić, *Pozitivni potencijal svjetskog etosa za odgojno-obrazovne strukture i procese u bosanskohercegovačkom društvu*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos pod školskim krovom – Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 24.-37.
3. Stephan Schlenso, *Svjetski etos kao „pedagoški“ projekt*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 171.-184. (dostupno i na <http://etos.ba/dok/1434892886.pdf>)

B. Motivacija

- *Pravila dobrih odnosa – osmosmjerka*
http://www.smn.hr/katehetski/kateheze/osmosmjerka/osmosmjerka_pravila_ponasanja_vjeronauk.doc

C. Scenariji

1. Od svjetskog do razrednog etosa

Ciljevi: Izradom razrednog etosa učenike potaknuti na samostalno konkretiziranje načela i vrijednosti svjetskog etosa u sferi školskog života. Dobrovoljnim obvezivanjem na razredni etos dodatno osnažiti spremnost učenika na ljudsko mišljenje, djelovanje i postupanje sa svim sudionicima školskog života.

Materijali: Prezentacijski list s osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa, prezentacijski listovi za izradu razrednog etosa, prezentacijski list s oglednim primjerom školskog etosa.

Aktivnosti: Učenike upoznajte s okolnostima i uzrocima nastanka „Deklaracije o svjetskom etosu“, ističući pritom njezinu povezanost i dodirne točke s „Općom deklaracijom o ljudskim pravima“. Oslanjajući se na prezentacijski list s osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa, s učenicima prodiskutirajte načela i vrijednosti svjetskog etosa, potičući učenike da za svako načelo i vrijednost daju po nekoliko primjera iz različitih sfera društvenog života. Nakon toga učenike podijelite u šest skupina. Predmet rada svake skupine treba biti jedno od načela, odnosno jedna od vrijednosti svjetskog etosa. U skupinama učenici trebaju razmijeniti vlastita promišljanja o kontekstualizaciji dotičnog načela ili vrijednosti u vlastitom razredu. Nakon toga, u tri do pet rečenica trebaju formulirati ono za što će se svi zajedno zalagati ili će svi zajedno izbjegavati u razredu s obzirom na dotično načelo ili vrijednost.

Moderatori skupina te formulacije, zapisane na prezentacijskom listu, trebaju predstaviti u plenumu zajedno s analiziranim načelom ili vrijednošću. Učenici iz drugih skupina kritički se osvrću na sročene formulacije. Nadopune i korekcije, oko kojih se svi slože, zapisuju se na prezentacijske listove pojedinih skupina.

Potom se učenici iz plenuma iznova vraćaju u svoje skupine. Pored toga što u svoje sročene formulacije sada trebaju ugraditi plenumske nadopune i korekcije, za svoje načelo ili vrijednost trebaju osmisliti plakat koji će sadržavati poboljšane formulacije vezane uz kontekstualizaciju dotičnog načela ili vrijednosti.

Nakon toga skupine svoje plakate predstavljaju u plenumu. Formulacije, osmišljene u svrhu konkretizacije načela i vrijednosti svjetskog etosa, čine etos razreda. Etos svog razreda učenici mogu kritički usporediti s oglednim primjerom školskog etosa, a potom ga prepisati na zasebni prezentacijski list i objesiti u razredu. To mogu učiniti i s plakatima. Povremeno, a naročito u kriznim situacijama, trebaju se podsjetiti onoga na što su se svi obvezali.

Moguće je organizirati i školsko takmičenje razrednih etosa. Na toj se pozadini potom može izraditi školski etos. U tom smislu kao orijentir može poslužiti ogledni primjer školskog etosa.

2. Razredna pravila

Ciljevi: Produbiti svijest učenika o važnosti poštivanja načela i vrijednosti svjetskog etosa u razredu. Ukazati učenicima na njihova prava, ali i obveze, s obzirom na očuvanje i razvoj ljudskog ozračja u razredu, a time i u školi. Na taj način dodatno osnažiti spremnost učenika na ljudsko mišljenje, djelovanje i postupanje sa svima sudionicima školskog života.

Materijali: Prezentacijski listovi i flomasteri, prezentacijski list s „Osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa“, prezentacijski listovi s oglednim primjerima „Razrednih pravila“, „Očekivanjima učenika od nastavnika“ i „Što je učenik za nas?“.

Aktivnosti: Potaknite učenike na razgovor o važnosti poštivanja načela i vrijednosti svjetskog etosa kao preduvjeta očuvanja i razvoja ljudskog ozračja u razredu, a time i u školi. Zamolite učenike da bez straha izlože negativna i pozitivna iskustva iz područja odnosa učenici – učenici i odnosa učenici – nastavnici.

U pogodnom trenutku učenike podijelite u dvije skupine. Prva skupina bi trebala propitati vršnjačke odnose u razredu (učenici – učenici) i na temelju toga izraditi „Razredna pravila“. U prvih pet razrednih pravila trebala bi biti definirana prava učenika, a u narednih pet dužnosti učenika. Razredna pravila treba zapisati na prezentacijskom papiru koji će moderator skupine predstaviti u plenumu.

Druga bi skupina trebala propitati očekivanja učenika od nastavnika i na temelju toga definirati deset očekivanja. Formulirana očekivanja od nastavnika treba zapisati na prezentacijski papir koji će moderator skupine predstaviti u plenumu.

Za to vrijeme nastavnik ili nastavnica treba propitati svoj odnos prema učenicima i u deset točaka definirati što za njega ili za nju znače učenici. Formulirana značenja treba zapisati na prezentacijski papir i predstaviti u plenumu.

Tijekom plenumske rasprave dobivene rezultate rada u skupinama („Razredna pravila“ i „Očekivanja učenika od nastavnika“) treba kritički propitati i, ukoliko se ukaže potreba za to, nadopuniti ili korigirati. U svakom slučaju, završna verzija treba biti plod zajedničkog rada i suglasnosti svih učenika. U plenumu učenici iznose svoje dojmove i o rezultatu rada nastavnika ili nastavnice („Što za mene znače učenici?“).

Konačnu verziju „Razrednih pravila“, „Očekivanja učenika od nastavnika“ i „Što za mene znače učenici?“, koje možete objesiti na vidnom mjestu u razredu, usporedite s osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa, koristeći se pritom njima posvećenim prezentacijskim papirom, i oglednim primjerima „Razrednih pravila“, „Očekivanjima učenika od nastavnika“ i „Što je učenik za nas?“.

3. Vizija svijeta u kojem bi svjetski etos u cijelosti bio realiziran

Ciljevi: Vježbom zamišljanja potaknuti učenike na dodatno upoznavanje s koncepcijom svjetskog etosa (uzroci nastanka, ciljevi i primjene). Na taj način dodatno osnažiti spremnost učenika na mišljenje, djelovanje i postupanje u skladu s načelima i vrijednostima svjetskog etosa, počevši od sfere školskog života.

Materijali: Prezentacijski list s „Osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa“, prezentacijski listovi za izradu plakata i četiri plakata iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, i to „Poštuj život!“, „Postupaj pravедno i pošteno!“, „Govori i djeluj istinoljubivo!“ i „Poštujte i ljubite jedni druge!“.

Aktivnosti: Učenike upoznajte s okolnostima i uzrocima nastanka „Deklaracije o svjetskom etosu“, ističući pritom njezinu povezanost i dotirne točke s „Općom deklaracijom o ljudskim pravima“. Oslanjajući se na prezentacijski list s osnovnim načelima i vrijednostima svjetskog etosa, prodiskutirajte s učenicima dotična načela i vrijednosti kako bi uočili povezanost globalnih problema s njihovim nepoštivanjem.

Neka navedu makar po jedna globalni problem iznikao iz nepoštivanja načela ili vrijednosti svjetskog etosa. U tu se svrhu možete koristiti plakatima iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“ naslovljenim „Poštuj život!“, „Postupaj pravédno i pošteno!“, „Govori i djeluj istinoljubivo!“ i „Poštujte i ljubite jedni druge!“.

Nakon toga učenike podijelite u šest skupina. Svaka skupina treba analizirati jedno načelo, odnosno jednu vrijednost svjetskog etosa, tragajući za odgovorom na pitanje kako bi svijet izgledao kad bi svi ljudi dotično načelo ili vrijednost u cijelosti poštovali.

Potom trebaju izraditi plakat koji bi na uvjerljiv način posredovao njihovu viziju tog svijeta. Skupine u plenumu predstavljaju i obrazlažu svoje plakate. Učenici trebaju uvidjeti do kojih bi promjena došlo u svijetu kad bi svi ljudi poštovali načela i vrijednosti svjetskog etosa. Razgovarajte s učenicima o tome što za njih osobno znači ta vizija, a što bi mogla značiti za druge ljude. Plakate možete objesiti u razredu ili u amfiteatru škole.

Cjelokupna se vježba može izvesti i tako da ne bude riječ o viziji svijeta, nego o viziji škole u kojoj bi svi poštovali načela i vrijednosti svjetskog etosa. I u tom slučaju plakate možete objesiti u razredu ili amfiteatru škole.

8. Dijalog religija: nužan prilog svjetskom miru i blagostanju

A. Teorijska pozadina

1. Günther Gebhardt, *Svjetski etos kao izazov za društveni i međureligijski dijalog*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 192.-206. (dostupno i na <http://etos.ba/dok/1435082344.pdf>)
2. Dennis Gira, *S onu stranu tolerancije: Susret religija*, AGM, Zagreb, 2008.
3. Gwenolé Jeusset, *Sveti Franjo i sultan, Svjetlo riječi*, Sarajevo & Zagreb, 2008.
4. Alen Kristić, *Projekt svjetskog etosa: Mogući okvir, smjerokaz i sadržaj međureligijskog dijaloga u BiH*, u: Alen Kristić (ur.), *Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjene*, TPO Fondacija, Sarajevo, 2014., str. 240.-252. (dostupno i na <http://etos.ba/dok/1435081884.pdf>)
5. Karl-Josef Kuschel, *Židovi, kršćani, muslimani: Podrijetlo i budućnost*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2011.

B. Motivacija

- *Natjecanje u dobru*, Kur'an V, 48
- Raimon Panikkar, *Blaženstva međureligijskog dijaloga*

C. Scenariji

1. Kviz o svjetskim religijama

Ciljevi: Kvizom o svjetskim religijama učenike upoznati s temeljenim činjenicama o svjetskim religijama. Potaknuti učenike na zapažanje strukturalne sličnosti svjetskih religija s naglaskom na njihovoj srodnosti u području etičkog kao osnovice dijaloga i suradnje religija oko humanijeg svijeta. Skrenuti pažnju učenika na to da je dijalog religija ulomak općedruštvenog dijaloga, čije polazište pruža etička srodnost religioznih i nereligioznih etičkih resursa. Na taj način u učenicima dodatno osnažiti vrijednosti i kompetencije nužne za općedruštveni dijalog i dijalog religija.

Materijali: Plakati iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“, papiri u obliku kvadrata za zapisivanje pitanja o svjetskim religijama i prezentacijski papir s tabelom za svrstavanje prikupljenih činjenica o svjetskim religijama.

Aktivnosti: U razredu postavite plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Učenike podijelite u skupine. Svaka skupina treba prikupiti što više činjenica o svjetskim religijama prikazanim na plakatima. Izdvojene činjenice treba preformulirati u jednostavna pitanja i pribilježiti na papire u obliku kvadrata. Ponudite učenicima nekoliko primjera: Glavni simbol kršćanstva je križ – Koji je glavni simbol kršćanstva? ili Sveti spis islama je Kur'an – Kako se zove sveti spis islama?

Nakon formulacije pitanja može započeti kviz. Kviz se može realizirati na više načina. Ulogu voditelja kviza može preuzeti nastavnik ili nastavnica, pa učenicima postavljati pitanja. Papire s pitanjima možete zalijepiti na školsku ploču tako da prazna strana, na koju ćete zapisati redne brojeve, bude okrenuta prema učenicima. Učenike podijelite u jednu, dvije ili tri skupine. Naizmjenično neka biraju brojeve i odgovaraju na izvučena pitanja. Nastavnik, odnosno nastavnica i u ovom slučaju može preuzeti ulogu moderatora.

Po okončanju kviza u plenumu potaknite učenike na razgovor o svjetskim religijama s naglaskom na činjenicama koje su tek upoznali, a potom o onom što posjeduje svaka religija (vrijeme nastanka, zapovijedi, broj pristaša, simboli, utemeljitelji, molitvena mjesta, blagdani, spisi...). Potom im pokažite prezentacijski list s tabelom za svrstavanje prikupljenih činjenica o svjetskim religijama i zamolite ih da zajedno popune tabelu. Ukoliko bude potrebno, učenici se iznova mogu referirati na plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“.

U narednoj fazi usredotočite pažnju učenika na etičke smjernice svjetskih religija kako bi zapazili srodnost religija u području etičkog. U tu svrhu s učenicima možete propitati jedno po jedno područje ljudskih odnosa (prema sebi, drugima – strancima, slabima, roditeljima, autoritetima, ljudima druge vjere, prirodi, Bogu...), referirajući se iznova na plakate iz izložbe „Svjetske religije – svjetski mir – svjetski etos“. Kao definitivni pokazatelj etičke srodnosti religije može poslužiti plakat „Zlatno pravilo' u svjetskim religijama“.

U plenumu s učenicima razmotrite posljedice etičke srodnosti religija za dijalog i suradnju religija oko humanizacije svijeta. Nakon toga podsjetite učenike da je dijalog religija ulomak općedruštvenog dijaloga čije polazište pruža etička srodnost religioznih i nereligioznih

2. Kreposti međureligijskog dijaloga

Ciljevi: Kroz prizmu kreposti međureligijskog dijaloga učenike upoznati s duhovnim pretpostavkama i kompetencijama dijaloga religija. Osnažiti uvjerenje učenika da je dijalog religija bitna sastavnica zrelog življenja vlastite vjere. Skrenuti pažnju učenika na to da je dijalog religija ulomak općedruštvenog dijaloga koji počiva na sličnim pretpostavkama i iziskuje slične kompetencije kao i dijalog religija. Na taj način u učenicima dodatno osnažiti vrijednosti i kompetencije nužne za općedruštveni dijalog i dijalog religija.

Materijali: Sedam papira u obliku kvadrata s opisom kreposti međureligijskog dijaloga i prezentacijski papir s „Dekalogom za dijalog različitih religija i svjetonazora“ Leonarda Swidlera.

Aktivnosti: Na školsku ploču ili pod učionice postavite sedam papira s opisom po jedne kreposti međureligijskog dijaloga, ali tako da prazna strana bude okrenuta prema učenicima. Ukoliko je potrebno, dotične opise prilagodite uzrastu učenika bez narušavanja temeljne poruke.

Učenike podijelite u sedam skupina. Svaka skupina treba izabrati jedan papir i pažljivo pročitati njegov sadržaj. Zajedničkim razgovorom učenici trebaju produbiti razumijevanje dotične kreposti i osmisliti način na koji će je predstaviti u plenumu. U tu se svrhu mogu izraditi plakati, kratki igrokaz ili video klip, uraditi dramatizacija kratke priče iz života utemeljitelja neke religije, nekog sveca ili svetice, nekog religioznog uglednika ili uglednice (sufija ili sufije...), ili neke priče odnosno citata iz svetog spisa neke religije. Kontekstualizacija dotične kreposti u neposredni svijet života učenika (obitelj, škola ili lokalna zajednica) je iznimno dobrodošla!

Po okončanju rada u skupinama, učenike okupite u plenumu. Nakon predstavljanja rada svake skupine treba uslijediti plenumska diskusija o predstavljenoj kreposti. Po završetku svih predstavljanja potaknite učenike na diskusiju o tome kojim bi redom kreposti trebalo poredati i o važnosti dijaloga religija za suvremeni svijet i našu domovinu.

U pogodnom momentu skrenite pažnju učenika na to da je dijalog religija ulomak općedruštvenog dijaloga na kojem počiva svako društvo. Nakon toga pred njima otkrijte prezentacijski papir s „Dekalogom za dijalog različitih religija i svjetonazora“ Leonarda Swidlera.

Plenumskom analizom „Dekaloga“ i zamjećivanjem njegovih dodirnih točaka s krepostima međureligijskog dijaloga pomozite učenicima razabrati da općedruštveni dijalog i dijalog religija kao komplementarne zbilje počivaju na sličnim pretpostavkama i iziskuju slične kompetencije.

3. Priča za dušu

Ciljevi: Pričom dodatno osnažiti uvjerenje učenika da je dijalog religija bitna sastavnica zrelog življenja vlastite vjere. Približiti učenicima dobrobiti dijaloga religija za same religije i društvo općenito. Uzorima iz priče u učenicima dodatno osnažiti vrijednosti i kompetencije nužne za općedruštveni dijalog i dijalog religija.

Materijali: Markeri, „Priča o jednom zagrljaju iz 1219.“ i prezentacijski papir s „Franjevačkim dekalogom za dijalog“.

Aktivnosti: Ukoliko je potrebno zbog uzrasta učenika ili vremenskog faktora, sačinite skraćenu verziju „Priče o jednom zagrljaju iz 1219.“, ali tako da njezina temeljna poruka ostane neokrnjena.

Učenike razvrstajte u nekoliko skupina. Pozovite učenike da u svojoj skupini pročitaju priču i razgovaraju o njezinoj poruci. Pored toga, svaka skupina treba izabrati predstavnika ili predstavnicu koja će u plenumu predstaviti rezultate njihovog rada. Ukoliko je moguće, svaka skupina može dramatizirati dio priče za koji smatra da je naročito dojmljiv. U plenumu svaka skupina treba predstaviti rezultate svog rada i igrokaz kao uvod u zajedničku plenumsku raspravu. U svrhu vizualizacije i sumiranja učeničkih promišljanja možete koristiti školsku ploču. Kao osnova za plenumski razgovor, ali razgovor u skupinama mogu poslužiti i ova pitanja:

- 🍃 Što te se naročito dojmilo kod glavnih protagonista priče?
- 🍃 Što je potaknulo sv. Franju da napusti „svoje“, koje je strahove morao prevladati i u čemu se sastojalo njegovo glavno otkriće kad je dospio kod „neprijatelja“?
- 🍃 Što je Sultana potaknulo kod Franje da ga sasluša i u čemu se sastojalo njegovo glavno otkriće u vremenu provedenom sa Franjom?
- 🍃 U čemu se sastojalo istinsko obraćenje Franje i Sultana?
- 🍃 Čemu nas poučava ova priča i koje je njezino značenje za suvremeni svijet, počevši od naše domovine?
- 🍃 Koje sposobnosti moraju krasiti protagoniste dijaloga religija u svjetlu priče o Franji i Sultanu?

Pri koncu plenumske rasprave, pred učenicima otkrijte „Franjevački dekalog za dijalog“. Analizirajući zajedno njegove sastavnice u svjetlu priče o Franji i Sultanu, produbite uvide učenika o važnosti dijaloga religija i njegovim pretpostavkama.

Polazeći od mogućih efekata susreta Franje i Sultana na društvo u cjelini – nekoć i danas – podsjetite učenike na to da je dijalog religija ulomak općedruštvenog dijaloga koji počiva na sličnim pretpostavkama i iziskuje slične kompetencije kao i dijalog religija.

Razmatranje možete završiti meditativnim čitanjem Rumijeveg promišljanja „Različiti putovi, a jedan cilj“.

„Tebe se pita!“

Etičko ponašanje u svakidašnjici*

Julia Willke

S njemačkog preveo i adaptirao Alen Kristić

Svi smo to već doživjeli: Situacije u kojima se drugi ljute, u kojima se o drugima laže ili čak napada. Situacije koje nas dovode u moralni škripac. I što tada činimo?

Nažalost, rijetko postoji samo jedan ispravan i jedan pogrešan put. U većini slučajeva postoji više načina na koje možemo reagirati. Uz pomoć ovog „testa“ možete razviti osjećaj za teške situacije i naučiti kako bolje procijeniti samog sebe i druge.

Na ovom smo mjestu za vas izabrali nekoliko prijepornih situacija iz svakodnevnog života u kojima ćete se konfrontirati s etički dvojbena ponašanjem drugih. Razmislite o tome kako biste vi postupili i ne dopustite se iznenaditi odgovorima.

Upute za učiteljice i učitelje:

1. Omogućite učenicama i učenicima da u skupinama diskutiraju o izabranim prijepornim situacijama. Učenice i učenici trebaju se upitati: Kako bih ja postupio i zašto? Koje prednosti, odnosno nedostatke posjeduje izabrani način reagiranja? Koje su posljedice izabrane reakcije za druge sudionike dotične situacije? Mogu li preuzeti odgovornost za njih? Nakon radne faze
2. Učenice i učenici trebaju izvijestiti o vlastitim doživljajima u području etički prijepornih situacija u svakodnevnom životu i (eventualno u skupinama) razmisliti o različitim načinima reagiranja.
3. Omogućite učenicima i učenicama da izabrane prijeporne situacije odglume. O rezultatima glume diskutirajte u plenumu: Jesam li sličnu situaciju već doživio? Kako sam reagirao? Kako su na to reagirali drugi? Kako ono što sam doživio tijekom glume mogu primijeniti na svakodnevni život?
4. Učenice i učenici trebaju formulirati vlastite prijeporne scenarije u ispod predloženoj formi (opis situacije, eventualno crtež i po mogućnosti pet različitih načina reagiranja i potom „ocjenu“ pet navedenih načina reagiranja).

u skupinama svaka skupina predstavlja svoju prijepornu situaciju i svi članovi skupine kratko pojašnjavaju zašto su se opredijelili za dotičnu reakciju.

* http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-104-clique.php

„Skidanje“

Na putu od škole kući ugledaš skupinu tri vršnjaka koji su jednog učenika nižeg razreda stjerali u kut i „skidaju“ ga, odnosno uz prijetnju silom zahtijevaju da im da svoje nove markirane patike.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Okrenut ću glavu i krenuti dalje...

Otići ću tamo i zahtijevati od te trojice da...

Krenut ću dalje, ali ću...

Zaustavit ću prolaznika i...

Ne znam što bih trebao učiniti...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-101-abziehen.php

Huligani iz susjedstva

U susjedstvu žive dva brata koji su pravi huligani. Ljute stare dame tako što ih uznemiravaju zvonjenjem na vrata. Muče susjedove mačke. Piskaraju po zidovima. Kasno u noć prave buku. Tuku slabiju djecu.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Neću učiniti ništa...

Njima dvojici ću reći...

Što bih trebao učiniti kad...

Otići ću roditeljima...

Raspitat ću se u susjedstvu...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-102-nachbarschaft.php

Lopov sa školskog odmora

Za vrijeme školskog odmora u učionici je živahna atmosfera. Učenici i učenice razgovaraju. Neki na brzinu dovršavaju domaću zadaću. U jednom trenutku opaziš kako jedan učenik koristi vrevu. Poseže za torbom drugog učenika i izvlači mobitel koji nestaje u džepu njegovih hlača.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Ponašat ću se kao da nisam ništa primijetio...

Neugodno mi je, ali...

Nisam siguran...

Smatram da je to vrlo sumnjivo...

Sve to smatram prilično smiješnim....

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-103-pausendieb.php

Klika: Jesi li unutra ili van?

U tvojoj klici nalazi se djevojčica, Kim, koja klici još uvijek skroz ne pripada. No prihvaćena je zato što se od nje mogu prepisivati domaće zadaće, jer svima nosi vrećice za tjelesni odgoj u gimnastičku dvoranu i obavlja slične „usluge“.

Danas za vrijeme ručka Ines iz vaše klike zahtijeva od Kim da svima plati ručak. Ona to u prvi mah ne želi, ali Ines pojašnjava da u tom slučaju Kim neće pripadati klici. Na koncu Kim svima plaća ručak.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Pa svejedno mi je...

Osjećam se nelagodno...

Smatram da to nije u redu...

Pomalo sam šokirana...

Stidim se...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-104-clique.php

Podnosi li prijateljstvo laži?

Znaš da Anton, jedan od tvojih prijatelja, pokraj školskog dvorišta prodaje marihuanu. Učitelj načuje o tome i prijeti ozbiljnim posljedicama. Tijekom potrage za krivcem ravnatelj škole ispituje i tebe!

Kako ćeš reagirati i zašto?

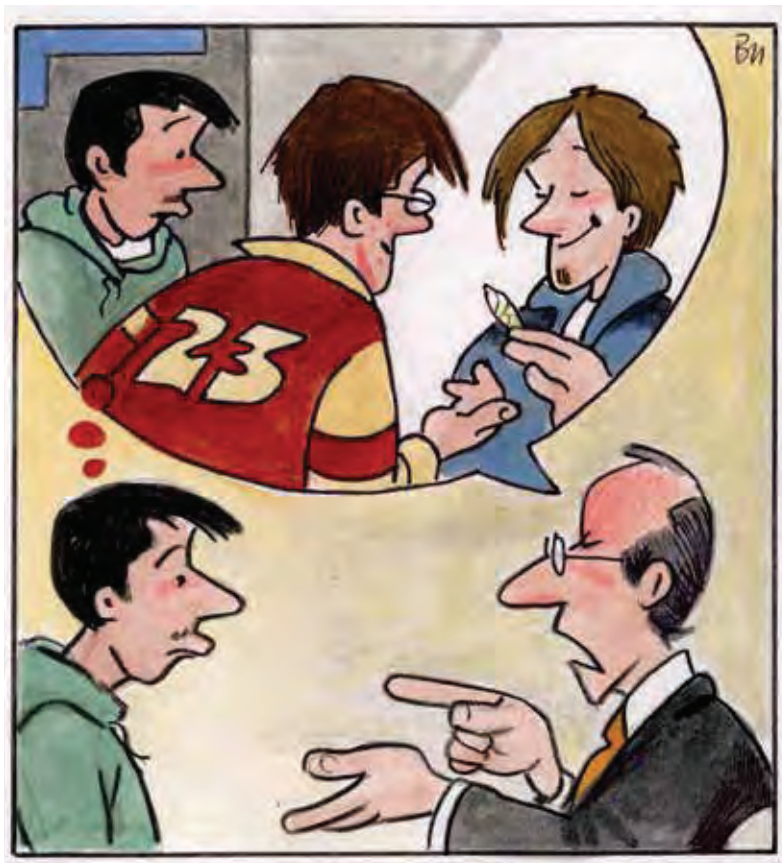
Tvrdit ću da o tome ne znam ništa...

Reći ću da...

Tvrdit ću...

Izbjeći ću svjedočanstvo o tome da...

Pravit ću se da...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-105-kleine-luegen.php

Sreća ili prijevara

Predstoji važan test iz predmeta kojeg se najviše bojiš. Tvoj poznanik iz višeg razreda kod tog je učitelja na tu istu temu napisao vrlo dobar rad i nudi ti svoja rješenja. Kod tog je učitelja vrlo vjerojatno da će veći dio testa biti jednak. Svi su tvoji prijatelji loši u tom predmetu.

Kako ćeš reagirati i zašto?

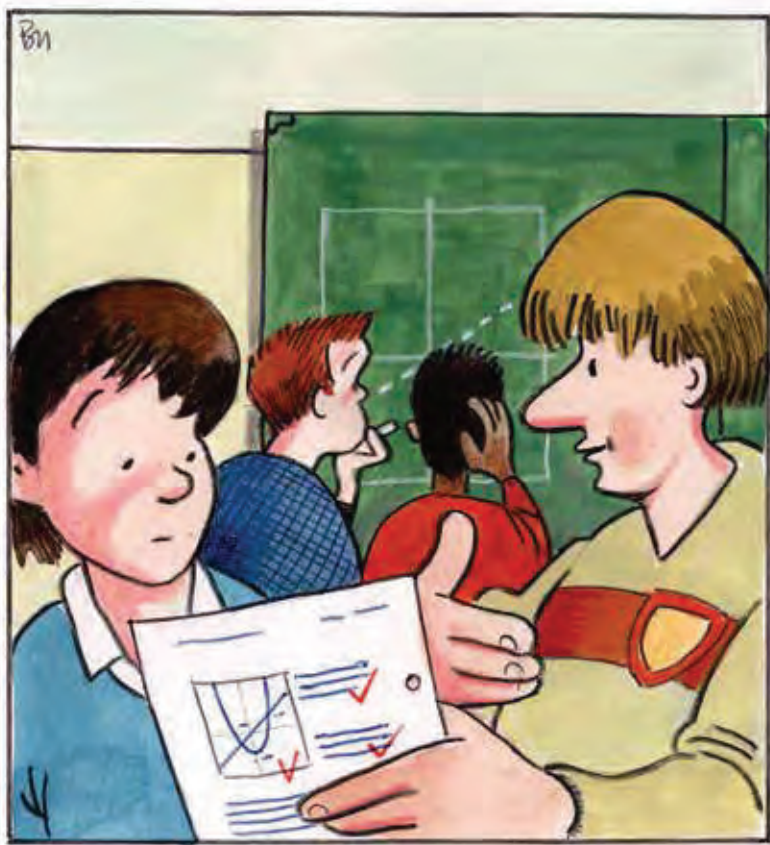
Rasterećen sam i...

Radujem se...

Rasterećen sam, prihvaćam ponudu i...

To je veoma primamljivo...

Ne prihvaćam to...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-106-glueck-oder-betrug.php

Prirodne znanosti nisu za djevojčice!

Tvoj učitelj kemije rado se služi poslovicama poput ove: „Teflon: dječaci ga poznaju preko raketa, a djevojčice preko tava!“ Tijekom školskih sati kemije djevojčice ne uzima ozbiljno u obzir, pa se nastava praktično odvija samo s dječacima. Nedavno je jedna djevojčica postavila pitanje jer nešto nije razumjela. Na to se nastavnik nacerio i rekao: „Glupo pitanje. Baš tipično ženski. Prirodne znanosti naprosto nisu za vas!“ Neki se u razredu smiju, a djevojčica se našla u neprilici.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Smatram da to nije ispravno....

Smatram da je to zapravo smiješno...

Smatram to posve bijednim...

Bijesan sam...

Osjećam se nelagodno...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-107-naturwissenschaft.php

Nije to onako kako misliš!

Ruth, jedna tvoja dobra prijateljica, već je više od jedne godine skupa s jednim dečkom. Tijekom vikenda Ruth putuje izvan grada. Tijekom jednog partija ugledaš kako njezin dečko grli drugu djevojčicu.

Kako ćeš reagirati i zašto?

Ruth neću ništa reći...

Smatram to prilično strašnim...

Smjesta ću nazvati Ruth...

Prići ću njezinom dečku...

Smatram to doista odvratnim...

Izvor: http://www.global-ethic-now.de/gen-deu/0e_weltethos-im-alltag/0e-02-du-bist-gefragt/0e-02-108-es-ist-nicht-so.php

DODATAK

Deklaracija o svjetskom etosu

Parlament svjetskih religija

S njemačkog preveo Alen Kristić

Uvod¹

Svijet se nalazi u agoniji. Ta agonija u tolikoj mjeri sve zahvaća i opterećuje da se osjećamo izazvanim izričito spomenuti oblike u kojima se javlja kako bi dubina naše zabrinutosti mogla postati jasna.

Mir nam izmiče. Planet se razara. Susjedi žive u strahu jedni od drugih. Žene i muškarci se uzajamno odalečuju.

To je užasno!

Osuđujemo zloupotrebu ekosistema naše Zemlje.

Osuđujemo siromaštvo koje guši životne mogućnosti, glad koja oslabljuje ljudsko tijelo, gospodarske nejednakosti koje prijetu uništenjem tako mnogo obitelji.

Osuđujemo društvene poremećaje kojim su izručeni mnogi narodi: nepoštivanje pravde koje građane potiskuje na rub društva, anarhiju koja se uvlači u naše zajednice, besmisleno umiranje djece uslijed nasilja. Naročito osuđujemo agresiju i mržnju u ime religije.

Ta agonija nije nužna.

Nije nužna jer već postoji temelj za etos. Taj etos pruža mogućnost za bolji individualni i globalni poredak, udaljavajući ljude od očajanja, a društvo od kaosa.

Mi smo žene i muškarci koji preuzimaju odgovornost za zapovijedi i praksu svjetskih religija:

Tvrdimo da se u učenjima religija nalazi zajednički fond temeljnih vrijednosti i da one tvore temelj svjetskog etosa.

Tvrdimo da je ta istina već poznata, ali je moramo još živjeti u svom srcu i u svom djelovanju.

Tvrdimo da postoje neopozive i bezuvjetne norme za sva područja života, za obitelji i zajednice, za rase, nacije i religije.

Već postoje prastare smjernice za ljudsko ponašanje koje možemo naći u učenjima svjetskih religija, a koje predstavljaju uvjet održivog svjetskog poretka.

Proglašavamo:

Ovisni smo jedni o drugima. Svatko od nas ovisi o dobrobiti cjeline. Iz tog razloga poštujemo zajedništvo živih bića – ljudi, životinja i biljaka – i brinemo se za očuvanje Zemlje, zraka, vode i tla.

Za sve ono što činimo snosimo individualnu odgovornost. Svi naši izbori, postupci i propusti uzrokuju posljedice.

S drugima trebamo postupati onako kako želimo da drugi postupaju s nama.

¹ Tekst pod naslovom „Uvod“ sastavilo je uredničko vijeće „Koncila“ Parlamenta svjetskih religija u Chicagu na temelju Deklaracije koja je sastavljena u Tübingenu i koja se u nastavku nalazi pod naslovom „Načela svjetskog etosa“. Zadaća uvoda bila je pružiti sažetak Deklaracije u publicističke svrhe.

Obvezujemo se na poštivanje života i dostojanstva, individualnosti i različitosti kako bi se sa svakom osobom postupalo ljudski – i to bez iznimke.

Moramo se vježbati u strpljivosti i susretljivosti. Moramo biti kadri opraštati dok učimo učiti od prošlosti, ali ne dopuštajući da ostanemo zatočenici sjećanja prožetih mržnjom. Dok svoja srca otvaramo jedni za druge, moramo pokopati naša usko-grudna prepiranja, prakticirajući na taj način kulturu solidarnosti i uzajamne povezanosti.

Ljudski rod smatramo svojom obitelji. Moramo nastojati biti ljubazni i velikodušni. Ne smijemo živjeti samo za sebe, nego moramo služiti i drugima, ne zaboravljajući nikada djecu, stare, siromašne, patnike, invalide, izbjeglice i osamljene. Nikoga nikad ne smijemo smatrati građaninom drugog reda ili s njim postupati u tom smislu ili ga u tom smislu izrabljivati na bilo koji način. Među ženama i muškarcima trebalo bi vladati ravnopravno partnerstvo. Nipošto ne smi smijemo provoditi seksualni nemoral. Moramo napustiti sve oblike dominacije i zloupotrebe.

Obvezujemo se na kulturu nenasilja, poštivanja, pravde i mira. Nećemo izrabljivati, nanositi štetu i mučiti druge ljude, nadasve ne ubijati. Odričemo se nasilja kao sredstva za dokidanje razlika.

Moramo težiti za pravednim društvenim i ekonomskim poretkom u sklopu kojeg će svatko dobiti jednake šanse za postizanje punog dometa svojih mogućnosti kao ljudsko biće.

Moramo govoriti i djelovati u ozračju istinoljubivosti i suosjećanja tako što ćemo se prema svima ponašati pošteno i izbjegavati predrasude i mržnju. Štoviše, moramo prevladati vladavinu žudnje za vlašću, prestižem, novcem i trošenjem da bismo stvorili pravedan i miroljubiv svijet.

Zemlja se ne može promijeniti nabolje ako se prije toga ne promijeni svijest pojedinaca. Obećajmo da ćemo razvijati svoju sposobnost zapažanja tako što ćemo svoj duh disciplinirati pomoću meditacije, molitve ili pozitivnog mišljenja. Bez rizika i bez spremnosti na žrtvu neće moći doći do temeljne promjene naše situacije.

Iz tog se razloga obvezujemo na ovaj svjetski etos, na uzajamno poštovanje i na životne forme koje su prihvatljive društvu, koje podupiru mir i koje su miroljubivo nastrojene spram prirode.

Pozivamo sve ljude, bez obzira na to jesu li religiozni ili ne, da to isto čine!

Načela svjetskog etosa

Naš svijet prolazi kroz temeljnu krizu: krizu svjetskog gospodarstva, svjetske ekologije i svjetske politike. Ljudi se posvuda žale na odsutnost velike vizije, na užasavajuću gomilu neriješenih problema, na političku paraliziranost, na osrednje političko vodstvo bez uvida u sadašnjost i brige za budućnost, općenito na premalo smisla za opće dobro. Odveć starih odgovora na nove izazove.

Stotine milijuna ljudi na našem planetu sve više pati zbog nezaposlenosti, siromaštva, gladi i razaranja obitelji. Iznova nestaje nada u trajni mir među narodima. Napetosti između spolova i generacija dosegle su zabrinjavajuće razmjere. Djeca umiru, ubijaju i bivaju ubijana. Korupcijske afere u politici i gospodarstvu potresaju sve veći broj država. U našim je gradovima sve teže

ostvariti miroljubiv suživot zbog socijalnih, rasnih i etničkih sukoba, zloupotrebe droga, organiziranog kriminala, pa i anarhije. Čak i susjedi često žive u strahu jedni od drugih. Nastavlja se bezobzirna pljačka našeg planeta. Prijeti nam slom ekosistema.

Uvijek iznova primjećujemo kako na nemalo mjesta u svijetu poglavari i pristasaše religija raspiruju agresiju, fanatizam, mržnju i ksenofobiju, pa čak i to da nadahnjuju i legitimiraju nasilne i krvave sukobe. Religija se često zlopotrebljava za puke ciljeve politike moći, uključujući i rat. To nas ispunja zgražanjem.

Osuđujemo sve te razvoje i izjavljujemo da to ne smije biti tako. Već postoji etos koji je u stanju suprotstaviti se tim zlokočnim globalnim razvojem. Taj etos doduše ne pruža izravna rješenja za sve te neizmjerne svjetske probleme, no zato pruža moralni temelj za bolji osobni i globalni poredak,

viziju koja je u stanju žene i muškarce odvesti s onu stranu očajanja i spremnosti na nasilje, a društvo s onu stranu kaosa.

Mi smo muškarci i žene koji preuzimaju odgovornost za zapovijedi i praksu svjetskih religija. Tvrdimo da već postoji konsenzus među religijama koji može tvoriti osnovicu za svjetski etos: minimalni temeljni konsenzus s obzirom na obvezujuće vrijednosti, neopoziva mjerila i temeljne moralne stavove.

I. Nema novog svjetskog poretka bez svjetskog etosa

Iz tog se razloga mi, muškarci i žene iz različitih religija i regija ove Zemlje, obraćamo svim ljudima, religioznim i nereligioznim. Želimo izraziti naše zajedničko uvjerenje:

Svi smo mi odgovorni za bolji svjetski poredak.

Bezuvjetno je naloženo da se zauzimamo za ljudska prava, za slobodu, pravdu, mir i očuvanje Zemlje.

Naše vrlo različite religijske i kulturne tradicije ne smiju nas priječiti u tome da se zajednički aktivno angažiramo protiv svih oblika nečovječnosti, a za više ljudskosti. Načela, koja izriče ova Deklaracija, mogu podupirati svi ljudi s etičkim uvjerenjima, neovisno o tome jesu li ta uvjerenja utemeljena religiozno ili ne.

No, mi kao religiozno i duhovno usmjereni ljudi, koji svoj život temelje na Posljednjoj Zbilji i iz nje crpimo duhovnu snagu i nadu putem povjerenja, za vrijeme molitve ili meditacije, uz pomoć riječi ili šutnjom, na posve smo izniman način odgovorni za dobrobit cjelokupnog čovječanstva i brigu za planet Zemlju.

Ne smatramo se boljima od drugih ljudi, no vjerujemo u to da nam je prastara mudrost naših religija u stanju pokazati i putove u budućnost.

Nakon dva svjetska rata i okončanja hladnog rata, poslije sloma nacizma i fašizma, nakon potresanja temelja komunizma i kolonijalizma, čovječanstvo je zakoračilo u novo razdoblje svoje povijesti. Čovječanstvo danas posjeduje dostatno ekonomskih, kulturnih i duhovnih resursa za uspostavu boljeg svjetskog poretka. No, stare i nove etničke, nacionalne, socijalne, ekonomske i religiozne napetosti predstavljaju prijetnju za miroljubivu izgradnju boljeg svijeta. Naše je vrijeme doduše doživjelo veći znanstveni i tehnički

napredak nego bilo kad do sada, a usprkos tome nalazimo se pred činjenicom da globalno siromaštvo, glad, umiranje djece, nezaposlenost, osiromašenje i razaranja prirode nisu umanjeni, nego su čak u porastu. Mnogim narodima prijete gospodarski slom, socijalna razgradnja, politička marginalizacija, ekološka katastrofa i nacionalna propast.

U takvoj dramatičnoj svjetskoj situaciji čovječanstvo ne treba samo političke programe i akcije. Potrebna mu je vizija miroljubivog suživota naroda, etničkih i etičkih skupina i religija s obzirom na zajedničku odgovornost za naš planet Zemlju. Vizija počiva na nadanjima, na ciljevima, idealima i mjerilima. A mnogi ljudi posvuda u svijetu ostaju bez toga. No, unatoč tome uvjereni smo u ovo: Usprkos njihovoj zlouporabi i čestim zakazanjima kroz povijest, upravo su religije odgovorne za to da takva nadanja, ideale i mjerila možemo čuvati, utemeljivati i živjeti. To naročito vrijedi za političko tijelo države: Nužna su jamstva za slobodu savjesti i religijsku slobodu, no ona ne nadomještaju obvezujuće vrijednosti, uvjerenja i norme, koje vrijede za sve ljude, bez obzira na njihovo društveno porijeklo, spol, boju kože, jezik ili religiju.

Uvjereni smo u temeljno jedinstvo ljudske obitelji na našem planetu Zemlji. Iz tog razloga podsjećamo na „Opću deklaraciju o ljudskim pravima“ koju su Ujedinjeni narodi usvojili 1948. Ono što je ona svečano proglasila na razini prava, to na ovom mjestu želimo potvrditi i produbiti polazeći od etosa. Riječ je o posvemašnjem ostvarenju neraspodivnosti ljudske osobe, o neotuđivoj slobodi, o načelnoj jednakosti svih ljudi, o nužnoj solidarnosti i uzajamnoj ovisnosti svih ljudi.

Na temelju osobnih životnih iskustava i tegobne povijesti našeg planeta naučili

smo da se isključivo zakonima, propisima i sporazumima ne može stvoriti, pa čak niti nametnuti novi svjetski poredak; da ostvarenje mira, pravde i očuvanje Zemlje ovisi o ljudskoj spoznaji i spremnosti da pravu pribave poštovanje; da zalaganje za pravo i slobodu pretpostavlja svijest o odgovornosti i obvezama i da se iz tog razloga moramo obratiti ljudskom umu i srcu; da pravo bez morala dugoročno ne može opstati i da iz tog razloga novog svjetskog poretka ne može biti bez svjetskog etosa. Pod svjetskim etosom ne mislimo na novu svjetsku ideologiju niti na jedinstvenu svjetsku religiju s onu stranu svih postojećih religija, a pogotovo ne na vladavinu jedne religije nad svima drugima. Pod svjetskim etosom mislimo na temeljni konsenzus s obzirom na postojeće obvezujuće vrijednosti, neporeciva mjerila i temeljne osobne stavove. Bez temeljnog konsenzusa s obzirom na etos, svakoj će zajednici, prije ili kasnije, zaprijetiti kaos ili diktatura, a pojedinci će očajavati.

II. Temeljni zahtjev: Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski

Svi smo mi skupa pogrešivi i nesavršeni ljudi sa svojim ograničenjima i nedostacima. Poznata nam je zbilja Zla. No, upravo se iz tog razloga zbog dobrobiti čovječanstva osjećamo obvezanim izreći ono što bi trebalo predstavljati temeljne elemente zajedničkog etosa za čovječanstvo – kako za pojedince tako i za zajednice i organizacije, kako za države tako i za same religije. Jer vjerujemo u to da naše već tisućljetne religiozne i etičke tradicije sadrže dostatno elemenata za

etos koji će biti razumljiv i provediv za sve ljude dobre volje, religiozne i neregligiozne.

Pritom smo svjesni da naše različite religijske i etičke tradicije često na vrlo različit način obrazlažu što je to za čovjeka korisno ili štetno, što je to ispravno ili što je to pogrešno, što je to dobro ili što je to loše. Ne želimo brisati ili ignorirati te duboke razlike između pojedinih religija. No, one nas ne trebaju priječiti u tome da javno proglasimo ono što nam je već sad zajedničko i čime se već sada zajedno osjećamo obvezanim na temelju naših vlastitih religioznih ili etičkih temelja.

Svjesni smo da religije ne mogu riješiti ekološke, gospodarske, političke i socijalne probleme na ovoj Zemlji, ali zato mogu postići ono što se očito ne može postići isključivo ekonomskim planovima, političkim programima ili pravnim propisima: promjenu čovjekovog nutarnjeg stava, cjelokupnog mentaliteta, baš „srca“ i zaokret od pogrešnog puta u smjeru novog stava spram života.

Nema sumnje u to da su čovječanstvu potrebne društvene i ekološke reforme, ali ništa manje od toga i duhovna obnova. Na nju se naročito obvezujemo kao religiozno ili duhovno usmjereni ljudi jer smo svjesni da upravo duhovne snage religija ljudima s obzirom na njihov život mogu posredovati temeljno povjerenje, horizont smisla, potonja mjerila i duhovnu domovinu.

Dakako, religije će to moći činiti vjerodostojno jedino ako one same budu uklanjale one sukobe koji izviru iz njih samih, ako budu oslabljivale uzajamnu aroganciju, nepovjerenje, predrasude, štoviše neprijateljske slike, iskazujući poštovanje prema tradicijama, svetim mjestima, blagdanima i obredima onih koji vjeruju drugačije.

Svi znamo da se posvuda u svijetu, kao i do sada, s ljudima postupa neljudski. Ljudima se uskraćuju njihove životne šanse i njihova sloboda. Gaze se njihova ljudska prava i ne poštuju njihovo ljudsko dostojanstvo. No, moć nije isto što i pravo!

Sučelice svakoj neljudskosti, naša religiozna i etička uvjerenja zahtijevaju: Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski!

To znači da svaki čovjek – bez obzira na dob, spol, rasu, boju kože, tjelesne ili duhovne sposobnosti, jezik, religiju, političko uvjerenje, nacionalno ili društveno porijeklo – posjeduje neotuđivo i neporecivo dostojanstvo. Iz tog su razloga svi, pojedinac kao i država, obvezani poštovati to dostojanstvo i jamčiti njegovu učinkovitu zaštitu. Čak i u gospodarstvu, politici i medijima, u istraživačkim ustanovama i industrijskim poduzećima, čovjek uvijek treba biti subjekt prava i cilj, a nikad puko sredstvo, nikad objekt komercijalizacije i industrijalizacije. Nitko se ne nalazi „s onu stranu dobra i zla“: nijedan čovjek i nijedan društveni sloj, nijedna utjecajna interesna skupina i nijedan centar moći, nijedan policijski aparat, nijedna vojska, pa čak nijedna država. Naprotiv!

Kao biće urešeno razumom i savješću, svaki je čovjek obvezan ponašati se uistinu ljudski, a ne neljudski. Činiti dobro, a izbjegavati zlo!

Što to konkretno znači, to želi pojasniti naša Deklaracija. S obzirom na novi svjetski poredak, želimo podsjetiti na neporecive i bezuvjetne etičke norme. One za

ljude ne trebaju predstavljati okove, nego pomagala i oslonce pri neprestanom pronalaženju i ostvarivanju životnog usmjerenja i životnih vrijednosti, životnih stavova i životnog smisla.

Postoji jedno načelo, zlatno pravilo, koje se već tisućljećima očuvalo i može se naći u mnogim religioznim i etičkim tradicijama čovječanstva: Ono što ne želiš da drugi tebi čini, to ni ti ne čini drugome!

Ili formulirano pozitivno: Ono što želiš da drugi tebi čini, to i ti čini drugome! To bi trebala biti neopoziva i bezuvjetna norma za sva životna područja, za obitelj i zajednice, za rase, nacije i religije.

Treba ostaviti iza sebe egoizme svake vrste – svaku sebičnost, bilo individualnu bilo kolektivnu, a ona se javlja u obliku klasnog razmišljanja, rasizma, nacionalizma ili seksizma.

Osuđujemo egoizme jer čovjeka priječe u tome da doista bude čovjek. Samo-određenje i samoostvarenje sasvim su legitimni sve dok se ne odvajaju od čovjekove samoodgovornosti i odgovornosti za svijet, od odgovornosti za bližnje i za planet Zemlju.

To načelo uključuje posve konkretna mjerila kojih se mi ljudi trebamo pridržavati. Iz njega proizlaze četiri obuhvatne prastare smjernice koje zatičemo u većini svjetskih religija.

III. Četiri neopozive smjernice

1. Obvezivanje na kulturu nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama trude oko života koji neće biti definiran egoizmom, nego zauzimanjem za ljude i svijet oko sebe. No, unatoč tome u suvremenom svijetu postoji beskrajno mnogo mržnje, zavisti, ljubomore i nasilja: ne samo između pojedinaca, nego i između društvenih i etničkih skupina, između klasa i rasa, nacija i religija. Primjena nasilja, trgovina drogom i organizirani kriminal, često potpomognut najnovijim tehničkim mogućnostima, dosegli su globalne razmjere. Na mnogim se mjestima još uvijek vlada uz pomoć terora „odozgo“, diktatori tlače svoje vlastite narode a umnogome je rasprostranjeno institucionalizirano nasilje. Čak se i u nekim zemljama, u kojima postoje zakoni za zaštitu individualnih sloboda, zatvorenici muče, ljudi sakate, a taoci ubijaju.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ ubiti! Ili formulirano pozitivno: Poštuj život! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Svaki čovjek posjeduje pravo na život, nepovredivost tijela i slobodan razvoj osobnosti ukoliko ne krši prava drugih. Nijedan čovjek nema pravo fizički ili psihički mučiti drugog čovjeka, povrijediti ga ili čak ubiti. A niti jedan narod, niti jedna država, niti jedna rasa, niti jedna religija nema pravo diskriminirati, podvrgnuti „čišćenju“, prognati ili čak istrijebiti manjinu koja je drukčija ili drukčije vjeruje.

B. Sigurno je da će sukoba biti sve dok bude ljudi. No, takve bi sukobe trebali rješavati načelno bez nasilja u okviru pravnog poretka. To vrijedi za pojedince kao i za države. Upravo su politički moćnici pozvani na to da se pridržavaju pravnog poretka i da se što je moguće više zalažu za nenasilna i miroljubiva rješenja. Oni bi se trebali zauzeti za međunarodni mirovni poredak kojem je potrebna zaštita i obrana od nasilnika. Naoružavanje je pogrešan put. Razoručavanje predstavlja zadaću sadašnjeg trenutka. Neka se nitko ne zavarava: Čovječanstvo neće preživjeti bez svjetskog mira!

C. Iz tog bi razloga već mladež trebala u obitelji i školi učiti da nasilje ne smije biti sredstvo razračunavanja s drugima. Jedino na taj način možemo stvoriti kulturu nenasilja.

D. Ljudska je osoba beskrajno dragocjena i moramo je bezuvjetno štiti. No, i životinja i biljaka, koje zajedno s nama nastanjuju ovaj planet, zaslužuje zaštitu, čuvanje i njegu. Neobuzdano iskori-

štavanje prirodnih osnova života, bezobzirno uništavanje biosfere, militariziranje kozmosa, sve to predstavlja zločin. Kao ljudi smo na poseban način odgovorni – upravo s obzirom na buduće generacije – za planet Zemlju i kozmos, za zrak, vodu i tlo. Svi smo mi u tom kozmosu jedni s drugima povezani i jedni o drugima ovisni. Svatko od nas ovisi o dobrobiti cjeline. Iz tog razloga vrijedi sljedeće: Ne trebamo propagirati čovjekovu vlast nad prirodom i kozmosom, nego kultivirati zajedništvo s prirodom i kozmosom.

E. Biti istinski čovjek, to u duhu naših velikih religioznih i etičkih tradicija znači biti obziran i spreman priteći u pomoć, i to u privatnom kao i javnom životu. Nikada ne bismo trebali biti bezobzirni i brutalni. Tolerantnost, poštovanje, pa čak i visoki stupanj uvažavanja, sve to svaki narod treba iskazivati drugom narodu, svaka rasa drugoj rasi, svaka religija drugoj religiji. Manjine – bile one rasne, etničke ili religijske prirode – potrebite su naše zaštite i naše podrške.

2. Obvezivanje na kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama zalažu za uzajamnu solidarnost, za radin život i vjerno ispunjavanje vlastitog poziva. No, unatoč tome u suvremenom svijetu postoji beskrajno mnogo gladi, siromaštva i bijede. Za to nije kriv naprosto pojedinac. Često su za to krive i nepravedne društvene strukture: Milijuni ljudi su bez posla, milijuni ljudi izručeni su izrabljivanju putem loše plaćenog posla, potiskivanju na rub društva i oduzimanju životnih mogućnosti. U mnogim su zemljama silne razlike između bogatih i siromašnih, između moćnih

i bespomoćnih. U svijetu, u kojem su i neobuzdani kapitalizam i totalitarni državni socijalizam potkopali i razorili mnoge etičke i duhovne vrijednosti, mogla se rasprostraniti žudnja za bezgraničnim profitom i neobuzdanom pljačkom, ali i materijalistička usredotočenost na vlastita prava u sklopu koje od države neprestano sve više zahtijevamo, a da se sami pri tome ne obvezujemo na više. Ne samo u zemljama u razvoju, nego i industrijskim zemljama, korupcija je postala rak-ranom društva.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ krasti! Ili formulirano pozitivno: Postupaj pravedno i pošteno! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Nijedan čovjek nema pravo u bilo kojem obliku okradati drugog čovjeka ili posegnuti za njegovim vlasništvom ili vlasništvom zajednice. No, i obratno, nijedan čovjek nema pravo upotrebljavati svoje vlasništvo, a da se pri tome ne obazire na potrebe društva i planeta Zemlje.

B. Gdje vlada ekstremno siromaštvo, tamo uzima maha bespomoćnost i očajanje, tamo će se uvijek iznova krasti da bi se preživjelo. Gdje se bezobzirno gomila bogatstvo i uvećava moć, tamo će se kod prikraćenih i marginaliziranih neizbježno probuditi osjećaji zavisti, ogorčenosti, pa čak i smrtonosne mržnje i revolta. A to uzrokuje začarani krug nasilja i protunasilja. Neka se nitko ne zavarava: Svjetskog mira neće biti bez svjetske pravde!

C. Iz tog bi razloga već mladež trebala u obitelji i školi učiti da vlasništvo obvezuje čak i onda kad je posve malo. Njegova uporaba treba istodobno služiti i općem

dobru. Jedino ćemo na taj način moći izgraditi pravedan ekonomski poredak.

D. No, da bi se odsudno popravio položaj najsiromašnije milijarde ljudi na ovom planetu, a u sklopu nje naročito žena i djece, moramo pravednije urediti strukture svjetskog gospodarstva. Koliko god je prijeko potrebna, individualna dobrotvorna djelatnost i pojedinačni projekti pomoći nisu dostatni.

Da bi došlo do pravednog izjednačavanja, za to je potrebno sudjelovanje svih država i autoritet internacionalnih organizacija.

Dužnička kriza i siromaštvo Drugoga svijeta zahvaćenog raspadom, a pogotovo Trećeg svijeta, moraju dovesti do rješenja prihvatljivog za sve strane. Jasno je da se i u budućnosti neće moći izbjeći sukobi oko interesa. U svakom slučaju, u razvijenim zemljama treba razlikovati između nužne i neobuzdane potrošnje, između socijalne i nesocijalne uporabe vlasništva, između opravdanog i neopravdanog korištenja prirodnih resursa, između čisto kapitalističkog i socijalno-ekološki usmjerenog tržišnog gospodarstva. Čak i zemlje u razvoju trebaju propitati svoju nacionalnu savjest.

Posvuda važi: Moramo pružiti otpor – kad god je to moguće nenasilan – posvuda gdje vlastodršci tlače potčinjene, institucije osobe, a moć pravo.

E. Biti istinski čovjek, to u duhu naših velikih religioznih i etičkih tradicija znači sljedeće:

- ☉ umjesto da je zloupotrebljavamo u bezobzirnoj borbi za vlast, gospodarsku i političku moć koristit ćemo za služenje ljudima. Moramo razvijati duh suosjećanja s patnicima i na poseban se način brinuti za siromašne, hendikepirane, stare, izbjeglice i osamljene,
- ☉ umjesto čiste žudnje za moći i neobuzdane politike moći tijekom neizbježnog nadmetanja treba vladati uzajamno poštovanje, razborito usuglašavanje interesa, želja za posredovanjem i obazrivošću,
- ☉ umjesto nezasićene pohlepe za novcem, prestiža i potrošnje, iznova moramo otkriti smisao za umjerenost i skromnost jer čovjek svladan pohlepom gubi svoju „dušu“, svoju slobodu, svoj spokoj, svoj nutarnji mir, a na taj način i ono što ga čini čovjekom.

3. Obvezivanje na kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti

Bezbroj se ljudi u svim regijama i religijama čak i u naše vrijeme trudi oko života u ozračju poštenja i istinoljubivosti. No, unatoč tome u suvremenom svijetu postoji beskrajno mnogo laži i prijevare, obmanjivanja i licemjerja, ideologije i demagogije:

- ☉ političari i poslovni ljudi koji se služe lažima kao sredstvom politike i uspjeha;
- ☉ masovni mediji koji umjesto istinitog izvještavanja podastiru ideološku propagandu a umjesto informacija dezinformacije i koji umjesto vjernosti istini slijede cinične komercijalne interese;

- ☉ znanstvenici i istraživači koji se izručuju moralno sumnjivim ideološkim ili političkim programima ili čak gospodarskim interesnim skupinama, pa opravdavaju istraživanja koja krše temeljne moralne vrijednosti;
- ☉ predstavnici religija koji pristaše drugih religija diskvalificiraju kao manje vrijedne, pa umjesto poštovanja, razumijevanja i tolerancije propovijedaju fanatizam i netoleranciju.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ lagati! Ili formulirano pozitivno: Govori i postupaj istinoljubivo! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Niti jedan čovjek i niti jedna institucija, nijedna država, pa čak niti jedna Crkva ili religijska zajednica nema pravo ljudima govoriti neistinu.

B. To naročito važi:

- ☉ za masovne medije kojima je s pravom zajamčena sloboda izvješćivanja u svrhu pronalaženja istine i kojima na temelju toga u svakom društvu pripada služba čuvara istine: Oni se ne nalaze iznad morala, nego su dužni biti objektivni i poštivati ljudsko dostojanstvo, ljudska prava i temeljne vrijednosti. Nemaju pravo zadirati u privatnu sferu ljudi, iskripljavati stvarnost i manipulirati javnim mnijenjem.
- ☉ za umjetnost, književnost i znanost kojima je s pravom zajamčena umjetnička i akademska sloboda: One nisu izuzete od općenitih etičkih mjerila, nego trebaju služiti istini.

- ☉ za političare i političke stranke: Ako svom narodu lažu u lice, ako su krivi zbog manipuliranja istinom, korupcije ili bezobzirne politike moći u sferi vanjskih i unutarnjih poslova, onda su prokockali svoju vjerodostojnost i zaslužili izgubiti svoje položaje i birače. Obratno, javno bi mnijenje trebalo podržavati one političare koji svom narodu u svako vrijeme hrabro govore istine.
- ☉ na koncu i za predstavnike religija: Ako raspiruju predrasude, mržnju i neprijateljstvo prema onima koji drukčije vjeruju, ako propovijedaju fanatizam ili čak pokreću ili legitimiraju vjerske ratove, onda zaslužuju osudu ljudi i gubitak pristaša.

Neka se nitko ne zavarava: Neće biti svjetske pravde bez istinoljubivosti i ljudskosti!

C. Iz tog bi se razloga već mladež trebala u obitelji i školi učiti vještini istinoljubivosti u mišljenju, govorenju i djelovanju. Svaki čovjek posjeduje pravo na istinu i istinoljubivost. Posjeduje pravo na nužne obavijesti i obrazovanje kako bi mogao izvršiti temeljne životne odabire. Dakako, bez temeljnog etičkog usmjerenja teško će moći razlikovati važno od nevažnoga. U slučaju suvremene svakodnevnice poplave informacija kad se činjenice izokreću, interesi prikrivaju, a mišljenja apsolutiziraju, etička mjerila predstavljaju pomoć.

D. Biti istinski čovjek, to u duhu naših velikih religioznih i etičkih tradicija znači sljedeće:

- ④ istini pribavljati priznanje, a ne brkati slobodu sa samovoljom i pluralizam s ravnodušnošću;
- ④ njegovati duh istinoljubivosti čak i u svakodnevnim odnosima s ljudima, a ne živjeti u nepoštenju, licemjerju i oportunističkom prilagođavanju;
- ④ uvijek iznova tražiti istinu s nepotkupljivom istinoljubivošću, a ne širiti ideološke ili stranačke poluistine;
- ④ pouzdano i trajno služiti istini koju smo jednoć spoznali, a ne pokleknuti pred oportunizmom.

4. Obvezivanje na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama trude oko života u duhu partnerstva muškarca i žene, oko odgovornog djelovanja na području ljubavi, seksualnosti i ljubavi. No, unatoč tome posvuda u svijetu postoje oblici patrijarhata koji zaslužuju

osudu, prevlast jednog spola nad drugim, izrabljivanje žena, seksualne zloupotrebe djece i prisilna prostitucija.

Socijalne razlike na ovoj Zemlji nerijetko uzrokuju to da se naročito žene, pa čak i djeca, iz slabije razvijenih zemalja osjećaju prisiljenim baviti se prostitucijom kao sredstvom za borbu oko preživljavanja.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ provoditi spolni nemoral! Ili formulirano pozitivno: Poštujte i ljubite jedni druge! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Nijedan čovjek nema pravo nekog drugog srozavati na puki

objekt svoje seksualnosti niti ga dovesti i zadržavati u spolnoj ovisnosti.

B. Osuđujemo seksualno izrabljivanje i spolnu diskriminaciju kao jedan od najužasnijih oblika ljudskog ponižavanja. Bez obzira na to na kojem se mjestu propovijeda prevlast jednog spola nad drugim ili tolerira seksualno izrabljivanje – pa čak i u ime nekog religijskog uvjerenja – bez obzira na kojem se mjestu potiče prostitucija ili zloupotrebljavaju djeca, na tom smo se mjestu dužni suprotstaviti. Neka se nitko ne zavarava: Nema istinske ljudskosti bez partnerskog suživota!

C. Iz tog bi razloga već mladež trebala u obitelji i školi učiti da seksualnost načelno nije negativno-razorna ili izrabljivačka, nego stvaralačko-pozitivna snaga.

Ona posjeduje funkciju oblikovanja zajedništva koje afirmira život, a može se razviti jedino ako je živimo odgovorno i s obzirom na sreću partnera.

D. Odnos između muškarca i žene ne bi smio biti definiran kao tutorstvo ili izrabljivanje, nego kao ljubav, partnerstvo i povjerenje. Ljudsko ispunjenje nije isto što i seksualno uživanje. Seksualnost treba biti izraz i potvrda ljubavnog odnosa koji se živi u ozračju partnerstva.

Neke religiozne tradicije poznaju i ideal dragovoljnog odricanja od seksualnog života. Čak i dragovoljno odricanje može biti izraz identiteta i ostvarenja smisla.

E. Unatoč svim kulturnim i religioznim razlikama, društvenu ustanovu braka obilježava ljubav, vjernost i trajnost. Muškarcima, ženama i djeci brak želi i treba jamčiti zaštitu i uzajamnu podršku, a i osiguravati njihova prava. U svim zemljama i kulturama treba raditi na eko-

nomskim i društvenim odnosima koji će omogućiti čovjeka dostojnu egzistenciju braka i obitelji, a danasve i starih osoba.

Djeca posjeduju pravo na obrazovanje. Iskorištavati ne trebaju niti roditelji djecu niti djeca roditelje. Naprotiv, njihov odnos treba počivati na uzajamnom poštivanju, priznanju i brizi.

F. Biti istinski čovjek, to u duhu naših velikih religioznih i etičkih tradicija znači sljedeće:

- ☞ uzajamno poštovanje, razumijevanje i partnerstvo, a ne patrijarhalno podčinjavanje ili ponižavanje što je izraz nasilja, a često uzrokuje protunasilje;
- ☞ uzajamnu obzirnost, toleranciju, pomirljivost i ljubav, a ne svaki oblik seksualnog posjedovanja ili seksualne zloupotrebe.

Na razini nacija i religija možemo prakticirati jedino ono što živimo na razini osobnih i obiteljskih odnosa.

IV. Promjena svijesti

Sva povijesna iskustva pokazuju da našu Zemlju ne možemo promijeniti bez promjene svijesti pojedinaca i javnosti. To se već pokazalo u slučaju pitanja, kao što su to rat i mir, ekonomija ili ekologija, a sklopu kojih su posljednjih desetljeća postignute bitne promjene. One bi se morale postići i s obzirom na etos!

Svaki pojedinac raspolaže ne samo nepovredivim dostojanstvom i neotuđivim pravima, nego i neporecivom odgovornošću za ono što poduzima ili ne poduzima. Svi naši izbori i djela, pa čak i naši promašaji i propusti uzrokuju posljedice.

Tu odgovornost čuvati, produbljivati i predavati budućim generacijama, to predstavlja naročitu zadaću religija. Pri tome smo realistični s obzirom na ono što je postignuto ovim konsenzusom, a zahtijevamo da se obrati pozornost na sljedeće:

1. Teško je postići sveopći konsenzus s obzirom na mnoga pojedinačna sporna pitanja (od bioetike i seksualne etike preko etike sredstava javnog priopćavanja i etike znanosti do ekonomske i političke etike). No, unatoč tomu, u duhu načela, koja smo razvili na ovom mjestu, trebalo bi biti moguće naći prikladna rješenja i za mnoga dosad sporna pitanja.
2. U mnogim se životnim područjima već probudila nova svijest s obzirom na etičku odgovornost. Iz tog bi nam razloga bilo drago ako bi se u slučaju što većeg broja zanimanja – kao što su to na primjer liječnici, znanstvenici, gospodarstvenici, novinari i političari – izradili suvremeni etički kodeksi koji će pružati konkretnije smjernice za mučna pitanja u dotičnim zanimanjima.

3. Prije svega usrdno molimo pojedine vjerske zajednice da formuliraju svoj posve specifičan etos: ono što svaka vjerska tradicija može reći na primjer o smislu života i smrti, o podnošenju patnje i opraštanju krivnje, o nesebičnom predanju i nužnosti odricanja, o suosjećanju i radosti. Sve će to produbiti, pobliže razvrstati i konkretizirati svjetski etos koji se već sada može raspoznati.

Na koncu apeliramo na sve stanovnike ovog planeta: Naša se Zemlja ne može promijeniti nabolje bez promjene svijesti pojedinca. Zalažemo se za individualnu i kolektivnu promjenu svijesti, za buđenje naših duhovnih snaga putem promišljanja, meditacije, molitve i pozitivnog mišljenja, za obraćenje srca. Zajedno možemo i brda premješati! Bez rizika i spremnosti na žrtvu neće biti temeljne promjene naše situacije! Iz tog se razloga obvezujemo na zajednički svjetski etos, na bolje uzajamno razumijevanje i na životne forme koje su prihvatljive za društvo, koje podupiru mir i koje su prijateljski nastrojene spram prirode.

Pozivamo sve ljude, bez obzira na to jesu li religiozni ili ne, da to isto čine!

RECENZIJE

Svjetski etos u učionicama - sadržaj za učenje, odrastanje i življenje

Nermina Baljević

Čovječanstvo je u posljednjih stotinu godina napredovalo koracima „u čizmama od sedam milja“ na svim poljima, a pogotovo na polju nauke i tehnologije. Svijet u kome živimo gotovo u potpunosti je postao globalan. S jedne strane je to jako dobro, ali ima i onu drugu, lošiju, stranu. Problemi čovječanstva su mnogostruko narasli, postali ozbiljniji i opasniji i ono što je nekad bilo lokalnog karaktera, danas postaje globalnog. Čovjek „može više nego što bi smio“, a nauka, tehnika i tehnologija u pratnji politike i ekonomije gotovo su potpuno lišene etike. Svijet je postao mjesto opasnog življenja. Nikada prije kao sad, čovjek nije dosegao kritične tačke na svim poljima, da može i više i dalje nego što bi smio i taj nesrazmjer je naprosto zahtijevao povratak etici ili obnovu etike. Prizivanje i oživljavanje zajedničkih principa univerzalne etike koji se nalazi u osnovama učenja svjetskih religija, ali i u drugim životnim filozofijama i načinima življenja koji nemaju uporište u religiji, sada ne u cilju spasa na budućem svijetu, nego u cilju spasa ovog svijeta i spasa na ovom svijetu, rezultiralo je *projektom svjetskog etosa*.

Što je svjetski etos? On predstavlja „*temeljni konsenzus u obvezujućim vrijednostima, neporecivim mjerilima i osobnim stavovima*“,¹ kazano riječima Hansa Künga, idejnog pregaoca, promotora i pisca „Deklaracije

svjetskog etosa“ - „*globalnog standarda suživota*“.² Svjetski etos, kao nastavak ideje nastale na početku 19. stoljeća, smješten je u „*Deklaraciju o svjetskom ethosu*“ usvojenu na Parlamentu svjetskih religija u Chicagu 4. septembra 1993. godine uz prisustvo 241 vjerskog autoriteta, uglednika i čelnika. Specifičnost i posebnost svjetskog etosa jeste da je upućen svima, okuplja sve ljude i predstavlja minimum zajedničkih etičkih elemenata i za religiozne i one koji to nisu, u cilju ispravnog djelovanja na ovom svijetu, za dobrobit ovog svijeta i svih ljudi u njemu. Taj dokument priziva sve zajedništvu u etosu u kome su temeljni kriteriji „*humanum*“ - *ljudskost i uzajamnost*“.³

Zahvaljujući TPO Fondaciji i u Bosni i Hercegovini je započela kontekstualna primjena i integracija svjetskog etosa. Postavlja se pitanje može li Bosna i Hercegovina, koračajući stazama „svjetskog etosa do svjetskog mira“, doći do svog mira? U ovom slučaju bi proces i put do hvalevrijednog cilja morao promjeniti pravac kretanja; ne odozgo prema dole kako je nastajala „Deklaracija o svjetskom etosu“, nego odozdo prema gore. Taj proces bi morao biti izraz volje i zrelosti onih koji žive u Bosni i Hercegovini, jedne veće kritične mase svjesnih, koji žele učiniti nešto za sebe i one poslije sebe, na temeljima nekih minimalnih

¹ Hans, Küng. Deklaracija o svjetskome ethosu. Prevod dr. Mato Zovkić.

² Hans, Küng. Dugi put do svjetskog etosa, 2006., Bosna franciscana broj 25. Prevod Alen Kristić.

³ Declaration Toward a Global Ethic, Parliament of the World's Religions, September 4, 1993, Chicago, U.S.A.

zajedničkih vrijednosti koje se mogu naći među ljudima. TPO Fondacija je to uradila na najbolji način, posljednjih nekoliko godina zagovarala je i angažirala se na uključivanju svjetskog etosa u obrazovni proces. Najprije u srednje škole, a sada, ovim priručnikom, počinje proces i u osnovnim školama.

Razvijanje procesa učenja i kurikuluma „Svjetskog etosa u školama“ u okviru TPO Fondacije rezultiralo je serijom od nekoliko knjiga i priručnika u čijem sastavu je i ovaj „Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole“, autora Alena Kristića, namijenjen nastavnicima. Iza ove serije (stoji i) može se pratiti predana posvećenost jednog broja suradnika i autora TPO Fondacije u razvijanju i podizanju standarda u podučavanju i učenju o vrijednostima svjetskog etosa i promicanju univerzalnih etičkih vrijednosti u obrazovni sistem. Iza ovog stoji i uvjerenje da učenje o svjetskom etosu u učionicama može biti stimulativno, motivirajuće i interesantno i da može ponuditi izvanredne mogućnosti za individualni razvoj učenika i pripremu za njihov daljnji život.

Jedan od glavnih ciljeva naučavanja o svjetskom etosu i kontekstualizaciji njegovih principa u našem obrazovnom sistemu, kako kaže sam autor, jeste dodatno osnaženje etičkog učenja, mirovnog učenja i dijaloga kultura i religija uz komplementarno korištenje religijskih i nereligijskih etičko-motivacijskih resursa.⁴ Edukacija za svjetski etos u školama i niz aktivnosti i seminara koje TPO Fondacija organizira i sprovodi u tom pravcu, te prepoznavanje i otvorenost obrazovnog sistema, zasada u četiri kantona, da integrira ovu i ovakvu vrstu

obrazovanja i učenja u sebe, daje nadu i mogućnost da i tzv. „pepeljuga“ predmeti i nastavni sadržaji dobiju ili povrate svoje mjesto u obrazovno-odgojnom sistemu i sveukupnom sistemu vrijednosti. Ovaj priručnik za nastavnike u osnovnim školama daje težinu i kredibilitet i osnažuje takvo nastojanje.

Priručnik je sadržajno i strukturalno koncipiran kao scenarij školskih sati sa nizom pratećih nastavnih materijala. Sadržaj se sastoji od osam nastavnih jedinica koje se obrađuju kroz 37 metodske jedinice, odnosno školskih sati. Struktura nastavne jedinice je prije svega utemeljena na nizu izvora koji su poimenično, zajedno sa autorima nabrojani i dati u dijelu „Teorijska pozadina“. Svaku nastavnu jedinicu prate dva do četiri motivaciona teksta koji se nalaze u dodatnom materijalu. To su prekrasne kratke priče, kazivanja, poezija ili citati sa moralnom porukom i poukom među kojima su: „Samo konj“, „Buda o dobroti“, „Djeca uče iz onoga s čim žive“, „Natjecanje u dobru“, „Blaženstva međureligijskog dijaloga“, „Graditelj mostova“, „Dječak i cvijet“, ili križaljka/osmosmjerka „O pravilima dobrih odnosa“. Nastavna jedinica je dalje razrađena kroz scenarij u kome je na prvom mjestu naziv teme školskog sata, zatim ciljevi koji se žele postići, materijali koji se mogu koristiti i razrađene aktivnosti kroz koje se obrađuje naslovljena tema. Ciljevi u sebe uključuju sve elemente i zadatke nastave: materijalne, funkcionalne i odgojne. Prateći materijali su vrlo bogati i sadržajni. Ima tu dosta tabela, izvadaka iz svetih tekstova, deklaracija, manifesta i povelja, pripremljenih prezentacijskih papira, plakata sa izložbi i vrlo zanimljivih

⁴ Kristić, Alen. Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole, 2016., TPO Fondacija, Sarajevo.

i inspirativnih biografija žena i muškaraca koje ne poznajemo dobro, možda nikad nismo ni čuli za njih, a koji su svoje živote posvetili dobrobiti ljudi, spašavali živote hiljadama ljudi u vremenima neljudskosti, patili i stradavali zajedno sa svojim porodicama, ali sačuvali ljudskost u sebi. U materijalima se nalazi i tekst ekološkog kviza, kao i niz pripremljenih pitanja koja sugerišu promišljanje i razgovor o određenom sadržaju i temi.

U metodološkom smislu, priručnik ima veliki broj nastavnih metoda koje su prisutne u standardima izvođenja nastave: metod demonstracije, praktični rad samostalno i u timovima, crtanje, ilustracije, skupljanje materijala, članaka i isječaka na određenu temu, dramatizacija i prikaz, čitanje i rad na tekstu, rad na terenu izvan učionice, metod razgovora, dijaloga i usmenog izlaganja. Nastavni sadržaj koji se nudi kroz ovaj priručnik treba gledati kao oblik sadržajnog obogaćivanja postojećih predmeta ili časova odjeljenske zajednice. Ovaj sadržaj nema namjeru da sam prerasta u predmet i dodatno opterećuje učenike, ali ima za cilj pomoći da se upotpune faktori i zadaci obrazovanja i nastave.

Cilj sadržaja koji se nudi kroz ovaj priručnik je da pomogne nastavnicima da ukažu i potaknu svoje učenike da bolje vide i razvijaju svoj vlastiti put i način razmišljanja kroz niz stvarnih i zamišljenih situacija kojima su izloženi i okruženi i na koje nailaze u svakodnevnom životu. Tako će lakše i bolje razviti vlastite mehanizme i sudove kojima će propitivati i rješavati praktična i moralna pitanja i situacije, te osposobiti se za život i svijet u kome će živjeti.

Sadržaj je povezan sa primjerima stvarnog života i svakodnevnice u koji su putem nastavnog materijala i motivacijskih tekstova snažno utisnuti i involvirani izvanredni primjeri životnog puta pojedinaca, proza i poezija sa moralnom porukom i poukom.

Jedan od ciljeva ovog sadržaja je da pomogne i nastavnicima i učenicima da proniknu u različite dubine ljudskog djelovanja i življenja, da istraže i uvide kompleksnost i težinu moralnih odluka, da se upoznaju sa nizom sistema vrijednosti koji dolaze iz različitih kultura i svjetonazora, a koji mogu savršeno funkcionirati u realnom svijetu i doprinositi harmoniji među ljudima, ali i harmoniji među različitim svjetovima koji egzistiraju u Univerzumu.

Poslodavci se često žale da osnove učenja ne pripremaju mlade ljude adekvatno za svijet odraslih pri zapošljavanju. John Scully, nekadašnji izvršni direktor „Apple Computers“ je rekao: „Mi trebamo obrazovati i pripremati učenike za poslove u budućnosti, poslove koji će zahtijevati vještine promišljanja, a ne učenje napamet i ponavljanje“. Istraživanje za potrebe obrazovnog sistema GCSE levels pokazalo je da mali procenat učenika, tek njih oko 20%, umije koristiti složene vještine promišljanja, dok velika većina ima skromne mogućnosti na tom polju;⁵ ishitreni su u zaključcima, imaju poteškoće sa sumiranjem i uopćavanjem rješenja problema, ne razumiju ili ne mogu prihvatiti da problem može imati i više rješenja, svijet oko sebe radije vide u crno bijelim bojama, nego u sivim nijansama. Postoji rizik da se tokom školovanja kod djece produbi ovaj problem

⁵ Lynch, Sally. Religion in focus, Teacher's Resource Book, John Murray, 2002, London.

⁶ Ibid.

i da ih pretvori u površne učenike koji uče memorizirajući sadržaj bez stvarnog razumijevanja.⁶

Najveći izazov za nastavnika je da u praksi postigne ravnotežu uspjeha između učenikove ocjene za akumulirano znanje, što se u najvećoj mjeri oslanja na sposobnost učenika da memoriše određeni sadržaj i učenikove sposobnosti da razumije materiju i sadržaj, što predstavlja viši cilj u obrazovanju.

Svjetski etos kao nastavni sadržaj u obrazovnom procesu ima velike prednosti u postizanju viših ciljeva i pogoduje mu takav način podučavanja i učenja, posebno u oblastima morala i filozofije, međuljudskih odnosa, načina donošenja odluka, vođenja dijaloga, rješavanje sukoba, razvijanje empatije za ljude i svijet oko sebe. Učenici se kroz taj sadržaj uče da uopćavaju, sumiraju, grupišu, uspoređuju i razlikuju, preformuliraju ideje i iskomuniciraju zaključke u različitim kontekstima. Nastavna cjelina i sadržaj svjetskog etosa zahtijeva i omogućava rad sa ovakvim konceptima koji su važni za odrastanje i življenje.

Ovaj sadržaj također razvija kulturu razumijevanja ljudi. Stavovi i individualne vrijednosti zahtijevaju da učenici istražuju šta i drugi ljudi misle, vjeruju ili se ponašaju dajući ovom sadržaju ne samo

intelektualni, nego i emocionalni izazov. Posjedovanje kapaciteta za empatiju i razumijevanje različitih gledišta je važan kvalitet za buduće članove društva što su bitni faktori i za uspješnost u širokom rasponu budućih karijera.

Moguće je da će jedan broj (nastavnika i/ili) učenika biti sumnjičav ili zbunjen zbog svog religijskog, filozofskog ili životnog iskustva koje nose iz porodice, škole i vlastitog okruženja ili odsustva istog. Međutim, većina će ih u konačnici razumjeti i prihvatiti da je svjetski etos zapravo istraživanje različitih religijskih i nereligijskih, filozofskih i iskustvenih odgovora na tajne življenja i funkcionisanja u Univerzumu i da su teškoće dio odgovora na njih, te da svjetski etos nije sredstvo za indoktrinaciju mladih ljudi u jednom određenom religijskom, nereligijskom ili nekom drugom pravcu. To im može pomoći i da se odvagnu u vlastitim uvjerenjima i vrijednostima i daju sebi neke odgovore, da razmotre ono što je važno u životu, da razjasne i izoštre svoje vlastite vrijednosti kroz informirani susret s drugim i drugačijima. Uz stalno rastući broj mogućnosti da naprave lični izbor i samim tim proizvedu i ličnu odgovornost, važnost jasnog osjećaja njihovih vlastitih vrijednosti nije nikada bila značajnija.

Univerzalna etika i lokalno obrazovanje za mir

Nerzuk Ćurak

Rukopis „*Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole*“ zaslužuje visoko mjesto u produkciji literature koju vrijednosno i spoznajno smještamo u registar interkulturalnog razumijevanja i educiranja za mir. U odnosu na druge škole mišljenja i djelovanja, a u svrhu izgradnje boljeg i pravednijeg društva, ovo interdisciplinarno štivo utemeljeno na aksiologiji etosa kao imanenciji našeg ljudskog bivstvovanja kroz geografiju historije, iskazuje jednu naročitu dimenziju, jer se priručnik zasniva, ne na bilo kojoj redukcionističkoj ideologiji obećanja sreće, već na univerzalizirajućem etičkom imperativu izniklom iz učenja Hansa Künga o našem zajedničkom ljudskom etosu koji je u nama, sa nama i prije nas. A kada to već jeste tako, kada je univerzalni etos tako ljudski, s onu stranu kulture nasilja, laži i opresije kao entiteta neljudskosti, njegovo proučavanje i poučavanje kroz izbornu pozicioniranje unutar obrazovnog procesa u četiri federalna kantona, te diseminacija dobrog ljudskog etosa na našu djecu poduhvat je vrijedan recenzijske podrške i aktivne afirmacije.

Ovaj rukopis ili bolje rečeno multimedijalni obrazovni paket unosi svježinu u obuhvaćene škole, demokratizira duh nastavnika i učenika i može participirati u izgradnji pravednijeg društva zasnovanog na kulturi mira. U kontekstu poučavanja, priručnik će demokratizirati i samu nastavu, jer je ponudio obilje izvanrednih metodičkih uputa, a kroz metod scenarija stvorio uvjete da edukatori, osnaženi

novim znanjima, napuste tehniku „biflanja napamet“ u radu sa učenicama i učenicima i krenu u susret djeci s ciljem da djeca budu u centru obrazovanja i odgoja, a da ishodi takvog pristupa omoguće izgradnju kreativnih mladih ličnosti koji razumijevaju važnost i ljepotu mira, te njegovu vrijednosnu prednost u odnosu na nasilje.

Nažalost, u našem obrazovnom sustavu strukturno i kulturno nasilje snažno su izraženi, shodno predznaku vladajuće političke moći, pa je učenje za svjetski etos i o svjetskom etosu izvanredna mogućnost za prevladavanje partikularnih epskih nacionalističkih narativa, u kojima je, metaforički i stvarno, subjekt obrazovne historije ratnik, a ne mirovnjak. Kroz univerzalizirajuću paradigmu svjetskog etosa, naša djeca dobivaju sjajnu priliku da saznaju i za mirovnjake i mirovna učenja zasnovana na visokim etičkim kriterijima, te da spoznaju kako je ljudska historija oblikovana ne samo nasiljem, već i predanim radom i djelovanjem onih ljudi koji su nas uvjerali i poučili da je moguće, barem na nekoj razini, pobijediti ljudsku sklonost prema zlu.

Urednik priručnika, zastupljeni autori rukopisa i svi akteri uključeni u izradu ovog edukacijskog novuma, ponudili su respektabilnu, hvalevrijednu edukacijsku platformu za istraživanje i posredovanje ključnih mirovnih koncepata, a čije razumijevanje doprinosi integraciji postkonfliktnog društva/društava u Bosni i Hercegovini na premisama pravde, te religijskih i nereligijskih učenja i praksi u

čijim je osnovama kulturni mir, a ne kulturno nasilje.

Zato je ovaj priručnik važan momentum naše edukacijske historije za mir koji ne treba precijeniti, ali još manje podcijeniti, imajući u vidu da je ulazak ovih sadržaja barem u neke učionice našeg podijeljenog obrazovanja uspjeh sam po sebi.

Ovo je sadržajno pluralni obrazovni paket koji i gnoseološki i metodičko-didaktički korespondira sa suvremenim obrazovnim praksama interkulturalizma i obrazovanja za mir. Razlikuje se od drugih edukacijskih materijala zato što se izvorno generira iz tübingenskih etičkih papira, dakle, iz vrlo konkretne epistemološke i moralne paradigme koja, na zasada Künigovog učenja, spušta vrline svjetskog etosa, doduše još uvijek efemerno i u različita područja obrazovnog sistema u BiH, ranjenog isključivim ideološkim postulatima i monoetničkim interpretacijama, ali i bogatog kreativnim nastavnicima koji, uprkos limitima nefunkcionirajućeg političkog sistema, kreiraju nove obrazovne prakse i ne libe se ugradnje principa i narativa svjetskog etosa u svoje didaktičke materijale i edukacijsko-odgojni rad sa djecom.

Poučavati na način koji će učenice i učenike zainteresirati za nastavne jedinice koje se obrađuju kroz „Priručnik svjetskog etosa“, zahtijeva od edukatora, pored metodičkih vrlina, i respektabilno panoramsko, interdisciplinarno znanje o društvenim odnosima, kulturi religija, socijalnim konfliktima, nasilju i sl. kako bi obrazovanje za mir (a edukacija o svjetskom etosu i za svjetski etos nesumnjivo je doprinos izgradnji mirnijeg i pravednijeg društva) polučilo onaj rezultat kojem se, očigledno je to iz njihove strasti, predanosti i uvjerenja, nadaju akteri priručnika. A nada je sadržana u uvjerenju

da je kroz visokonormativizirani, scenaristički *step by step* pristup u obradi ključnih konstituirajućih jedinica svjetskog etosa moguće stvoriti uvjete za društveni prosperitet generacije koja se poučava svjetskom etosu. Na kraju krajeva, nije nadmet podsjetiti da je prosperitet izvorno (lat. *pro sperere*) značio „u skladu sa nadom“. Obradujući neka od krucijalnih pitanja naše sposobnosti da se konstituiramo kao zajednica morala i razuma, *Priručnik*, počevši od lokalnog nivoa rješavanja konflikata u razredu, pa preko pitanja nenasilja, pravde, poštenja, ravnopravnosti muškaraca i žena, itd. ima namjeru otvoriti *drugi smjer* u obrazovanju, onaj koji edukaciju od najnižeg do najvišeg nivoa temelji na kulturi nenasilja i stvaranju pionirskih uvjeta da se kao norma regulacije društvenih odnosa uspostavi kultura mira. *U skladu sa nadom*.

Upravo sam tu dimenziju otkrio kao pozadinsku, aktivističku namjeru, jer ako bi se stvorili uvjeti za obradu ključnih koncepta svjetskog etosa na način kako je to predloženo i predviđeno *Priručnikom* (bez banalizacije, uz osiguranje svih potrebnih didaktičkih materijala i drugih uvjeta), djeca koja bi prošla kroz takvu edukacijsku praksu, potencijalno mogu biti graditelji demokratskog mira u društvu u kojem bi, i zbog ovakvih obrazovnih programa, spirala nasilja barem djelomično zahrđala. Zato su nam potrebni edukatori educirani znanjima i vještinama koja im omogućuju da djeci posreduju mirovni odgoj zasnovan na principima svjetskog etosa, u čijoj Deklaraciji, bez obzira na naša različita religijska i nereligijska uvjerenja, suprotstavljene svjetonazore, različite kulture i slično, čovječanstvo može pronaći najmanji zajednički sadržilac. To je onaj sadržilac koji nas upućuje na Dobro kao vezivno tkivo svih

naših pojedinačnih ljudskosti naspram neljudskosti, koja je, nažalost, također ljudska, ali se obrazovanjem za mir, emancipacijom društva, etičkim napredovanjem, afirmacijom Drugog, uvažavanjem svekolikih različitosti širi polje nenasilja i proizvode uvjeti da u nama trijumfuju, kako bi to rekao Pinker, „bolji anđeli naše prirode“.

„Deklaracija svjetskog etosa“ računa na bolje meleke naše ljudske nutrine i ovaj priručnik to prepoznaje i nudi praktičnu metodologiju nastavnom osoblju da njihovi učenice i učenici na radostan način usvoje Dobro kao imanentni sadržaj svoje nevine ljudskosti, kao najviši kriterij svoga postupanja u svijetu.

Nastavne jedinice u svakom od navedenih poglavlja prezentirane su dopadljivo, nenaometljivo i bez autoritarnosti što omogućuje da se ovaj rukopis koristi u nastavi na način kojim se prevazilazi *ex cathedra* kao anahroni oblik komunikacije sa djecom bilo kog uzrasta, što za posljedicu može imati pozitivne vibracije kod učenica i učenika, te njihovo istinsko suočavanje sa svijetom života, jer je ovaj priručnik moćan instrument za razvijanje fundamentalno važnog aksiološkog okvira, a koji nam nedostaje: *da sve naše razlike ne budu prepreka zajedničkom gledištu. Zajedničkom etosu preciznije.*

U tom kontekstu, ovaj rukopis zaslužuje puni respekt za metodološki i sadržajni pristup koji je u najvećoj mjeri zasnovan na izbjegavanju argumentacije jednostrane ili uvredljive naravi. Istovremeno, to izbjegavanje ne znači da je priručnik oslobođen beskonfliktnosti; naprotiv, insistira se na priznavanju konflikta kao načina da se naša (post)konfliktna bosanskohercegovačka zajednica i njene etnonacionalne zajednice suoče sa krucijalnim problemima, kako bi gene-

racije za koje je priručnik pripremljen stekle vještine za rješavanje konflikata koje će im omogućiti da žive u miru, sa mirom i za mir.

No, novina u odnosu na druge priručnike je to *inicijalno vlasništvo* nad Küngovom paradigmom, bez prevelikog lutanja u sferi ključne ideje što je i omogućilo vrlo demokratičan i sistematičan način razrade ključnih tematskih cjelina. Küngova paradigma etosa ključna je u teorijskim razmatranjima globalne odgovornosti i globalne pravde, ali tübingenski metodi su spuštene i na nivo lokalnih zajednica na način koji omogućuje stvarnu autentičnu debatu vezanu za naše lokalne ljudskosti što je opet jako dobro urađeno kroz tematske cjeline vezane za vršnjačko nasilje, ali i sve druge teme koje su podignute iz lokalnih stvarnosti i ne pripadaju tzv. velikim naracijama.

Takvim pristupom se svjetski etos kao univerzalna ljudska vrijednost odgovorno kontekstualizira kako bi se na teorijskim osnovama razvila snažna praktična djelatnost i razumijevanje stvarnih problema od strane onih koji se educiraju. Ovaj Priručnik može pomoći u prevazilaženju negativnih naslijeđenih matrica mišljenja i djelovanja u obrazovnoj sferi i to upravo u dinamičnom polju razumijevanja naše konfliktne zbilje i svih njenih manje ili više teških rukavaca.

Da bi se taj nadajući proces kontekstualnog, a ne reproduktivnog razumijevanja zbilje osnažio teorijskim skeletonom, ponuđen je *Priručnik* koji, uz radionice kao prateću edukacijsku djelatnost, a koje su već urađene ili će biti urađene, olakšava edukatorima da prenesu znanja i vještine mirovnog odgoja učenicama i učenicima, a na temelju *svjetskog etosa* kao jedne od univerzalizirajućih mirovnih platformi, a koja nije u koliziji sa bilo kojom kulturom, sa bilo kojim lokalnim ljudskim djelovanjem.

Etički zaokret

Fra Iko Skoko

Priručnik se definira kao „knjiga koja sadrži praktične obavijesti i upute o nekoj struci ili znanju“. Rječnik stranih riječi Bratoljuba Klaića za pojam „etos“ donosi značenja: moral, ćudoređe, karakter, običaj (usp. etika).

„Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole“, urednika Alena Kristića, nastao je u sklopu sada već dvogodišnjeg projekta TPO Fondacije iz Sarajeva, čiji je cilj kontekstualna promocija svjetskog etosa u obrazovnim strukturama i procesima Bosne i Hercegovine.

Nakon uspješne kontekstualne promocije svjetskog etosa u četiri županije na razini srednjih škola - Tuzlanskoj, Sarajevskoj, Zeničko-dobojskoj i Hercegovačko-neretvanskoj - ovaj priručnik najavljuje početak procesa kontekstualne promocije svjetskog etosa i u osnovnim školama naše zemlje.

Pored „Riječi urednika“ i „Deklaracije o svjetskom etosu“ Parlamenta svjetskih religija, priručnik se sastoji od teorijskog dijela naslovljenog „Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt: teorijski pristup“, i praktičnog dijela pod naslovom „Svjetski etos kao odgojno-obrazovni projekt: praktični pristup“.

U sklopu teorijskog dijela smješten je tekst „Potencijali učenja o etičkim vrijednostima u školama Bosne i Hercegovine kroz prizmu svjetskog etosa“ Izeta Numanovića, Sedžide Hadžić i Monje Šute-Hibert. Praktični dio sastoji se od rada Alena Kristića „Svjetski etos u osnovnim školama – Scenariji školskih sati s nastavnim materijalima“ i rada Julie Willke „Tebe se pita! – Etičko ponašanje u svakidašnjici“.

Velikom grčkom filozofu Sokratu (469.-399.) pripisuje se misao: „*Znanje je podloga morala: čovjek mora znati što je dobro, pa će i sam biti dobar.*“ „Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole“ kao da se držao te Sokratove misli. S jedne strane donosi razmišljanja i time omogućuje upoznavanje s osnovnim etičkim vrijednostima, koje su zajedničke ne samo svim svjetskim religijama, nego i svim filozofijskim i etičkim tradicijama humanističkog usmjerenja. A s druge strane kroz različite vježbe nastoji potaknuti praktično usvajanje i primjenu tog znanja u konkretnim životnim situacijama.

U jednom starom epu kaže se: „*Ni država, ni vladar, ni palica u ruci redara ne vladaju nad čovjekom. Samo moralni zakoni štite ljude od ljudi.*“ Budući da je Bosna i Hercegovina zemlja različitih naroda, religija i kultura, autor smatra kako država, ma kako bila uređena, i zakoni, ma kako bili formulirani, nisu u stanju sami po sebi štititi ljude od ljudi, nego da kroz obrazovanje i odgoj treba etički osnažiti sve osobe, posebno mlade, kako bi na osnovi njihove etičke osviještenosti i dobrovoljnog zalaganja za dobro država i postojeći zakoni bili učinkoviti i na dobrobit svih ljudi.

Odgoj i obrazovanje počinju u obitelji, a nastavljaju se u vrtićima i osnovnim školama. Osnovne škole su bitne, pa je važno da se u njima učenici upoznaju s osnovnim etičkim vrijednostima ne samo svoje skupine, nego i drugih i da pritom - upravo to je specifičnost koncepcije svjetskog etosa - otkriju etičku srodnost s drugima kao dobrodošlu platformu zajedničke suradnje oko humanizacije društva.

Alen Kristić zna i uvjeren je kao i poljski književnik Stanislaw Jerzy Lec (1909.-1931.): „Salto morale je opasniji od salto mortale“. Štoviše, ne samo opasniji nego i zahtjevniji jer “salto morale”, dakle “etički zaokret”, podrazumijeva dugotrajan proces promjene ukorijenjenih mentaliteta i raspirivanje etičke svijesti na osobnoj i kolektivnoj razini bez čega je nezamisliva stvarna preobrazba jednog društva ili jedne civilizacije.

Zato se Alen Kristić i potrudio urediti ovaj, ali i slične priručnike iz polja svjetskog etosa. Želja mi je da ovaj i druge priručnike svjetskog etosa upozna što više nastavnika/ca i učenika/ca u Bosni i Hercegovini, ne bi li se i u njoj, upravo putem mladih, dogodio tako prijeko potreban “etički zaokret”, a time i pozitivni preokret u svim sferama našeg društva, nadasve politici, ekonomiji, kulturi i religiji.

Duboko sam uvjeren da će integracija svjetskog etosa u sve školske predmete i sam školski život dodatno osnažiti na-

stojanje nastavnika/ca da mladim ljudima posreduju etičku motivaciju i etičke kompetencije potrebne da već sada u školskim klupama i za koju godinu na odgovornim društvenim pozicijama unesu novu etičku klimu u našu zemlju. A samo će iz nove etičke klime moći izniknuti nove paradigme političkih, ekonomskih, kulturnih, nacionalnih i religioznih odnosa za kojima ne vapi samo naša zemlja nego i čitava Europa, zapravo cjelokupna ljudska civilizacija.

Da to uvjerenje nije isprazno, govori i sam profil pedagoške koncepcije svjetskog etosa u kojoj se na dopadljiv način uzajamno osnažuju komponente etičkog učenja, mirovnog odgoja i dijaloga kultura i religija.

Nisu li upravo to one fundamentalne etičke kompetencije o kojima ovisi “etički zaokret” i temeljem njega pozitivna općedruštvena preobrazba, i to ne samo u našoj zemlji?

Bilješke o autorima

Alen Kristić - zvanje magistra teologije stekao je po okončanju filozofijsko-teološkog studija na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Jedan je od pokretača i urednika izdanja međunarodnog teološkog časopisa „Concilium“ za Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, a uz to i jedan od urednika „Statusa – magazina za političku kulturu i pitanja“ iz Mostara i lista „Bobovac“ iz Vareša. Član je PEN Centra Bosne i Hercegovine.

Do sada je objavio četiri knjige, i to: „Religija i moć“ (Rabic, Sarajevo, 2009.), „Graditeljice mira – društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir“ (TPO Fondacija, Sarajevo, 2012.), „Tiranija religijskog – Ogledi o religijskom bezboštvu“ (Rabic, Sarajevo, 2014.) i „Prognani u zaborav – Fragmenti o pozitivnom potencijalu religioznog“ (Synopsis, Sarajevo & Zagreb, 2015.).

S njemačkoga je, uz brojne stručne članke iz oblasti filozofije i teologije, preveo: „Etiku“ D. Bonhoeffera („Ex libris / Synopsis, Rijeka / Sarajevo, 2009.) i „Gnozu i kršćanstvo“ Ch. Markschiesa (Ex libris, Rijeka, 2013.). Urednik je niza publikacija, a dvije od njih su posvećene svjetskom etosu, na čijoj je regionalnoj kontekstualizaciji kao pionir počeo raditi još 2005. godine.

Kao doktorand Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, bio je gost Instituta za pastoralnu teologiju i psihologiju Univerziteta u Grazu (2013.-2014.). Polazeći od koncepcije „slabog mišljenja“ i s njom usko povezane koncepcije „slabog kršćanstva“ postmodernog kršćanskog filozofa G. Vattima, propituje preobrazbe religijskog u postratno-tranzicijskom kontekstu.

Izet Numanović – u periodu od 1999. do 2000. obavljao je poslove pomoćnika ministra obrazovanja, nauke, kulture i sporta u oblasti osnovnog obrazovanja, a od 2005. obavlja poslove stručnog savjetnika za kulturu i informisanje. Od 12. 02. 2007. radi kao savjetnik za obrazovanje u Pedagoškom zavodu.

Tokom svog dugogodišnjeg iskustva u oblasti obrazovanja, radio je kao profesor bosanskog i njemačkog jezika, te kao profesor filozofije, logike i estetike. Pored navedenog, učestvovao je u radu većeg broja komisija za izradu zakonskih i podzakonskih akata u oblasti kulture i obrazovanja, član je radne grupe koju je Ministarstvo civilnih poslova imenovalo za izradu zajedničke jezgre za oblast predškolskog odgoja i obrazovanja, stručni savjetnik je Pedagoškog zavoda Tuzla i član radne grupe u izradi udžbenika za učenike i priručnika za nastavnike „Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini“. Izet Numanović je ujedno i certificirani trener za realizaciju programa „Interkulturalizam“ – UNICEF.

Monja Šuta-Hibert – diplomirala je i magistrirala na Univerzitetu u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo. Tijekom i nakon studija radila je kao koordinatorica i prevoditeljica na projektima iz oblasti kulture i prevođenja u Goethe Institutu u Sarajevu, a od 2005. do 2011. u Centru za interdisciplinarnu post-diplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Radno iskustvo u oblasti dokumentarnog filma

i neformalnih metoda u obrazovanju je stekla tokom dugogodišnjeg rada i djelovanja u udruženju „Pravo Ljudski“ čija je osnivačica i gdje je obnašala funkciju izvršne direktorice osam godina.

U septembru 2014. pridružila se TPO timu gdje radi kao koordinatorica Incijative ETOS i kreatorica obrazovnih programa i inicijativa. Dosadašnji rad i angažman ponajviše je usmjerila ka istraživanju različitih tema i oblasti koje se vežu za medijsku pedagogiju, rodna pitanja, informacijsku pismenost, kolaborativne i participatorne prakse u procesima učenja i podučavanja, kao i radu s mladima i nastavnicima/ama širom Bosne i Hercegovine.

Sedžida Hadžić – od 1996. godine koordinatorica je Obrazovnog centra za demokraciju i ljudska prava BiH (CIVITAS BiH) za Kanton Sarajevo. Koorganizatorica je i prva predsjednica sekcije žena SSS BiH (2000./2001.). Od 1999. je realizirala niz treninga za odrasle u trajanju od jednog do pet dana. Ovim obukama je bilo obuhvaćeno više od 3000 odraslih iz svih dijelova BiH.

Obavljala je poslove profesorice filozofije, sociologije, logike, estetike, građanskog obrazovanja – demokracije i ljudskih prava, kulture religija u srednjim školama te poslove direktorice u produkcijskoj firmi „Marletti“ u oblasti programa za djecu i mlade. Profesionalno se usavršavala u SAD-u, Velikoj Britaniji, Mađarskoj, Hrvatskoj i širom BiH. Objavila je više radova iz oblasti demokracije i ljudskih prava i religijskih studija. Magistrica je društvenih nauka. Trenutno je zaposlena u Trećoj gimnaziji Sarajevo. Za svoj je rad dobila više nagrada i priznanja.

Rukopis "Priručnik svjetskog etosa za osnovne škole" zaslužuje visoko mjesto u produkciji literature koju vrijednosno i spoznajno smještamo u registar interkulturalnog razumijevanja i educiranja za mir. U odnosu na druge škole mišljenja i djelovanja a u svrhu izgradnje boljeg i pravednijeg društva, ovo interdisciplinano štivo utemeljeno na aksiologiji etosa kao imanenciji našeg ljudskog bivstvovanja kroz geografiju historije, iskazuje jednu naročitu dimenziju, jer se priručnik zasniva, ne na bilo kojoj redukcionističkoj ideologiji obećanja sreće, već na univerzalizirajućem etičkom imperativu izniklom iz učenja Hansa Künga o našem zajedničkom ljudskom etosu koji je u nama, sa nama i prije nas.

Nerzuk Ćurak

Najveći izazov za nastavnika je da u praksi postigne ravnotežu uspjeha između učenikove ocjene za akumulirano znanje, što se u najvećoj mjeri oslanja na sposobnost učenika da memoriše određeni sadržaj i učenikove sposobnosti da razumije materiju i sadržaj, što predstavlja viši cilj u obrazovanju. Svjetski etos kao nastavni sadržaj u obrazovnom procesu ima velike prednosti u postizanju viših ciljeva i pogoduje mu takav način podučavanja i učenja, posebno u oblastima morala i filozofije, međuljudskih odnosa, načina donošenja odluka, vođenja dijaloga, rješavanje sukoba, razvijanje empatije za ljude i svijet oko sebe.

Nermina Baljević

Želja mi je da ovaj i druge priručnike svjetskog etosa upozna što više nastavnika/ca i učenika/ca u Bosni i Hercegovini, ne bi li se i u njoj, upravo putem mladih, dogodio tako prijeko potreban "etički zaokret", a time i pozitivni preokret u svim sferama našeg društva, nadasve politici, ekonomiji, kulturi i religiji. Duboko sam uvjeren da će integracija svjetskog etosa u sve školske predmete i sam školski život dodatno osnažiti nastojanje nastavnika/ca da mladim ljudima posreduju etičku motivaciju i etičke kompetencije potrebne da već sada u školskim klupama i za koju godinu na odgovornim društvenim pozicijama unesu novu etičku klimu u našu zemlju. A samo će iz nove etičke klime moći izniknuti nove paradigme političkih, ekonomskih, kulturnih, nacionalnih i religioznih odnosa za kojima ne vapi samo naša zemlje nego i čitava Europa, zapravo cjelokupna ljudska civilizacija.

Fra Iko Skoko

